

**ORTA GELİR TUZAĞI: TÜRKİYE
DEĞERLENDİRMESİ VE ORTA VADELİ
PROGRAMLARIN ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Kazım ÜNAL

Kütahya, 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ORTA GELİR TUZAĞI: TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ VE
ORTA VADELİ PROGRAMLARIN ROLÜ**

Danışman:
Prof. Dr. Ramazan KILIÇ

Hazırlayan:
Muhammed Kazım ÜNAL

Kütahya - 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

...../...../2019

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Prof. Dr. Ramazan KILIÇ

.....

Dr. Öğr. Üyesi Serkan VARSAK

.....

Dr. Öğr. Üyesi Özer ÖZÇELİK

.....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN
Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Değerlendirmesi ve Orta Vadeli Programların Rolü” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

.../.../2019

İmza

Muhammed Kazım ÜNAL

Özgeçmiş

01.01.1984 yılında Amasya'da doğdu. İlkokulu Samsun Fazılkadı İlkokulu'nda, ortaokul ve liseyi Amasya Anadolu Lisesi'nde okudu. 2001 yılında Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nü kazanarak 2005 yılında mezun oldu. 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Para ve Banka Bölümü'nde Yüksek Lisans Eğitimi'ne başladı. İş hayatındaki yoğunluk ve askerlik nedeniyle kaydını dondurduktan sonra uzun yıllar akademik çalışmalarına ara vermek zorunda kaldı. Özel sektör ve kamu kuruluşlarında proje ve kalite yönetim sistemleri üzerine çalışmalar yürüttükten sonra 2014 yılında Amasya Ticaret ve Sanayi Odası Akreditasyon Sorumlusu olarak çalışmaya başladı ve halen bu görevi yürütmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

ÖZET

ORTA GELİR TUZAĞI: TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ VE ORTA VADELİ PROGRAMLARIN ROLÜ

ÜNAL, Muhammed Kazım
Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ramazan KILIÇ
Ağustos, 2019, 162 sayfa

Orta gelir tuzağı 2007 yılında ekonomi literatürüne giren, geleceğe dair önemli dönüşümler isteyen yönetimler tarafından takip edilmesi gereken bir kavramdır. Bu önemi hak etmesinde önemli rol oynayan faktörler, orta gelir tuzağından kaçınmak için ekonomilerde sağlanması gereken iyileştirmelerin, ekonominin temel yapısını güçlendirmesi, sürdürülebilir büyüme performansı sağlaması, kalkınma, refah ve sosyal adalete yardımcı olmasıdır.

Bu avantajları yakalayabilmek için öncelikle sorunun tespit edilebilmesi ve gerçekçi çözüm yollarının belirlenebilmesi gerekmektedir. Çalışmada orta gelir tuzağının temeline inilmiş, birinci bölümde kavramsal çerçeve çizilerek, gelir guruplarını, gelir tuzaklarını tanımlayarak, orta gelir tuzağının belirlenmesine dair yaklaşımlar ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde ekonomilerin orta gelir tuzağına yakalanma sebeplerine yer verilmiş, aynı zamanda tuzaktan korunma yolları ve bazı ülkelerin orta gelir tuzağı tecrübeleri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağı açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Ekonominin dönemselsel olarak geçirdiği süreçler ve edindiği tecrübeler yer verilmiştir. Ardından orta gelir tuzağına sebep olabilecek sorunlar ve korunma yolları ortaya konulmuştur.

Çalışmanın diğer çalışmalardan ayrılan yönü dördüncü bölümdür. Bu bölümde T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayınlanan orta vadeli programlar ele alınmış, ekonomi yönetiminin uyguladığı politikaların orta gelir tuzağı riskine karşı bir koruma sağlayıp sağlamayacağı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Büyüme, Kalkınma, Orta Vadeli Program

ABSTRACT**MIDDLE INCOME TRAP: TURKIYE ASSESSMENT AND ROLE OF MIDDLE TERM PROGRAMMES**

UNAL, Muhammed Kazim
Master Thesis, Department of Economics
Thesis Advisor: Prof. Dr. Ramazan KILIÇ
August, 2019, 162 pages

Middle income trap is a notion that entered the economic literature in 2007 and have to followed by governments that want important transformations in the future. Factors that play an important role in deserving this importance are help to getting strenghten the basic structure of the economy, achieving sustainable growth performance, development, prosperity and social justice by the improvements in economies to avoid the middle income trap.

In order to achieve these advatages, first the problem must be identified and realistic solutions must be determined. In this study get to the bottom of the middle income trap, draw a frame for conceptual framework in the first chapter, reveal approaches for determination of middle income trap by identified income brackets and income traps

In the second chapter, reasons for the middle income trap of economies are given, at the same time discussed the ways to avoid middle income trap and experiences of some countries.

In the third chapter assess the Turkish economy by teh frame of middle income trap. Given a place to periodic processes and experiences of the economy. After that revealed problems may cause middle income trap and ways to avoid of it.

The difference of this study from the others is the forth chapter. In this chapter handled the middle term programmes published by Strategy and Budget Presidency of Presidential Republic of Turkiye, analayse whether the policies implemented by the economy management will provide protection against the risk of middle income trap.

Keywords: Middle Income Trap, Growth, Development, Middle Term Programme

ÖNSÖZ

Hep içinde olmanın hayalini kurduğum akademik camiaya kendimi bu denli yakın hissetmeme yardımcı olan yüksek lisans eğitimimin başlangıcında pek çok pay sahibi var. Bunların arasında gerek lisans, gerek yüksek lisans sürecinde hem akademik hem sosyal katkılarını asla unutmayacağım değerli hocalarım Prof. Dr. İbrahim Bakırtaş ve Yrd. Doç. Ali Tekinşen'e minnetlerimi ifade etmek isterim.

Ömürlerini çocuklarına adayan, emeklerini çocuklarının üzerinden hiç eksik etmeyen sevgili annem Rabia Ünal, sevgili babam Mehmet Ünal'a, kardeşliğin gereği tüm hisleri doya doya yaşatan ablam Ayşegül ve kardeşlerim Alper ile Fatih'e de şükranlarımı sunuyorum.

Kardeşlik demişken anne ve babalarımız ayrı olmasına rağmen kardeşliği sonuna kadar hissettirip yaşatan "Gardaşlar" gurubundaki abi ve kardeşlerime desteklerinden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez çalışmam sürecinde bana gösterdikleri anlayış ve yardımlarından dolayı, iş arkadaşlarım Amasya Ticaret ve Sanayi Odası Personeline teşekkür ederim.

Uzun bir aradan sonra bu çalışmayı yaparken bana destek, cesaret ve umut aşıl原因, yardımını hiç esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ramazan Kılıç'a saygı ve şükranlarımı sunmayı borç bilirim.

Son olarak tüm yalnız kalışlarına rağmen bir gün olsun zorluk çıkartmayan ve beni bu satırları yazdığım bu saatte bile halen evde bekleyen eşim Meltem Ünal'a, gerek hafta sonu sabahları, gerekse hafta içi akşamları, belki şu anda bile, evin tüm odalarını "Baba, baba" diye gezerek beni arayan cennet kokulu kızım Rana Ünal'a tüm kalbimi ve sevgilerimi sunuyorum.

Muhammed Kazım ÜNAL

07.08.2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ORTA GELİR TUZAĞI KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. GELİR GURUPLARININ TANIMLANMASI.....	4
1.2. GELİR TUZAKLARI.....	13
1.2.1. Düşük Gelir Tuzağı ve Yüksek Gelir Tuzağı	14
1.2.2. Orta Gelir Tuzağı	15
1.3. ORTA GELİR TUZAĞININ BELİRLENMESİ YAKLAŞIMLARI.....	20
1.3.1. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı	21
1.3.2. Üretim Anlayışına Dayalı Yaklaşım	22
1.3.3. Karşılaştırmalı Üstünlük Takip ve Karşıtı Yaklaşım.....	23
1.3.4. Kalkınmaya Dayalı Yaklaşım	24
1.3.5. Sanayileşmeyi Yakalama Yaklaşımı	26
1.3.6. Orta Gelir Tuzağına Yapışık Kalma	28
1.4. ORTA GELİR TUZAĞI – BÜYÜME İLİŞKİSİ.....	29
1.5. ORTA GELİR TUZAĞI-KALKINMA İLİŞKİSİ	33

İKİNCİ BÖLÜM ORTA GELİR TUZAĞI SEBEPLERİ VE KORUNMA STRATEJİLERİ

2.1. ORTA GELİR TUZAĞINA YAKALANMA SEBEPLERİ.....	38
2.1.1. Büyüme Hızı ve Gelir Gurubunda Geçirilen Zaman	39
2.1.2. Faktör Verimliliği	39
2.1.3. Gelir Dağılımında Eşitsizlikler	40
2.1.4. AR-GE ve İnovasyon.....	41
2.1.5. İşgücü, Beşeri Sermaye.....	42
2.1.6. Yönetimsel Hatalar	42

2.2. ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ YOLLARI	44
2.2.1. Üretim Maliyetlerinin Düşürülmesi ve Rekabet Edebilirlik.....	45
2.2.2. Beşeri Sermaye	46
2.2.3. Küresel Rekabetçilik Endeksi.....	48
2.2.4. Adil Gelir Dağılımı	49
2.2.5. Tasarrufun Artırılması	51
2.3. ÜLKELERİN ORTA GELİR TUZAĞI TECRÜBELERİ.....	51
2.3.1. Çin.....	53
2.3.2. Hindistan.....	55
2.3.3. Rusya	56
2.3.4. Brezilya	57
2.3.5. Arjantin	59
2.3.6. G.Kore.....	60
2.3.7. Finlandiya	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI

3.1. TÜRKİYE'NİN DÖNEMSEL PROJEKSİYONU	65
3.2. TÜRKİYE'DE OLASI ORTA GELİR TUZAĞI SEBEPLERİ	77
3.2.1. Krizler	77
3.2.2. Cari Açık.....	77
3.2.3. Faktör Verimliliği	79
3.2.4. Bölgesel Farklılıklar	82
3.2.5. Beşeri Sermaye	85
3.2.6. Üretim Yapısı ve Dış Ticaret	87
3.2.7. Refah Seviyesi	89
3.2.8. AR-GE Yatırımları	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE'DE ORTA VADELİ PROGRAMLAR – ORTA GELİR TUZAĞI İLİŞKİSİ

4.1. 2010-2012 ORTA VADELİ PROGRAM	94
4.2. 2011 – 2013 ORTA VADELİ PROGRAM.....	98
4.3. 2012 – 2014 ORTA VADELİ PROGRAM.....	102
4.4. 2013 – 2015 ORTA VADELİ PROGRAM.....	108
4.5. 2014 – 2016 ORTA VADELİ PROGRAM.....	114

4.6. 2015 – 2017 ORTA VADELİ PROGRAM.....	122
4.7. 2016 – 2018 ORTA VADELİ PROGRAM.....	127
4.8. 2017 – 2019 ORTA VADELİ PROGRAM.....	132
4.9. 2018 – 2020 ORTA VADELİ PROGRAM.....	136
4.10. 2019 – 2021 ORTA VADELİ PROGRAM.....	142
4.11. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	146
SONUÇ.....	149
KAYNAKÇA.....	154
DİZİN.....	162

TABLolar LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1.1: Gelir Guruplarının Sınıflandırmasında Kullanılan Farklı Görüşler.....	4
Tablo 1.2: Dünya Bankasına Göre Ülkelerin Gelirlerine Göre Sınıflandırılması.....	5
Tablo 1.3: Dünya Bankası Atlas Metoduna ve Felipe vd.'nin Maddisongil Hesaplamalarına Göre Ülkelerin Mevcut Gelir Sınıfları	7
Tablo 2.1: BRICS Ülkeleri İçin SWOT Analizi	53
Tablo 3.1: Kişi Başına Düşen GYH Türkiye-ABD 1980-2017 Karşılaştırması (\$)	66
Tablo 3.2: Cumhuriyet Döneminde Ekonomide Dönemsel Ayrımlar ve Büyüme Ortalamaları.....	69
Tablo 3.3: Türkiye'nin PISA Sıralamasındaki Yeri.....	87

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1: Gelir Sınıfına Göre Dünya (2017).....	11
Şekil 1.2: Gelir Sınıfına Göre Ülke Ekonomilerinin Dağılımı 1950-2010.....	11
Şekil 1.3: Gelir Sınıfına Göre Ülke Ekonomilerinin Dağılımı 1994-2018.....	12
Şekil 1.4: Gelir Sınıfına Göre Dünya Nüfusu 1994-2018	13
Şekil 1.5: Gelişmenin Evreleri ve Orta Gelir Tuzağı	17
Şekil 1.6: Ekonomilerin Gelişim Aşamaları	19
Şekil 1.7: Dewitte'in Ekonomilerin Gelişme Aşamaları Çalışması	25
Şekil 1.8: Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Safhaları	29
Şekil 2.1: Ekonomilerde Gelir ve Büyüme.....	38
Şekil 2.2: Küresel Rekabetçilik Endeksi	49
Şekil 3.1: Cumhuriyet Tarihi Boyunca Hükümetlerin Ortalama Büyüme İstatistikleri .	70
Şekil 3.2: Türkiye'de Kişi Başına Düşen GYH Rakamları (Yıl/\$)	71
Şekil 3.3: Türkiye'nin Dünya Ekonomisinden Aldığı Pay (GYH Bazlı SGP'ne göre %)	72
Şekil 3.4: Türkiye, AB (28) ve OECD ülkelerinde Toplam Faktör Verimliliği Değişimi (1990-2016/%)	80
Şekil 3.5: Türkiye Ekonomisinde Toplam Faktör Verimliliği ile Reel İhracat Miktarındaki Değişimler (1990-2016 / %).....	81
Şekil 3.6: Türkiye'de Bölgesel Sınıflandırma	84
Şekil 3.7: Sektörlerin GYH ve İstihdam İçindeki Payı.....	88
Şekil 3.8: AR-GE Harcamalarının GYH'ya Oranı	92

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AO	Alt Orta Gelir Gurubu
AP	Adalet Partisi
AR-GE	Araştırma Geliştirme
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
BRIC	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin Pazarı
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, G. Afrika Pazarı
CAF	Karşılaştırmalı Üstünlük Takip Yaklaşımı
CAD	Karşılaştırmalı Üstünlük Karşıtı Yaklaşım
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
D	Düşük Gelir Gurubu
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
FED	ABD Merkez Bankası
G	Hükümet Evresi
GINI	Gelirin Adil Dağılımını Gösteren Katsayı
GYH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
H	Beşeri Sermaye Evresi
İGE	İnsani Gelişmişlik Endeksi
IMF	Uluslararası Para Fonu
K	Kuznet Evresi
KBGYH	Kişi Başı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletme
M	Malthusyen Evre
MESCOUR	Latin Amerika Ülkeleri Ortak Pazarı
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği

OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PD	Post Demografik Geçiş Evresi
PISA	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
TBMM	Türkiye büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	Tüketici Fiyat Enflasyonu
ÜO	Üst Orta Gelir Gurubu
Y	Yüksek Gelir Gurubu
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu

TEZ METNİ

GİRİŞ

Orta Gelir Tuzağı kavramı 2007 yılında yayınlanan Dünya Bankası Raporu'nda Gill ve Kharas'ın kullanımı ile literatüre girmiş olup, birçok çalışmada farklı yönleriyle ele alınmıştır. “Doğu Asya Rönesansı ekonomik Gelişme İçin Fikirler” adlı raporda büyüme ve kalkınma ile ilişkilendirilen Orta Gelir Tuzağı kavramının hangi koşullarda ekonomiler için geçerli olacağı, hangi koşullarda olmayacağı konusu; beraberinde orta gelir tuzağından bahsedilen ekonomiler için tuzaktan kaçınma yollarının araştırılması gereğini de getirmiştir. Ekonominin büyüme seyri ve kalkınmışlık düzeyi ile yakın ilişkili olan orta gelir tuzağının nasıl ölçümleneceği ve hangi göstergelerle ortaya konabileceği de birçok çalışmanın araştırma konusu olmuştur. Bu konu Orta Gelir Tuzağının Belirlenmesinde Yaklaşımlar başlığı altında ele alınacaktır.

Türkiye özelinde orta gelir tuzağı kavramı özellikle 2012'den sonra yoğunlukla araştırmalara konu olmuştur. Türkiye için orta gelir tuzağının varlığının araştırılmaya başlanması gereken yıl, Türkiye'nin üst orta gelir seviyesine yükseldiği 2005'tir. Ancak sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek adına, geçirilen ekonomik dönüşümlerin, olumlu olumsuz kırılım noktalarının da ele alınması gereği görülmüştür. Bu sebeple 1980'deki ithal ikameci sanayileşme döneminden, dışa açılmaya evrilme sürecini, Turgut Özal dönemindeki serbest piyasa ekonomisi, devletin ekonomideki payının azaltılması ve fiyat mekanizmasının klasik dengeleyici rolüne işlerlik kazandırması çabalarını, ardından gelen finansal serbestleşme sürecini ve 2002 sonrası Recep Tayyip Erdoğan'lı dönemin anlaşılması gerekmektedir. Tüm bu süreçleri incelerken IMF'nin Türkiye ekonomisi ile içinde bulunduğu güçlü ilişkinin de göz önüne alınması gerekmektedir. Çalışmada birinci ve ikinci bölümde yapılacak olan tanımlamalar ışığında üçüncü bölümde Türkiye ekonomisinin dönemsel projeksiyonları konu edilecek ve orta gelir tuzağı durumu ele alınacaktır.

Son bölümde; Türkiye'nin ekonomik dönüşümü anlamında planlı ekonomiye geçişin ardından hazırlanan ve takip edilen beş yıllık kalkınma planlarının etkinliğinin artırılması ve hedeflerin desteklenmesi maksadıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı nezdinde hazırlanan Orta Vadeli

Programlar üzerinde özellikle durulmuştur. Bunun sebebi hazırlanan bu programların, inceleme konusu olan orta gelir tuzağı ve bu tuzaktan kaçınma yollarıyla paralellik gösterip göstermediğinin ortaya konmasıdır.

MÜSİAD'ın 2012 yılında yayınladığı raporda Türkiye'nin orta gelirli ülkeler statüsüne terfi edişi, 2010, 2011 yıllarında yakalanan ivmelenme ile sağlanan yüksek büyüme rakamlarının yenilenmemesi ve ekonominin onarılması gereken önemli bir gediği olan cari açığın oluşu, bir orta gelir tuzağı testine işaret. Bu sebeple çalışmada büyüme performansı, bu performansa bağlı olarak orta gelir tuzağının Türkiye ekonomisinde gerçekliği ve sürecin yönetiminde orta vadeli programların etkinliği konuları 2012 sonrası için ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA GELİR TUZAĞI KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. GELİR GURUPLARININ TANIMLANMASI

Orta Gelir Tuzağı kavramı, ülkelerin içinde bulunduğu gelir gurubu ve bu gelir gurubunda kalış süresiyle doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple kavramın daha kolay anlaşılabilmesi için ekonomilerin ne tür sınıflandırılmalarına tabi tutulduğunu ve neye göre sınıflandırıldığının ortaya konması gerekmektedir. Gelir guruplarının farklılaşmasında ülke ekonomilerinde üretimdeki mevcut teknolojik seviyenin, vasıflı işgücü oranının, ulusal tasarrufun toplam tasarruflar arasındaki yeri ve yatırım finansmanında kullanılan tasarrufların yerlilik oranının, doğal kaynak çeşitliliği ve verimli kullanımının, ekonomi ve siyaset alanında istikrarlı olup olmamanın büyük önem arz eden faktörler olduğu kabul edilmektedir (Yıldız, 2015).

Tablo 1.1: Gelir Guruplarının Sınıflandırmasında Kullanılan Farklı Görüşler

Kaynaklar	Alt-Orta Gelirli Ekonomiler	Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	Notlar
Dünya Bankası	1.026\$-4.035\$	4.036\$-12.475\$	ABD Doları cinsinden Cari Fiyatlarla
Felipe v.d.(2012)	2.000\$-7.250\$	7.215\$-11.750\$	1990 Yılı Satın Alma Gücü Paritesine Göre
Eichengreen v.d. (2012)	Kişi Başı GYH < 17000\$		2005 Yılı Satın Alma Gücü Paritesine Göre
Woo (2012)	Kişi Başı GYH=ABD'nin %20-55		1990 Yılı Satın Alma Gücü Paritesine Göre
Robertson and Ye (2013)	Kişi Başı GYH=ABD'nin %8-36		2005 Yılı Satın Alma Gücü Paritesine Göre
Gill ve Kharas (2009)	Kişi Başı GYH'sı 1000\$ ile 10000\$ aralığında bulunan ülkeler		

Kaynak: Kaya v.d., (2015)

Yapılan çalışmalarda karşılaşılan sınıflandırmalardan bir tanesi Felipe, Abdon ve Kumar'ın (2012) çalışmasında görülmektedir. Çalışmada 2.000-2.750 \$ arasındaki gelir seviyesi Alt-Orta Gelir Gurubu, 7.251-11.750 \$ arasındaki gelir seviyesi Üst-Orta Gelir Gurubu ve 11.751 \$ ve üzerindeki gelir seviyesi yüksek Gelir Gurubu olarak tanımlanmıştır. Woo(2012) ABD'nin kişi başına düşen GYH'nın %20 ile %55'i arasında bir gelir seviyesini Alt-Orta Gelir Gurubu olarak tanımlarken, Robertson ve Ye'nin (2013) çalışmasında ABD'nin kişi başına düşen GYH'nın %8 ile %36'sı arasında bir gelir seviyesi Alt-Orta Gelir Gurubu olarak tanımlanmıştır. Eichengreen,

Park ve Shin'in (2013) çalışmasında ise 17.000 \$ ve üzerinde bir gelir seviyesi olan ekonomilerin Yüksek Gelir Gurubu olarak tanımlandığı görülmektedir.

Gelir guruplarının sınıflandırılmasında farklı zamanlarda çeşitli görüşler ortaya çıkmış olup, Dünya Bankasının yapmış olduğu sınıflandırma genel kabul görmektedir. Zira Maddison (2013) veri tabanına göre yapılan sınıflandırmalarla karşılaştırıldığında 1820 yılında yüksek gelir gurubunda görünen ülkelerin bir kısmının bugün düşük gelirli ülkeler olarak sınıflında olduğu görülmektedir (Felipe, vd. 2012).Dünya Bankası üç ana kategoriye ayırdığı dünya ekonomilerini Düşük Gelirli Ekonomiler, Orta Gelirli Ekonomiler ve Yüksek Gelirli Ekonomiler olarak kategorize etmiştir. Bu ana kategorilerin dışında Orta Gelirli Ekonomiler; Alt-Orta Gelirli Ekonomiler ve Üst-Orta Gelirli Ekonomiler olarak iki alt kırılıma daha ayrılmıştır. Bu sınıflandırmaların ifade ettiği kişi başına düşen ortalama yıllık gelir tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.2: Dünya Bankasına Göre Ülkelerin Gelirlerine Göre Sınıflandırılması

Sınıflandırmalar	Kişi Başına Düşen Yıllık Ortalama Gelir	Ülke Sayısı
Düşük Ekonomili Gelirler	1.005 \$'ın altı	31
Orta Gelirli Ekonomiler	1.006 - 12.275 \$ arası	111
Alt-Orta Gelirli Ekonomiler	1.006 - 3.975 \$ arası	55
Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	3.976 - 12.275 \$ arası	56
Yüksek Gelirli Ekonomiler	12.276 \$ ve üstü	78

Kaynak: Dünya Bankası, 2017

Tabloda Dünya Bankası tarafından geliştirilen Atlas Metodu'na göre yapılan sınıflandırma görülmektedir. Bu sınıflandırmanın genel kabul görmesinin altında yatan sebep, Atlas metodunda ülke ekonomilerinin sınıflandırılmasının gayri safi milli hasılaya göre yapılmasıdır. Bu yolla bir kıyaslama yapıldığında döviz kurundaki dalgalanmaların etkisinin azaldığı görülmektedir (Worldbank, 2019). Dünya Bankası bu gelir sınıflandırmasını, ülkeleri istatistiki olarak ayırabilmek, sahip oldukları yıllık kişi başına düşen GYH miktarlarına göre gelir guruplarına ayırabilmek için kullanmaktadır. Ülkeler sahip oldukları kişi başına düşen GYH rakamlarına göre düşük gelirli, orta gelirli ve yüksek gelirli ülkeler guruplarına ayrılmaktadır. Orta Gelirli ülkeler gurubuna dahil olan ülkeler de kendi aralarında alt-orta gelirli ve yüksek-orta gelirli ülkeler olarak alt kategorilere ayrılmaktadır. Dünya Bankası orijinal kişi başına düşen gelir basamaklarını oluştururken yoksulluk oranı, bebek ölüm oranı ve kişi başına düşen

GYH'yı içeren refah göstergelerinin birbirleri ile olan ilişkilerini gözeterek oluşturmuştur. Orijinal kişi başına düşen gelir basamakları; refah kavramında geliri dışsallaştırarak hazırlanan her bir gelir düzeyi kategorisi, bize o guruptaki ülkelerin refah düzeylerini yansıtmaktadır.

Dünya Bankası'nın hazırladığı bu orijinal gelir basamakları, Euro Bölgesi, Japonya, Birleşik Krallık ve ABD'deki enflasyon rakamlarının ortalaması alınarak belirlenen uluslararası enflasyon oranına göre ayarlanarak güncellenmiştir. Böylelikle bu basamakların zaman içinde reel olarak sabit kalması sağlanmaktadır (Felipe, 2012).

Yöntemlerdeki farklılıkların ortaya çıkardığı sonuçları Felipe, Abdon ve Kumar (2012) çalışmalarında bir tablo ile göstermiştir. Tabloda Dünya Bankası'nın 2010 verilerine göre hesapladığı dünya ekonomilerinin gelir sınıfları ile Maddison yöntemiyle yapılan hesaplamalara göre dünya ekonomilerinin gelir sınıflarındaki farklılıklar açıkça görülmektedir.

Tablo 1.3: Dünya Bankası Atlas Metoduna ve Felipe vd.'nin Maddisongil Hesaplamalarına Göre Ülkelerin Mevcut Gelir Sınıfları

Ülkeler	Dünya Bankasına göre 2010'daki Gelir Sınıfı	2010'da Kişi Başına Düşen Mili Hasıla	2010'da Felipev.d.'ne Göre Gelir Sınıfı	Mevcut Gelir Sınıfında geçirilen Süre (Yıl Olarak-1950 ile 2010 Arası)			
				D	AO	ÜO	Y
AFGANİSTAN	D	1.068	D	61	-	-	-
ARNAVUTLUK	ÜO*	4.392	AO	24	37	-	-
CEZAYİR	ÜO*	3.552	AO	19	42	-	-
ANGOLA	AO*	1.658	D	61	-	-	-
ARJANTİN	ÜO*	11.872	Y	-	28	32	1
AVUSTRALYA	Y	25.754	Y	-	-	20	41
AVUSTURYA	Y	23.534	Y	-	14	12	35
BANGLADEŞ	D	1.250	D	61	-	-	-
BELÇİKA	Y	23.123	Y	-	11	12	38
BENİN	D	1.387	D	61	-	-	-
BOLİVYA	AO	3.065	AO	16	45	-	-
BOTSVANA	ÜO*	4.858	AO	33	28	-	-
BREZİLYA	ÜO*	6.737	AO	8	53	-	-
BULGARİSTAN	ÜO	8.497	ÜO	3	53	5	-
BURKİNA FASO	D	1.110	D	61	-	-	-
BURUNDİ	D	495	D	61	-	-	-
KAMBOÇYA	D*	2.529	AO	55	6	-	-
KAMERUN	AO*	1.208	D	61	-	-	-
KANADA	Y	24.808	Y	-	-	19	42
ORTA AFRİKA	D	530	D	61	-	-	-
ÇAD	D	708	D	61	-	-	-
ŞİLİ	ÜO*	13.294	Y	-	42	13	6
ÇİN	ÜO	8.019	ÜO	42	17	2	-
KOLOMBİYA	ÜO*	6.542	AO	-	61	-	-
KONGO(D.CUM)	D	259	D	61	-	-	-
KONGO(CUM)	AO	2.391	AO	28	33	-	-
KOSTA RİKA	ÜO	8.207	ÜO	2	54	5	-
FİLDİŞİ SAHİLLERİ	AO*	1.908	D	58	3	-	-
DANİMARKA	Y	23.569	Y	-	3	15	43
DOMİNİK CUMH.	ÜO*	4.802	AO	23	38	-	-
EKVATOR	ÜO*	4.010	AO	3	58	-	-
MISIR	AO	3.936	AO	30	31	-	-
EL SALVADOR	AO	2.818	AO	14	47	-	-
ERİTRE	D	866	D	61	-	-	-
FİNLANDİYA	Y	22.825	Y	-	14	15	32

Tablo 1.3: (devam) Dünya Bankası Atlas Metoduna ve Felipe vd.'nin Maddisongil Hesaplamalarına Göre Ülkelerin Mevcut Gelir Sınıfları

FRANSA	Y	21.750	Y	-	10	11	40
GABON	ÜO*	3.858	AO	-	56	4	1
GAMBİYA	D	1.099	D	61	-	-	-
ALMANYA	Y	20.628	Y	-	10	13	38
GANA	AO*	1.736	D	61	-	-	-
YUNANİSTAN	Y	15.232	Y	1	21	28	11
GUETEMALA	AO	4.381	AO	1	60	-	-
GİNE	D	607	D	61	-	-	-
GİNE BISSAU	D	629	D	61	-	-	-
HAİTİ	D	664	D	61	-	-	-
HONDURAS	AO	2.247	AO	50	11	-	-
HONG KONG	Y	32.434	Y	-	26	7	28
MACARİSTAN	Y*	9.000	ÜO	-	51	10	-
HİNDİSTAN	AO	3.407	AO	52	9	-	-
ENDONEZYA	AO	4.790	AO	36	25	-	-
İRAN	ÜO*	6.789	AO	9	52	-	-
IRAK	AO*	1.046	D	23	38	-	-
İRLANDA	Y	25.238	Y	-	25	15	21
İSRAİL	Y	18.810	Y	-	19	17	25
İTALYA	Y	18.887	Y	-	13	15	33
JAMAİKA	ÜO*	3.484	AO	5	56	-	-
JAPONYA	Y	22.260	Y	1	17	9	34
ÜRDÜN	ÜO*	5.752	AO	6	55	-	-
KENYA	D	1.115	D	61	-	-	-
KUVEYT	Y	11.900	Y	-	1	20	40
LAO PDR	AO*	1.864	D	61	-	-	-
LÜBNAN	ÜO*	5.061	AO	3	58	-	-
LESOTHO	AO*	1.987	D	61	-	-	-
LİBERYA	D	806	D	61	-	-	-
LİBYA	ÜO*	2.924	AO	12	43	6	-
MADAGASKAR	D	654	D	61	-	-	-
MALAVİ	D	807	D	61	-	-	-
MALEZYA	ÜO	10.567	ÜO	19	27	15	-
MALİ	D	1.185	D	61	-	-	-
MORİTANYA	AO*	1.281	D	61	-	-	-
MAURİTUS	ÜO*	15.424	Y	-	41	12	8
MEKSİKA	ÜO	7.763	ÜO	-	53	8	-
MONGOLYA	AO*	1.015	D	61	-	-	-
FAS	AO	3.672	AO	27	34	-	-
MOZAMBİK	D*	2.362	AO	57	4	-	-
MYANMAR	D*	3.301	AO	54	7	-	-

Tablo 1.3: (devam) Dünya Bankası Atlas Metoduna ve Felipe vd.'nin Maddisongil Hesaplamalarına Göre Ülkelerin Mevcut Gelir Sınıfları

NAMİBYA	ÜO*	4.655	AO	-	61	-	-
NEPAL	D	1.219	D	61	-	-	-
HOLLANDA	Y	23.912	Y	-	5	15	41
YENİ ZELANDA	Y	18.147	Y	-	-	22	39
NİKARAGUA	AO*	1.679	D	31	30	-	30
NİJER	D	516	D	61	-	-	-
NİJERYA	AO*	1.674	D	61	-	-	-
NORVEÇ	Y	27.522	Y	-	11	14	36
UMMAN	Y*	8.202	ÜO	18	33	10	-
PAKİSTAN	AO	2.344	AO	55	6	-	-
PANAMA	ÜO*	7.146	AO	5	56	-	-
PARAGUAY	AO	3.510	AO	23	38	-	-
PERU	ÜO*	5.733	AO	-	61	-	-
FİLİPİNLER	AO	3.054	AO	27	34	-	-
POLONYA	Y*	10.731	ÜO	-	50	11	-
PORTEKİZ	Y	14.249	Y	-	28	18	15
KATAR	Y	18.632	Y	-	4	16	41
G.KORE	Y	20.721	Y	19	19	7	16
ROMANYA	ÜO*	4.507	AO	12	49	-	-
RUANDA	D	1.085	D	61	-	-	-
SUUDİ ARABİSTAN	Y*	8.396	ÜO	-	20	32	9
SENEGAL	AO*	1.479	D	61	-	-	-
SİERRA LEONE	D	707	D	61	-	-	-
SİNGAPUR	Y	30.830	Y	-	28	10	23
G. AFRİKA	ÜO*	4.725	AO	-	61	-	-
İSPANYA	Y	18.643	Y	-	23	17	21
SRİ LANKA	AO	5.459	AO	33	28	-	-
SUDAN	AO*	1.612	D	61	-	-	-
SVAZİLİND	AO	3.270	AO	20	41	-	-
İSVEÇ	Y	24.107	Y	-	4	14	43
İSVİÇRE	Y	24.795	Y	-	-	9	52
SURİYE	AO*	8.717	ÜO	-	46	15	-
TAYVAN	Y	22.461	Y	17	19	7	18
TANZANYA	D	813	D	61	-	-	-
TAYLAND	ÜO	9.143	ÜO	26	28	7	-
TOGO	D	615	D	61	-	-	-
TUNUS	ÜO*	6.389	AO	22	39	-	-
TÜRKİYE	ÜO	8.123	ÜO	4	51	6	-
UGANDA	D	1.059	D	61	-	-	-
B.A.E.	Y	14.691	Y	-	-	-	61
B.KRALLIK(UK)	Y	22.555	Y	-	3	20	38

Tablo 1.3: (devam) Dünya Bankası Atlas Metoduna ve Felipe vd.'nin Maddisongil Hesaplamalarına Göre Ülkelerin Mevcut Gelir Sınıfları

BİRLEŞİK AMERİKA	Y	30.686	Y	-	-	12	49
URUGUAY	ÜO	10.934	ÜO	-	46	15	-
VENEZUALA	ÜO	9.662	ÜO	-	1	60	-
VİETNAM	AO	3.262	AO	52	9	-	-
YEMEN	AO	2.852	AO	26	35	-	-
ZAMBİYA	AO*	921	D	61	-	-	-
ZİMBABVE	D	900	D	61	-	-	-

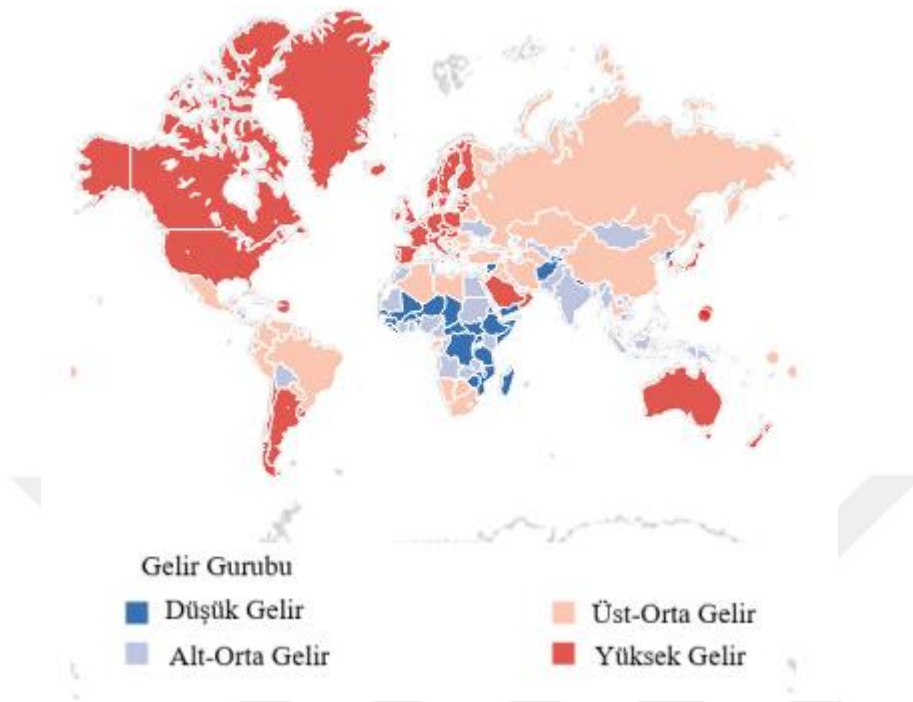
Kaynak: Felipe v.d. 2012

Tabloda D Düşük Gelir Gurubunu, AO Alt-Orta Gelir Gurubunu, ÜO Üst-Orta Gelir Gurubunu ve Y yüksek gelir Gurubunu ifade etmektedir. “*” ile işaretlenen ülke ekonomileri ise Dünya Bankasından farklı yöntemlerle hesaplanan ülkelerin 2010 yılı için güncel gelir sınıfını göstermektedir.

Tabloda Türkiye 1950-1954 yılları arasında Düşük Gelir Gurubunda iken, 1955 yılında Alt-Orta Gelir Gurubuna yükseldiği ve bir üst guruba yükselmek için 51 yıl beklediği görülmektedir. 2005 yılında Üst-Orta Gelir Gurubuna yükselen Türkiye 2010 yılına kadar bu guruptaki varlığını sürdürmüştür. Türkiye ekonomisinin dönemsel projeksiyonları ve 2010 yılı sonrası performansı ile orta gelir tuzağı durumu üçüncü bölümde ele alınacaktır.

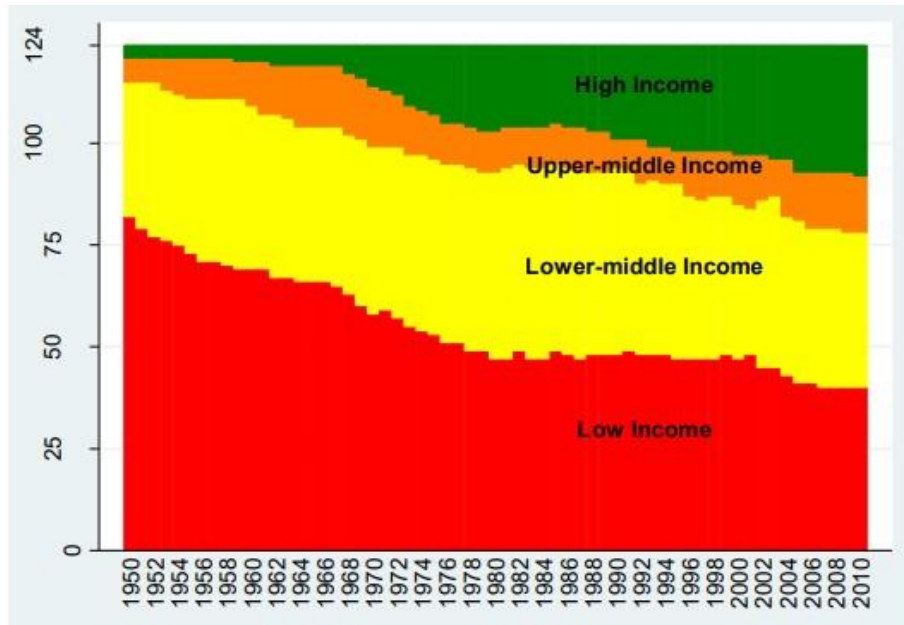
Felipe, Abdon ve Kumar (2012) aynı çalışmada bir de grafik hazırlamış ve 1950 ile 2010 yılları arasında gelir sınıflarında bulunan ülke sayılarının değişimleri gösterilmiştir.

Şekil 1.1: Gelir Sınıfına Göre Dünya (2017)

Kaynak: Worldbank, 2017

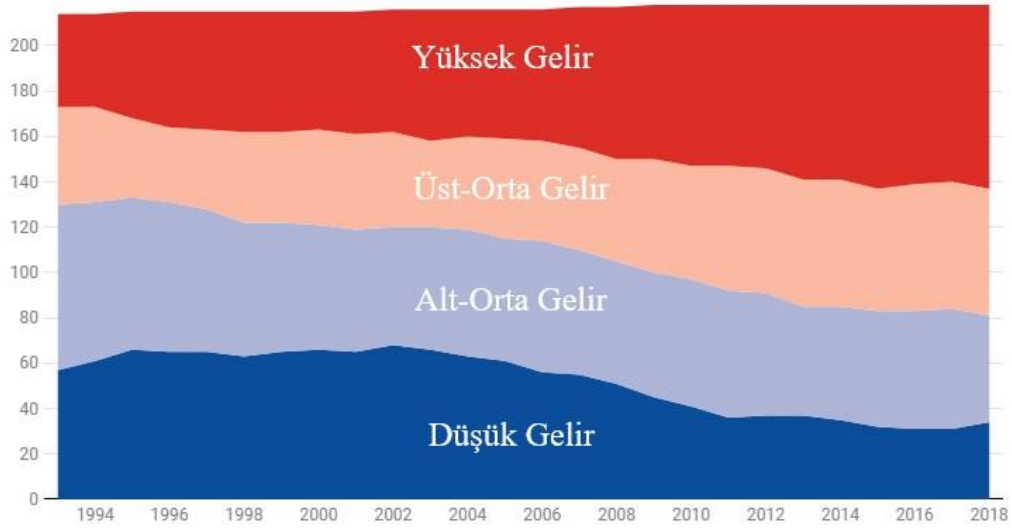
Şekil 1.2: Gelir Sınıfına Göre Ülke Ekonomilerinin Dağılımı 1950-2010

Kaynak: Felipe vd. (2012)

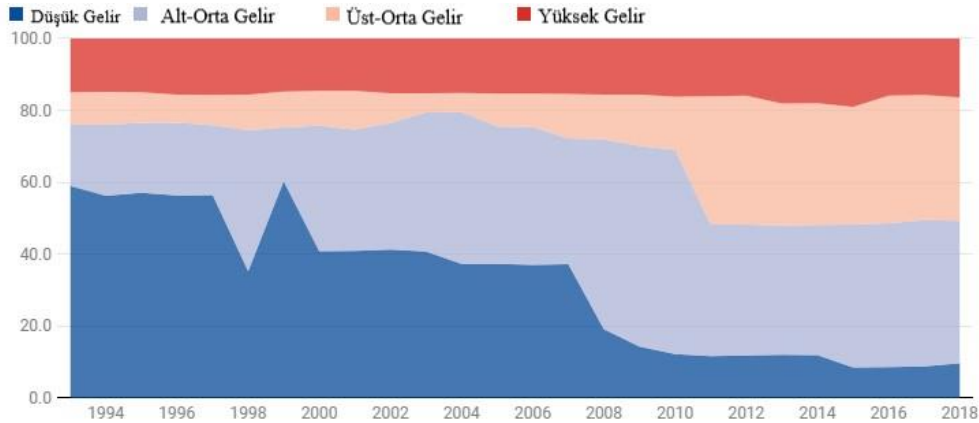
Grafikte de açıkça görülebileceği üzere, ülke ekonomilerinin gelir guruplarına göre dağılımında 1968 yılında ve 1984 yıllarında iki belirgin kırılım olmuştur. Her iki kırılımda da ülke ekonomilerinin pozitif yönlü dönüşüm eğiliminde olduğu ve bir üst gelir gurubuna geçişlerin yaşandığı görülmektedir. 1984 yılındaki ikinci kırılımın ardından pozitif dönüşüm eğilimi devam etmiş ve belirgin bir sıçrama olmadan 2010 yılına kadar ülke ekonomilerinin üst gelir guruplarına geçişleri devam etmiştir. Ancak bu ülkelerin tamamının düşük gelir gurubundan yüksek gelir gurubuna doğru istikrarlı bir yükseliş trendinde oldukları anlamına gelmemelidir. Fildişi Sahilleri, Irak ve Nikaragua 1950-2010 arasında alt-orta gelir gurubuna yükselmiş ancak 2010'dan sonra tekrar düşük gelir gurubuna gerilemişlerdir.

Şekil 1.3: Gelir Sınıfına Göre Ülke Ekonomilerinin Dağılımı 1994-2018

Kaynak: Worldbank (2019)

Benzer bir grafik ve içerik olarak benzer bir tablo Dünya Bankası tarafından hazırlanmıştır. Dünya Bankasının çalışması 1994-2018 yılları arasında 200 ülke üzerinden hazırlanan bir grafikdir. Felipe vd.'nin (2012) çalışmasından alınan grafiğin devamı sayabilecek bir grafik olup, Dünya Bankası'nın grafiğinde 2010 yılı sonrasındaki trend ile Felipevd.'nin grafiğindeki 1984-2010 arasındaki trend benzerlik göstermektedir.

Şekil 1.4: Gelir Sınıfına Göre Dünya Nüfusu 1994-2018

Kaynak: Worldbank (2019)

Ülke sayısı açısından gerçekleşen değişimler ile ilgili gelir gurubuna ilişkin nüfustaki değişimler benzerlik gösterse de, grafikler üzerinde gelir guruplarına ayrılan alanlara bakarak oransal olarak bir farklılık göze çarpmaktadır. Örneğin yüksek gelir gurubuna giren ülke sayısının grafikte kapladığı alan ile yüksek gelir gurubuna mensup ülkelerde yaşayan nüfusun grafik üzerinde kapladığı alan kıyaslandığında nüfusu gösteren alanın daha düşük olduğu görülmektedir. Aynı durum üst-orta gelir gurubu için de geçerlidir. Alt-orta gelir gurubuna ilişkin hem ülke sayılarını gösteren hem de nüfus miktarlarını gösteren alanlar hemen hemen aynı oranda görülmektedir. Ancak düşük gelir gurubunda 1994-2007 yılları arasında nüfusun kapladığı alan çok büyükken 2007 yılından sonra keskin bir düşüş göstermiş ve bu trendi sürdürmüştür. Burada yüksek nüfusa sahip ülkelerin gelir guruplarının değişiminin etkisi göze çarpmaktadır.

1.2. GELİR TUZAKLARI

Ülkelerin ekonomik geçmişleri incelendiğinde, başlangıç noktaları olan düşük gelirlili guruptan orta gelir gurubuna, oradan da yüksek gelir gurubuna geçtikleri görülmektedir. Bu geçişleri yaşadıkları kalkınma ve büyüme serüvenlerinin başında ülkelerin ekonomileri genel olarak tarıma dayalı bir görünüm vermektedir. Tarıma dayalı olan bu kalkınma sürecinde üretkenliğin minimum olduğu bir büyüme tablosu görülmektedir. Ardından gelen makineleşme evresi ile üretkenlikte gözle görülür bir artış yaşanacak, bu artışa bağlı olarak sermaye birikiminin de gittikçe artan bir seyir izlediği görülecektir. Makineleşmenin ve sermaye birikimindeki artışın bir getirisi

olarak emeğin ve sermayenin endüstrileşmeye doğru kayması ile birlikte üretkenlik hem artacak hem çeşitlenecektir. Daha da artan sermaye birikiminden işgücü piyasası daha fazla pay almaya başlayacak, ücretlerde yaşanan bu artışla ülke ekonomisinde kişi başına düşen mili gelir rakamları yükselmeye devam edecektir.

İşte bu süreç ekonominin düşük gelir gurubundan orta gelir gurubuna yükselişini ifade etmektedir. Ekonomik faaliyetlerdeki çeşitlilik arttıkça, endüstrileşme oranı arttıkça, teknoloji düzeyi yükseldikçe bir üst gelir gurubuna geçiş süreçleri devam ettirilecektir. Fakat cari dönemde pek çok ülke ekonomisinde görüldüğü üzere, bir üst ekonomiye geçiş serüveni süreklilik arz etmeyebilmektedir. Bazen bir gelir gurubuna gelindiğinde bu gelir gurubunda uzun yıllar takılarak bir sonraki aşamaya geçiş sağlanamayabiliyor (Felipe v.d., 2012: 6-7). Bu geçişin sağlanamaması ve uzun yıllar bu gelir gurubunda takılıp kalınması durumu gelir tuzağı olarak adlandırılmaktadır.

1.2.1. Düşük Gelir Tuzağı ve Yüksek Gelir Tuzağı

Ülkelerin orta gelirden takılıp kalmasının olağan olduğu kadar düşük gelirden ya da yüksek gelirden de tuzağa düşmesi olağandır. Gelir tuzağı kavramı ifade edildiği gibi yalnızca belli bir gelir gurubunda değil tümü için söz konusu olabilir. Belli bir gelir gurubunda uzun yıllar takılı kalıp bir üst guruba geçilememesi durumu düşük ya da orta gelir guruplarında olduğu gibi yüksek gelir gurubu için de söz konusu olabilir. Japonya'nın 20 yıldır %1'in altında gerçekleşen büyüme rakamları ve Avrupa Birliği'nde 2009 Finansal Krizinin etkisiyle önemli kısıtlar yaşayan büyüme rakamlarına bakıldığında yüksek gelir gurubundaki tuzaktan bahsedilebilir. Aslında büyümenin yüksek gelir düzeyine çıkarıldıktan sonra daha da fazla artmaması olağandır. Bir noktadan sonra artık daha da ileriye taşınamayabilir. Ancak tüm dünyaya örnek teşkil eden Japonya'da bu safha daha yüksek gelire çıkışın ilk yıllarında gerçekleşip, uzun yıllar yüksek gelir düzeyine kavuşturan kişi başına düşen GYH rakamlarını daha yukarı taşıyamama durumu söz konusu olduğunda yüksek gelir tuzağından söz edilmektedir (Erkoç, 2015).

Tuzak kavramının kavramsal içeriğine bakıldığında ekonominin mevcut durumunun dışsal hangi değişkenle oynanırsa oynansın, ekonomideki gelinen noktanın kararlılığının değiştirilememesi ve ekonominin bulunduğu dengeden uzaklaşmaması

anlaşılmaktadır. Buradan anlaşılması gereken şudur ki; gelir tuzağı denen kavram, ekonomide kişi başına düşen GYH'yı yükseltmede yardımcı olması için kullanılan değişken ya da değişkenlerin, ekonomi üzerinde beklenen etkiyi göstermesinin ardından, başka kısıtlayıcı değişkenler tarafından ekonomi üzerindeki kişi başına düşen GYH'nın artırılması gibi etkilerinin giderilmesi ve hatta bazen eski durumdan daha kötü hale gelmesi olarak tanımlanabilir (Cai, 2012: 51). Bu tanımda sözü geçen gelir; bir ekonomide dolar cinsinden ve satın alma paritesine endeksli ölçümü yapılan kişi başına gelirdir (Dündar, 2013). Gelir tuzağı kavramının belirlenmesinde ülke ekonomilerinde bakılması gereken birincil önceliğe sahip bir kavram bu gelir olduğu gibi bir diğer kavram da ekonomik büyüme trendinde uzun vadede gösterdiği performans ve bu performansın yıllık gelişim oranlarıdır.

Yüksek gelir tuzağı kavramının tanımını yapmıştık. Bir diğer gelir tuzağı ise Yoksulluk Tuzağı olarak da adlandırılan Düşük Gelir Tuzağı'dır. İlk başta yüksek gelir tuzağı gibi düşük gelir tuzağı da anlamsız gelebilir. Ancak fakir ülkeler, bir üst gelir gurubuna çıkmak için yakalamaları gereken büyüme oranları ve bu oranları sağlayacak üretkenlik düzeyindeki kişi başına düşen gelir artışlarını gerçek kılmak için yapmaları gereken yatırımları finanse edecek ulusal tasarruf düzeyine erişememiş olabilirler. Bu şartlardan uzun yıllarca çıkamayan, mevcut teknoloji ve yatırım düzeylerini uzun yıllarca artıramayan bu fakir ülkeler için Düşük Gelir Tuzağı ya da Fakirlik Tuzağı'na düştüğü ifade edilebilir (Karagöz, 2010).

1.2.2. Orta Gelir Tuzağı

Tuzak kavramının kavramsal içeriğine bakıldığında ekonominin mevcut durumunun dışsal hangi değişkenle oynanırsa oynansın, ekonomideki gelinen noktanın kararlılığının değiştirilememesi ve ekonominin bulunduğu dengeden uzaklaşmaması anlaşılmaktadır. Buradan anlaşılması gereken şudur ki; gelir tuzağı denen kavram, ekonomide kişi başına düşen GYH'yı yükseltmede yardımcı olması için kullanılan değişken ya da değişkenlerin, ekonomi üzerinde beklenen etkiyi göstermesinin ardından, başka kısıtlayıcı değişkenler tarafından ekonomi üzerindeki kişi başına düşen GYH'nın artırılması gibi etkilerinin giderilmesi ve hatta bazen eski durumdan daha kötü hale gelmesi olarak tanımlanabilir (Cai, 2012: 51).

Örneğin Malthus'un ortaya koyduğu nüfustaki artış ve ekonominin kalkınması arasındaki dengesiz bağ salgın hastalıklar, savaşlar gibi kısıtlayıcı etkenlerle birlikte dengeye gelmektedir. Buna Malthusyen Tuzak ya da bir başka ifadeyle Malthusyen Denge denmektedir. Benzer şekilde gelir tuzağı kavramının teorik çerçevesi içerisinde Solow (1956) tarafından ortaya konan Neoklasik Büyüme Modeli önemli bir temel teşkil etmektedir (Koçak ve Bulut, 2014).

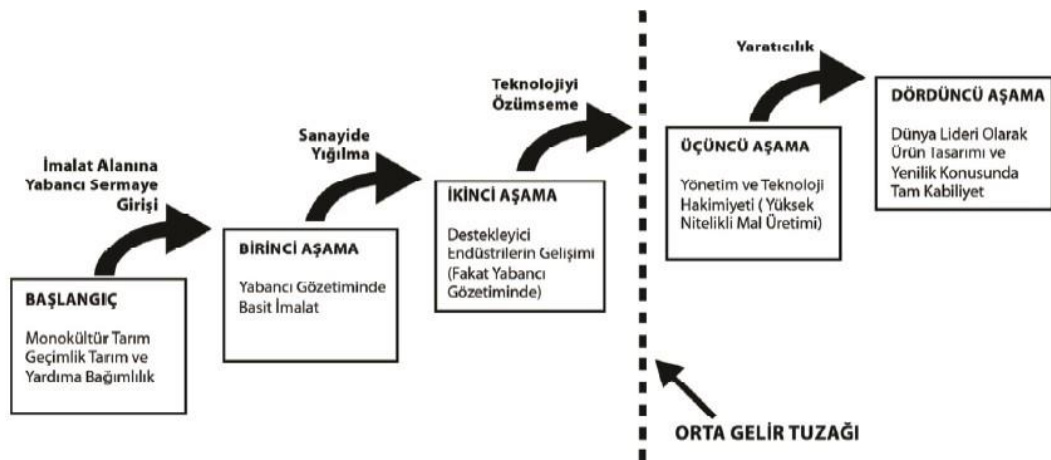
Bir ekonomide kalkınma yolculuğunun başında ekonomik büyüme hedeflerini yakalamak nispeten kolaydır. Çünkü tarıma dayalı ekonomilerde, gelir üretimi bakımından verimsiz kalan işgücü, sanayiye dönük üretim alanında istihdama eğilimli bir hal alır. Bu yolla hem üretimi artan ekonomide büyüme hedefleri noktasında beklentiler yakalanır hem de milli gelirden önemli artışlar sağlanır. Bunun örneği 1950 sonrası İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini müteakiben birçok ülke ekonomisinde görülmüştür. Bu artışla beraber kişi başına düşen gelirden de önemli artışlar kaydedilmiştir. Kalkınmanın ilk aşamasında işgücünün, tarım sektörünün geleneksel yapısından kurtulma eğilimi ile ağır sanayileşmeye bağlı olmayan, teknoloji gerektirmeyen, hafif tüketim malı diye tabir edilen ürünlerin üretiminin yapıldığı sektörlere geçişi diğer geçişlere göre hızlı olmaktadır. Tarımdan sanayiye doğru bu adımlar atılırken, tarımdaki işgücü fazlası sanayi sektöründe arz edilmek üzere bir eğilime girer ve önemli ölçüde bir aktarım söz konusu olur (Yeldan, 2012).

Sektör değiştiren bu yeni istihdam gurubu sanayi sektörüne dayalı üretim yapan diğer ülke ekonomilerindeki ücretlerden daha düşük ücretlere razı olmuştur. Daha yüksek üretim ve hasıla sağlayacak olan işgücündeki bu artış, ekonomik büyümeyi hızlı bir şekilde yükseltirken, küresel pazarda önemli bir rekabet avantajı sağlamıştır. Artan milli gelire bağlı olarak yükselecek olan ücret düzeyi nedeniyle zaman geçtikçe, gelişmekte olan ve büyüme hamlesi yapmış olan bu ülkelerin, üretim yöntemi ve teknolojileri açısından yatırımlarını yapmış ve devam eden, gelişmiş veya gelişmekte olan diğer ülkelerle fiyat rekabetini kaybetmesi söz konusu olmuştur. İç pazarda da talep daralması yaşayan ekonomiler ürünlerini ihraç edecek pazar arayışına itmiş, yeni pazar bulan veya yaratan ülkeler yani ayak uydurabilenler yoluna devam ederken, çoğu ekonomi büyüme hızlarını kaybetmiştir (Agenor v.d., 2012). Çünkü artık üretim faktörlerinin verimsizliği etkilerini göstermeye başlamış, bu verimsizlik sürdürülebilir

büyümenin önünde engel teşkil etmiştir. Özellikle teknoloji ve sermayedeki bu verimsizlik büyük ölçüde cari işlemler açığı yaratarak sürdürülebilir büyümeyi engelleyerek ekonomiyi tuzağa çekmiştir.

Orta gelir gurubundaki ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin yakaladıkları ekonomik büyüme artışı trendi ile düşük gelir gurubundan orta gelir gurubuna yükselmişlerdir. Bu geçiş aşamasında çalıştırdıkları niteliksiz ve düşük maliyetli işgücü sayesinde yakaladıkları büyüme ekonomide milli gelirin de önemli bir yükseliş göstermesini sağlamıştır. İş gücü fazlası bu noktadan sonra ücretlerin kıyasla yüksek olduğu, teknolojik olarak daha gelişmiş ve kendilerine nitelik katabilecek sektör ve ülkelere kayacaktır. Haliyle bir üst gelir gurubuna henüz çıkmış olan ülke, işgücü miktarı azalacağından ya da ücretler artacağından, büyüme atağının ardından diğer ülkelere görece maliyet avantajını kaybedecek, ekonomisinde durgunluk yaşayacaktır. Bu senaryoyu yaşayan ekonomiler, verimliliğin artırılmaması, teknolojilerini artırmaya yönelik yatırımların yapılamaması durumlarında yakaladıkları büyüme ivmelenmesini kaybedecek, bu da ekonomilerin Orta Gelir Tuzağına yakalanmalarına yol açacaktır (Dündar, 2013). İşgücünde nitelik eksikliği ve beşeri sermaye birikimindeki yetersizlikler yaşayan orta gelir gurubundaki ülkeler, kabiliyete dayalı ya da yüksek katma değerli, inovasyona dayalı ürünlerin üretimini yapan gelişmiş ekonomilerle rekabet gücü bulamayarak, kendilerine her iki ülke gurubunda da kendilerine yer bulamayarak rekabet noktasında sıkışacaktır (Garrett, 2004: 86-94).

Şekil 1.5: Gelişmenin Evreleri ve Orta Gelir Tuzağı

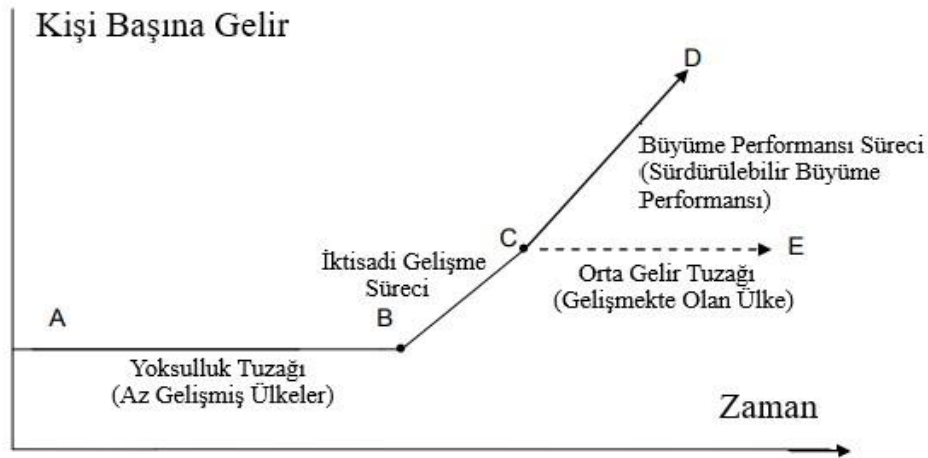

Kaynak: Ohno, 2009: 28.

Orta gelir tuzağının ortaya çıkışında yaşanan yapısal dönüşüm sürecini Ohno (2009) dört aşamada incelemiştir. Şekilde görülen başlangıç aşaması olan sıfır aşamasında bulunan düşük gelir gurubundaki ülkeler ekonomik kırılganlığa sebep olan savaş, siyasi istikrarsızlık, kötü ülke ve ekonomi yönetimi ile karşı karşıyadır. Ulusal tasarruf miktarının yetersiz olmasının doğal sonucu olarak dış finansman kaynaklarına muhtaç olan ülkelerin temel üretim konuları madencilik ve tarım faaliyetlerine dayanmaktadır. Afrika kıtasındaki ülkelerin çoğu halen bu aşamadır.

Şekilde ikinci kutunun gösterdiği birinci aşama ekonomilerin yürüttükleri ürün tasarımı, kullanılacak teknoloji, üretim faaliyetleri ve bunu takip eden pazarlama faaliyetleri dışarıdan transfer edilen girişimci ve firmaların elindedir. Vietnam ekonomisi incelendiğinde görüleceği gibi üretim sürecinde kullanılmakta olan ana hammadde ve ara mallar gibi girdiler ithal etme yoluyla tedarik edilmektedir. Yürütülen bu üretim faaliyetlerinde ülkenin katkısı vasıfsız işgücü ve arazi tahsisi ile sınırlı olmaktadır. İkinci aşama olarak adlandırılan bir sonraki aşamada yerel firmalar üretim faaliyetlerinin bazı kollarında kimi işletmelerde etkinlik göstermeye başlamış olacaktır. Bu küçük çaplı girişimler dış yatırımlara duyulan ihtiyacın tamamen kalktığı anlamına gelmemektedir. Bu düzey orta gelir gurubundaki bir ülke için geride bırakılması gereken en önemli eşik olarak tanımlanmaktadır. Çünkü burada Ohno (2009)'nun Cam Tavan olarak ifade ettiği bir eşik var ve bu eşik orta gelir tuzağının kendisidir. Literatüre bakıldığında teknolojik anlamda ve lojistik alanlarda ihracatçı konumuna gelen G. Kore ve Tayvan gibi örnekler bu cam tavanı aşarak orta gelir tuzağından başarılı bir şekilde sıyrılmışlardır. Ancak Tayland, Malezya ve ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) üyesi ülkelerin büyük bir kısmı bu başarıyı gösterememiştir. Bu ülkelerin kurtuluşu ancak beşeri sermaye stoğundaki artış ile mümkün olabilecek, ülkeler üçüncü aşamaya geçebilecektir. Son kutunun ifade ettiği dördüncü aşamada ABD, AB ülkeleri ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler yer bulabilmiştir. Bu ülkelerin bu aşamaya kadar gelişim göstermesinde yardımcı olan en önemli özellikleri ise üretime yeni ürünlerin sokulabilmesini sağlayan yaratıcılık ve sadece yurt içi değil yurt dışı piyasalar üzerinde de etki edebilme gücüdür (Ohno, 2009: 26-28).

Şekil 1.6: Ekonomilerin Gelişim Aşamaları

Kaynak: Tho, 2013

Orta Gelir Tuzağının grafiksel gösterimi Tho (2013)'nin çalışmasında yer bulmaktadır. Grafikte A ile B noktası arasında az gelişmiş bir ülkenin yoksulluk tuzağını yaşadığı süreci gösterilmektedir. Bu ekonomide daha önce bahsedildiği gibi bir dönüşüm yaşanmaya başlayacak ve iktisadi gelişme sürecini geride bırakarak C noktasında artık orta gelir düzeyine ulaşmış olacaktır. Tam da bu noktada ekonominin esas kırılım noktası gerçekleşmiş olacaktır. Bu kırılım ya iktisadi gelişme sürecinde yakalanan ivmeyi sürdürerek ekonomiyi D noktasına taşıyacak ya da verimsizlik problemi yaşayarak yakaladığı ivmeyi sürdüremeyerek ve bu seviyede uzun süre takılıp bir kısır döngüye girilmesine yol açacaktır. İşte bu kısır döngü orta gelir tuzağı olarak adlandırılmaktadır. Cai'ye göre bu durum, düşen geliri artırmayı sağlayan faktörlerin etkisinin yayılmasından sonra, kısıtlayıcı faktörler devreye girip, kişi başına düşen gelir miktarını eski düzeyine döndürmesi durumudur ki, bahsedilen kısır döngüyü oluşturmaktadır (Cai, 2012).

Grafikte gösterilen C-E sürecine giren ülkelerin tamamı için orta gelir tuzağından bahsedilip bahsedilemeyeceğini belirlemek için bazı değişkenlerin kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu değişkenlere Felipe v.d. (2012) çalışmalarında temel sorular olarak değinmiştir. Bu temel sorular: (a) Bir ülke bir üst gelir gurubuna sıçrama aşamasında iken kişi başı GYH'nın yıllık ortalama artış oranı ne olmuştur? (b) Bir üst

gelir gurubuna geçiş ne kadar bir sürede gerçekleşmiştir? (c)lke alt-orta gelir gurubunda kaç yıl, üst-orta gelir gurubunda kaç yıl kalmıştır? Çalışmada bu sorulara verilen cevaplar şoye olmuştur:

1 –Alt-orta gelir gurubundaki bir ülkede kişi başına düşen GYH değerini ortalama olarak her yıl minimum yüzde 4,7 oranında artırmalıdır. Öte yandan bu ülke, 28 yıldan daha az bir sürede üst orta gelir gurubuna sıramalıdır. Aksi takdirde alt-orta gelir tuzağına düşecektir.

2 –st-orta gelirli bir ülkenin kişi başına düşen GYH büyüme hızı, ortalama olarak her yıl minimum yüzde 3,5 olmalıdır. Bu lke, diğer taraftan da 14 yıldan kısa bir zamanda yüksek gelir grubuna terfi etmelidir. Aksi takdirde alt orta gelir tuzağına yakalanacaktır.

Orta gelir tuzağının ölçülmesi noktasında en çok kullanılan matematiksel yöntem, ölçülecek ekonominin ABD GYH'nın %20'sine göre değerlendirilmesidir. Yani ekonomi ABD GYH'na oranlandığında %20'lik dilim içinde yer alıyorsa orta gelir tuzağından söz edilmektedir. Eğer %20-21'lik dilimin içindeyse orta gelir tuzağına yakalanma riski olduğu yönünde değerlendirilir (Caşkurlu, 2014: 74-75).

1.3. ORTA GELİR TUZAğININ BELİRLENMESİ YAKLAşIMLARI

Orta gelir tuzağı sorununun Gill ve Kharas (2007) tarafından literatüre kazandırılmasının ardından bu tuzağı tanımlamak için ve bu tuzaktan kurtulmanın yollarının ifade edilebilmesi için akademik ve politik alanda birçok çalışma yapılmıştır. Tüm bu akademik ve politik çalışmalara rağmen aynı dönem ve şartlar altında aynı süreçleri yaşayan ekonomilerin çok azı geldikleri orta gelir seviyesinden bir sonraki aşamaya geçişi gerçekleştirebilmiş, birçoğu orta gelir seviyesinde sıkışıp kalmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ülke ekonomileri arasında bu duruma çok uygun örnekler bulmak mümkündür (Agenor, 2012).

İşte bu durum bir tartışma ortamını doğurmuştur. Bu tartışmalar orta gelir tuzağının teorik altyapısını, nedenlerini ve ampirik olarak nasıl belirleneceği odağında gelişmiş, orta gelir tuzağından nasıl kaıldığını bulmayı amaçlamıştır (Koçak ve Bulut, 2014: 3).

1.3.1. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı

Orta gelir tuzağının belirlenmesinde ele alınabilecek temel yaklaşımlardan ilki Eichengreen v.d. (2011, 2013)'nin Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı'dır. Çalışmaya göre orta gelir tuzağı ekonominin büyümesindeki yavaşlamanın gerçekleştiği durumdur. Bu durumun gerçekleşmesini üç şarta başlamıştır. Birinci şart ülkede kişi başına düşen GYH'nın 10.000 \$'ın üzerinde olmasıdır. İkinci şart ise ülkede kişi başına düşen GYH'nın ABD'deki kişi başına düşen GYH'ya oranının %58 civarında olmasıdır. Son koşul ise imalat sanayinin milli gelire oranının %23 seviyelerine gelmesidir.

Eichengreen, Park ve Shin (2011) çalışmalarında örnek olarak gösterdikleri petrol ihraç eden ülkelerin yavaşlama öncesi büyüme hızı ortalaması %5,6, yavaşlama sonrası büyüme hızı ortalaması %2,1 olarak hesaplanmıştır. Büyüme dönemleri arasındaki farkın ortalaması -%3,5 olarak hesaplanmıştır. Tabloda örnek gösterilen ülkelerin yavaşlama dönemindeki kişi başına düşen gelir ortalaması ise 16.740 \$ olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre büyümede yavaşlamanın 17.000 \$ seviyelerinde olacağı ortaya atılmıştır (Eichengreen v.d., 2011). 2013 yılındaki çalışmada aynı yöntemler kullanılmış, veri olarak Penn World Table'in 6.3 versiyonuna ek olarak 7.1 versiyonundan da elde edilen veriler kullanılmıştır. 2013 yılındaki çalışmaya göre büyüme yavaşlaması 10.000-11.000 \$ ve 15.000-16.000 \$ seviyelerinde de gerçekleşebilmektedir (Eichengreen v.d., 2013).

Büyümede yavaşlama yaklaşımını Aiyar v.d. (2013) çalışmalarında daha da detaylandırarak bazı değişkenlerle ilişkilendirmişlerdir. Bu değişkenler kurumlar, demografi, iletişim, makroekonomik etkenler, altyapı, üretim ve ticari yapı olarak sıralanabilir. Çalışmada kişi başına düşen GYH'nın 2005 yılı sabit fiyatlarına göre 1955-2009 yılları arasını kapsayan 5'er yıllık 11 dönemlik zaman serisinden yararlanarak 138 ülke incelenmiştir. Bu ülkelerden 24'ü düşük gelirli, 36'sı düşük-orta gelirli, 33'ü yüksek-orta gelirli ve 45'i ise yüksek gelirli ülkeler grubuna dahildir. Aiyar v.d. (2013)'ne göre orta gelir grubu 2005 yılı sabit fiyatları ile kişi başına düşen GYH'sı 2.000 \$ ile 15.000 \$ arasında olan ülkelere oluşmaktadır. Bu ülkeler ise kendi içlerinde düşük-orta gelir ve yüksek-orta gelir grubu olarak kategorize edilmektedir (Aiyar v.d. 2013, Aktaran: Manga, 2018: 80).

Felipe, Abdon ve Kumar (2012)'ın çalışmasında ise 1950-2010 arası verileri kullanılan 124 ülke kişi başına düşen GYH'larına göre guruplara ayrılmıştır. Orta gelir tuzağı olgusunu düşük-orta gelirli ülkeler ve yüksek-orta gelirli ülkeler için kategorize eden çalışmada kullanılan 1950-2008 yılları arasını kapsayan veri setinde 1990 yılı fiyatlarıyla hesaplanan satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GYH verileri Maddison Project veri tabanından, 2008-2010 yılı verileri ise IMF veri tabanından edinilmiştir. Çalışmaya göre 2.000 \$ altında kişi başı geliri olan ülkeler için düşük gelir gurubunda oldukları, 2.000-7.250 \$ arasında geliri olan ülkeler için düşük-orta gelir gurubunda oldukları, 7.250-11.750 \$ arasında geliri olan ülkeler için yüksek-orta gelir gurubunda oldukları değerlendirilmiştir. Geliri 11.750 \$'ın üzerinde olan ülkeler ise yüksek gelir gurubunda değerlendirilmiştir. Bu tasnife göre 2010 yılında ele alınan 124 ülkenin arasından 40 ülke düşük gelirli, 38 ülke düşük-orta gelirli, 14 ülke yüksek-orta gelirli, 32 ülke ise yüksek gelirli ülkeler gurubu içinde sınıflandırılmıştır.

Bu tasnifin yanı sıra büyüme performansı ve gelir gurubunda kaldığı süre de ülkenin tuzağa yakalanıp yakalanmadığının belirlenmesi konusunda göz önünde bulundurulmaktadır. Şöyle ki, bir ülke düşük orta gelir düzeyine (2.000-7.250 \$) ulaşıp bu gurupta 28 yıl kalırsa Düşük Orta Gelir Tuzağı söz konusu olmaktadır. Öte yandan düşük orta gelir gurubundan kurtulabilmesi için sürenin yanı sıra kişi başına düşen GYH'nın yıllık artış hızının en az %4,7 olması gerektiği ifade edilmiştir (Felipe v.d., 2012: 26) Yüksek orta gelir gurubunda 14 yıl ya da daha fazla takılı kalan bir ülke de, kişi başına düşen gelirin yıllık artış hızı %3,5'in altında gerçekleşirse Yüksek Orta Gelir Tuzağı'na yakalanmış kabul edilmektedir (Felipe v.d., 2012: 26).

1.3.2. Üretim Anlayışına Dayalı Yaklaşım

Kharas ve Kohli (2011), benzer Asya ve Latin ülkelerini karşılaştırarak orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra bu seviyede uzun dönemli salınımlarını ifade etmiştir. Onlara göre, arz yönlü büyüme sayesinde, düşük verimliliğe dayalı üretim anlayışından daha verimli ürün çeşitliliğine dayalı üretim anlayışına geçildiğinden yoksul ülkeler orta gelir düzeyine geçebilmekte zorlanmamaktadır. Bu gelir düzeyini yakaladıktan sonra, artık sürdürülebilir büyümeyi yakalayıp bunu devam ettirerek yüksek gelirli ülkeler

düzeyine geçiş yapabilmek için, yapısal değişiklik yapmaları yani talep yönlü politikalara da yoğunlaşmaları gerekmektedir (Kharas ve Kohli, 2011: 284).

Kharas ve Kohli (2011) çalışmalarında orta gelir gurubuna yükseldikten kısa süre sonra yüksek gelir gurubuna geçen Doğu Asya ülkeleri ile bu geçişi gerçekleştiremeyen Latin Amerika ülkelerini karşılaştırmışlardır. Doğu Asya ülkelerinde orta gelir gurubuna geçişin ardından hızlı bir şekilde yapısal değişimlerin, büyüme ve kalkınma hamlelerinin hayata geçirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu yapısal değişimlerin arasında inovasyon ve bilgi-teknoloji kullanımlı üretim anlayışına, üretimde uzmanlaşmaya geçişe ve ayrıca eğitim sisteminde yüksek öğrenime hızlı geçiş gibi faktörler sayılmıştır. Bu reform hareketleri ve yapısal dönüşümü sağlayamayan Latin Amerika ülkeleri hızlıca çıktıkları orta gelir gurubundan yüksek gelir gurubuna geçişi sağlayamamıştır. Orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerin stratejilerini değiştirerek talep yönlü politikalara yoğunlaşmaları gerekmektedir. Bu aşamada tüketicilerin kalite, fiyat ve tercihlerine yönelik üretim anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde yerli firmaların bu etkenler çerçevesinde küresel marka olabilme çabaları ortaya çıkmaktadır. Ürün çeşitliliği orta gelirli ülkeler için ne kadar büyük önem arz etse de bu dönemde belirli ürünler üzerinde uzmanlaşabilmek, inovasyon ve bilgi yoğun üretim anlayışına kayabilmek büyük önem taşımaktadır (Korkmaz, 2016: 25).

Aydın ve Yalın (2018) Latin Amerika ülkelerinin tuzağa yakalanmasında dönüşümün yapılamamasının yanı sıra gelir dağılımındaki eşitsizlik yüzünden fiili GYH'nın potansiyel GYH'nın altında kalmasının da önemli bir sebep olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü bu durum durgunluk ve borçlanmayı beraberinde getirmekte ve ekonominin tuzağa sıkışmasına sebep olmaktadır (Aydın ve Yalın, 2018: 10). Orta Gelir Tuzağından çıkış sürecinde talebin kaynağına bakıldığında, hanehalkı tüketiminin kamu tüketim harcamaları ve yatırım harcamalarından yüksek olduğu görülmektedir. Üstelik hanehalkı tüketimi dış talep tarafından değil iç talep tarafından desteklenmektedir (Mert, 2014).

1.3.3. Karşılaştırmalı Üstünlük Takip ve Karşıtı Yaklaşım

Lin (2001) çalışmasında ekonomilerin kalkınma yolunda izleyebilecekleri iki ana strateji olduğundan bahsetmektedir. Bunlar Karşılaştırmalı Üstünlük Takip

Yaklaşımı (Comparative Advantage Following – CAF-) ve Karşılaştırmalı Üstünlük Karşıtı Yaklaşım (Comparative Advantage Defying – CAD -)'dir. Lin'e göre karşılaştırmalı üstünlük takip yaklaşımında ekonomide bir üst gelir gurubuna geçerken takip edilen stratejinin değiştirilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu görüşe göre ekonomiler görece üstünlüğe sahip oldukları sektörlerde pazardaki paylarını artırdıklarında, ekonomik büyümede yakaladıkları yükseliş trendini sürdürebilirler. Lin ülkenin kalkınmasını içsel bilgi-teknoloji ve sanayi yapısına bağlı olduğunu ve bu durumun karşılaştırmalı üstünlük stratejisi ile yönlendirilebileceğini ifade etmiştir (Lin, 2001, Aktaran: Dirice, 2018: 42-43). CAD stratejilerini takip eden ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları gerçeğini göz ardı etmekte ve sanayi politikalarını uygulamaya koymaktadır. Bu sebeple orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra bir üst seviyeye geçişte tıkanmalar yaşayacak, orta gelir tuzağı tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır(Lin, 2001, Aktaran: Islam, 2013: 7).

1.3.4. Kalkınmaya Dayalı Yaklaşım

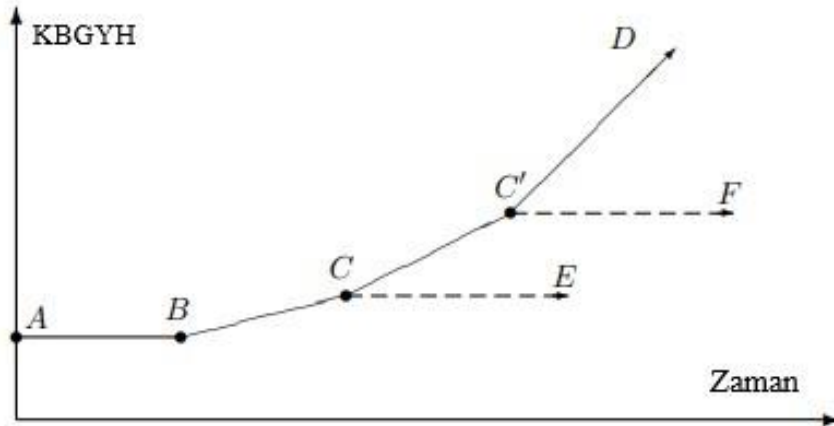
Orta gelir tuzağı başlığı altında yer verilen Şekil 6'daki grafik Tho'nun kalkınma odaklı yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Tho (2013), yayınladığı çalışmasında Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)'ne mensup ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmamaları için yapmaları gerekenler üzerinde durmuştur. Söz konusu bu ekonomilerde orta gelir tuzağının rahatlıkla tespit edilebilmesi ve önlem alınabilmesi için ekonomik gelişim sürecini bazı evrelere ayırmıştır. Bu ayrıma göre ekonomi grafik üzerindeki A-B noktaları arasındaki safhadayken geri kalmış, gelişmemiş bir görünüm çizmektedir. Bu safhadaki ekonomilerde yoksulluk tuzağı söz konusudur. B noktası ile C noktası arasında ekonomide bir hareketlenme yaşanmakta, büyüme konusunda adımlar atılmaya başlanmaktadır. C noktası orta gelir seviyesine çıkıldığı noktayı ifade eder. Buradan sonra ekonomi bir çatal ağzına gelir. C noktasından sonra ya büyümede yakalanan trendi devam ederek ekonomik büyümeyi sürdürüp, D noktasına doğru ilerleyerek kalkınma yolunu seçer Ya da ekonomik büyümedeki yükseliş trendini devam ettiremeyerek yapısal ve yönetsel tıkanıklıklar ile E noktasına doğru sürüklenerek orta gelir tuzağına düşer.

Ayrıca bu çalışmada, faktör fiyatlarında reel ücretlerin artması, karşılaştırmalı üstünlüklerin kaybedilmesi ve sermayenin emeğe göre göreceli olarak kıt bir faktör olmasının orta gelir tuzağının ortaya çıkmasına neden olan faktörler olduğu ifade edilmektedir (Tho, 2013, Aktaran: Manga, 2018: 92-93).

En nihayetinde, bir ülkenin ekonomisinin büyüüp kalkınabilmesi, gelişip uluslararası piyasalarda rekabet gücü elde edebilmesi, toplam faktör verimliliğini ve kârlılık düzeyini yükseltebilmesi için, sadece fiziksel yatırımlar yapması yetersiz kalmaktadır. Bunun yanında olması gereken en önemli unsurlardan birisi elbette ki sürdürülebilir ve etkin ekonomik başarıların elde edilmesini sağlayan nitelikli insan gücü yani beşeri sermayedir (Dirice, 2018).

Tho'nun bu çalışmasına eklemeler yaparak, teknolojik kapasitenin de sürece dahil edilmesini sağlayan Dewitte (2014) katma değer ve bilgi yoğunluğuna dayalı olarak gerçekleşmeyen ekonomik ve sosyal dönüşümlerin rekabetçiliğin azalmasına ve ülkenin orta gelir tuzağı ile karşılaşmasına yol açacağını ifade etmiştir.

Şekil 1.7: Dewitte'in Ekonomilerin Gelişme Aşamaları Çalışması

Kaynak: Dewitte, 2014: 33.

Grafikteki ülke gelişme sürecine az gelişmişlik ve yoksulluk tehlikesi ile karşı karşıya kalarak, geleneksel bir toplum olarak başlamaktadır. Bu aşamada A-B arasında üretim tamamen basit teknolojiye dayalı olarak gerçekleşmektedir. Ekonomik gelişmenin ikinci aşamasında B ve C noktaları arasında emek fazlalığına sahip olan ülkede, satın alma veya taklit yoluyla teknolojik gelişmeler kaydedilmeye başlanır.

Üçüncü aşama olan C-C' aşamasının gerçekleşebilmesi için ithal teknolojilerin uyarıldığı ve geliştirildiği, uyum becerilerinin edinildiği ve daha karmaşık tasarım becerileri ile sektörel dönüşümün gerçekleşmesi gerekmektedir. Teknolojik gereklilikleri bakımından başarısız olunan sektörel dönüşüm ülkeyi C-E gelir tuzağına düşürmektedir. Diğer bir ifade ile ekonominin üçüncü aşamaya geçişi sofistikasyonu yüksek ürünlerden oluşan teknolojik gelişme ile gerçekleşmektedir. Ülkenin teknolojik gelişmelere dayalı olarak bir üst gelir düzeyine yükselmesi ekonomik gelişmenin dördüncü evresinde (C-D)yine teknolojik gelişmelere dayalı olarak gerçekleşmektedir. Teknolojik gelişmelere dayalı yenilikçi faaliyetleri gerçekleştiremeyen ülke bir başka tuzakla C'-F ile karşılaşmaktadır. Dewitte (2014)'e göre, ülkenin yüksek gelir grubu C'-D ile tuzak C'-F aşamasında olması yüksek sofistikasyona sahip endüstriyel ürün üretmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Dewitte, 2014, Aktaran Manga, 2018: 93-94).

1.3.5. Sanayileşmeyi Yakalama Yaklaşımı

Ohno'nun sanayileşmeyi yakalama yaklaşımında ülke ekonomilerinin gelişimleri beş aşamada incelenmektedir. Bu aşamalar Şekil 1.5'te görülen Ön İmalat, Doğrudan Yabancı Yatırımı, İçselleştirici Parça ve Bileşenler, İçselleştirici Yetenekler ve Teknoloji ve son olarak İçselleştirici İnovasyon aşamalarıdır. Düşük gelirlili ülkelerin genellikle savaşlarda, politik kargaşalarla, sosyal yapılarındaki ve ekonomi yönetimindeki sorunlar yüzünden istikrarsız kırılgan bir ekonomik yapıyla karakterize edilir. Bu ülkelerin ekonomisi ağırlıklı olarak geçim düzeyindeki tarıma, mono kültürel ihracata, işlenmemiş doğal kaynaklara ve dış yardımlara dayalıdır. İç değerler madencilik ve tarım gibi geleneksel endüstriyel faaliyetlerle sağlanır. Fakat güçlü üretim faaliyetlerinin yokluğu üretim ve ticaretten aldıkları pay açısından bu ekonomileri önemli ölçüde alt üst eder. Bu endüstriyellemenin uzun yolundaki sıfırıncı aşamadır. (Ohno, 2010: 5).

Bundan sonraki süreçte aşamada doğrudan yabancı yatırımlarının (DYY) ekonomiye girmeye başlamasıyla, basit montaja dayanan imalat sanayindeki gelişmeler hafif sanayide, özellikle ihracatta birtakım hareketler ekonomide canlanmalara neden olur. Teknoloji tabanlı üretimde yer almayan temel barınma, yiyecek, tekstil ve

ayakkabı gibi ürünlerin ihracatı gelişir. Bunun yanında elektronik ürünler ve bu ürünlerin bileşenlerinin üretimi de bu yolla yapılır. Başlangıç aşamasında (Birinci Aşama) tasarım, teknoloji, üretim ve pazarlama faaliyetleri tümüyle yabancılar tarafından yürütülür. Ana ürünler ve üretimde kullanılacak parçalar ithal edilir. Ülkede sadece niteliksiz işgücü ile desteklenen endüstriyelleşme görülür. Vietnam'ın endüstriyelleşme tecrübesi basitçe bu şekilde tanımlanabilir (Ohno, 2010: 5).

İkinci aşamayla beraber, doğrudan yabancı yatırımların giderek yığıldığı, üretimin genişlediği ve parça ve bileşen üretiminde yerli arz giderek artmaya başlar. Yerli firmaların rekabette daha etkin bir duruma geçişi ve üretimdeki fiziki girdi artışı ile beraber sanayide genişleme görüldüğü bir süreç başlar. Süreç içerisinde ücret ve gelir düzeylerinde önemli artışlar olmamakla beraber yenilik ve gelişim genel anlamda yabancı yatırımcının yardımına bağlıdır. Malezya ve Tayland ülkeleri bu aşamaya örnek verilebilir.

Üçüncü aşamaya geçişte ekonomide vasıflı ve yetenekli beşeri sermaye artışı sağlanarak, yüksek kaliteli ve daha çok bilgi yoğun üretim anlayışı benimsenmektedir. Yerli firmaların üretimde, teknolojide, organizasyonda, lojistikte, kalitede, yönetimde ve pazarda yabancılarla ikame etme stratejisi benimsediği bir süreç devam eder. Bununla beraber, yabancı bağımlılığı azalarak içsel değerler hızla artar. Güney Kore ve Tayvan gibi ülkeler buna örnektir. Ayrıca bu ülkeler, küresel düzeyde gelişmiş ülkelerle yarışır bir pozisyona geçerek piyasada kendilerine yer bulurlar (Ohno, 2010: 5-6).

Dördüncü aşama ile ülke artık ürünlerde yenilik ve global pazarda liderlik yapabilme yeteneklerine sahiptir. ABD, Japonya ve gelişmiş AB ülkeleri örnek olarak verilebilir (Ohno, 2010: 6).

Sonuç olarak; orta gelir tuzağı, ikinci aşama ile üçüncü aşama arasında olan ve geçişi engelleyen bir “cam duvar” olarak anılan, şekilde kesik çizgilerle gösterilen sınırlamadır. Üçüncü aşamaya geçişte bir ekonomi beşeri sermaye stoğunu yeterince artıramaz, gereken yenilikçi adımları atamazsa cam duvara çarpmaları yani orta gelir tuzağı içine girmeleri kaçınılmaz olacaktır (Dirice, 2018).

Aoiki (2011)'nin çalışması da Ohno'ya benzemekte, ülkelerin kalkınma süreçlerini beş aşamada tanımlamaktadır. İlk aşama M (Malthusyen) aşamasıdır. Bu

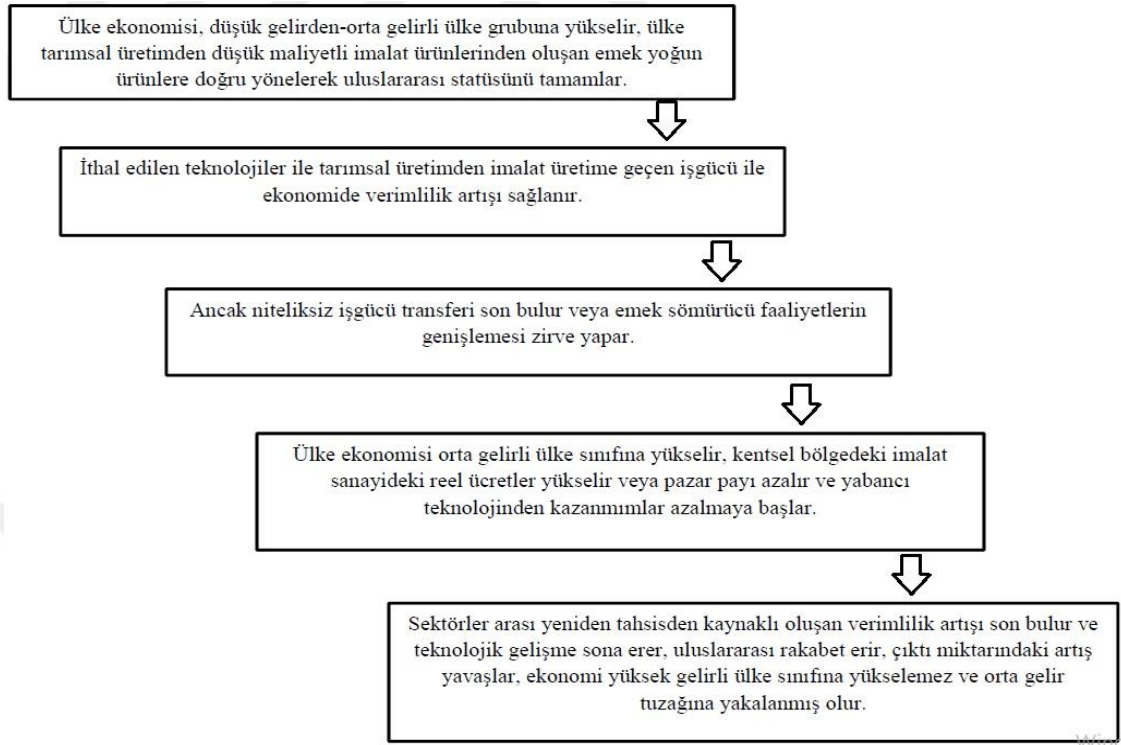
aşamada ülkeler yoksulluk tuzağındadır. İşgücüne tarım dışı katılım %20 ile sınırlıdır. Kişi başına düşen GYH düşük ve stabildir. Takip eden evre Hükümet (Government –G) evresi olarak konu edilmiştir. Bu evrede ekonomik gelişim noktasında hükümet aktif rol oynamaktadır. Takip eden evreler Kuznets Evresi (K), yapısal dönüşümlerle ekonomik büyümenin sağlandığı evreyi, Beşeri Sermaye (H) Evresi, beşeri sermaye yapısındaki iyileştirmelerle ekonomik büyümeye katkılar sağlanan evreyi ifade etmektedir. Beşinci ve son evre ise Post Demografik Geçiş Evresi (PD)'dir (Aoki, 2011). Bu görüşte bir ekonominin yoksulluk tuzağından çıkması için önce sırayla M ve G evrelerini tamamlamalıdır. Hükümetin katkıları ile ekonomik dönüşüm sürecinin başlamasının ardından K ve H evrelerinin gerçekleşmesi sağlanarak orta gelir düzeyine erişilmesi beklenir. Orta gelir düzeyine ulaşan bu ekonominin PD evresini hayata geçirmesi ile orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçişi mümkün kılınabilecektir. Burada herhangi iki aşama arasındaki geçişte sorun yaşanması ve bir sonraki aşamaya çıkılamaması orta gelir tuzağına yakalanma şeklinde yorumlanmıştır (Cai, 2012: 51-52).

1.3.6. Orta Gelir Tuzağına Yapışık Kalma

Agenor vd. (2012)'ne göre, ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmalarının en önemli sebeplerinden biri bilgi yayılımı, inovasyon becerisi ve kalifiye işgücünden yoksun özellikteki verimlilik artışındaki duraksamadır. Orta gelir tuzağı kavramının, basit ve gelişmiş olmak üzere iki farklı işgücü arasındaki etkileşimli ilişkiden yola çıkılarak ele alınan çalışmada, ülkenin orta gelir tuzağına yakalanması belirli aşamalar çerçevesinde ele alınmaktadır.

Genel anlamda orta gelir tuzağından çıkış stratejilerinin yer aldığı çalışmada, Agenor vd. (2012)'e göre, sektörel dönüşümün imalat sektörüne doğru kaymasının verimlilik artışını desteklemediği ve ülke genelinde yerli teknolojinin teşvik edilmemesi durumunda ülke ekonomisinin orta gelir tuzağına yakalanmasının kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir (Manga, 2018: 94-95).

Şekil 1.8: Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Safhaları

Kaynak: Agenor v.d. 2012: 3.

1.4. ORTA GELİR TUZAĞI – BÜYÜME İLİŞKİSİ

Orta gelir tuzağının tanımı ve Neo-Klasik Büyüme Denklemi'nin ekonomik büyümeye uzun dönemde bakış açısında benzerlikler görülmektedir. Orta gelir tuzağından çıkış için izlenmesi gereken bir yol olarak ele alındığında, büyüme teorileri, sermaye birikiminin üretkenliğini uzun dönemde artırma ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine katkı sağlamasına yardımcı olmakta yeterli görülmemektedir. Bunun temel sebepleri ise teknolojinin dışsal bir faktör olarak ele alınması, sermayenin tanımlanırken fiziki sermaye ile sınırlandırılması, azalan verimler kanununun işlemesi ve ekonomik büyüme sürecinde tasarruflara gereken önemin verilmemesi olarak sıralanabilir. Oysaki ekonominin orta gelir tuzağına düşmemesi için uzun dönemde azalan getirisi olan fiziki sermaye miktarında artış sağlamaya çalışmak yerine, sermayenin üretkenliğinde artış sağlamak için çalışmak ekonomik büyümede sürdürülebilir bir artış sağlayacaktır.

Klasik, Keynesyen ya da Neo Klasik Büyüme Modelleri incelendiğinde, uzun dönemde sermaye stoğundaki durağanlaşmaya bir açıklama getiremedikleri görülmektedir. Bu yüzden orta gelir tuzağından çıkış için bir strateji belirlenecekken büyüme modellerine beşeri sermayenin verimliliği ve teknolojik gelişim düzeyinin de katılması gereklidir. Dolayısıyla orta gelir tuzağı ile büyüme arasındaki ilişki incelenirken içsel büyüme modellerinden faydalanmak daha uygun olacaktır. Kibritçioğlu (1998) beşeri sermayenin ekonomik büyümeye katkısını açıklarken, kamu kanadının hane halkının ve özel sektörün eğitim ve sağlık giderlerine yatırım yaparak beşeri sermaye gelişimine katkıda bulunabileceğini ifade etmiştir. Bu sayede bireyler yaratıcılık (Creativity) ve uygulayarak öğrenme (Learning by doing) süreçlerini hayata geçirerek araştırma ve geliştirme süreçlerinin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Nihayetinde bu süreçler bilgi üretimi, teknolojik gelişim ve inovasyon noktasında ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlayacaktır (Kibritçioğlu, 1998: 217).

Klasik büyüme teorisinde sermaye ve büyüme kavramlarının temelinde tasarrufun olduğu savunulur. Orta gelir tuzağının teorik çerçevesine bakıldığında, ekonomilerin tuzağa düşmelerindeki temel sebepler arasında ekonomik durgunluk gösterilmektedir. Ekonomik durgunluğun ise başlıca sebepleri arasında ise tasarruf, yatırım ve kar hadleri sayılmaktadır. Klasik ekolün öncüsü olan Smith'e göre ekonomide sermaye stokunun düşük olması karlılığı maksimum düzeye getirmiştir. Ancak ekonomiye sonradan dahil olacak olan yatırımlar karlılığı tetikleyecek, artan kar hadleri sermaye stokunun artmasına ve işgücü talebinin artmasına neden olacak. Artan talep yüzünden ücretlerde yaşanacak artış azalan verimler kanununu ortaya çıkaracaktır.

Söz konusu ekonomide artan sermaye stokuyla birlikte gelen zenginleşme bir noktaya kadar devam edecek, doyuma ulaştığı zirve noktasında durağanlaşacak ve bu noktadan sonra marjinal eğilim göstererek silsileli olarak önce zenginliğin, beraberinde karlılığın ve ücretlerin geri gitmesine yol açacaktır. Genele mal olacak gibi görünen bu tabloda Smith, senaryonun teknoloji düzeyi ve emek verimliliğinin yüksek ya da düşük olmasına göre daha yumuşak ya da daha hissedilebilir yaşanabileceğini savunmaktadır.

Klasik akımdan olan Malthus; nüfusu gelir tuzağından kaçınmanın en belirleyici ögesi olarak görmektedir. Eğer nüfus kontrolü uygulanmazsa, nüfus geometrik olarak artacaktır. Ancak tarım ekonomisinin çıktıları aritmetik olarak artacağı

için ilerleyen safhalarda büyük bir kıtlık sorunu baş gösterecektir. Malthus'a göre ekonomik durgunluğun temel sebebi nüfustur. Bu da orta gelir tuzağının oluşmasına yardımcı olacağına kanıtı niteliğindedir.

Tasarruf Klasikler için önemli bir kavram olarak görülmektedir. Gerek sermaye stoğunda artış sağlaması gerekse ekonomik büyümenin ve ekonomide durgunluktan çıkışın bir kaynağı olarak önem arz etmektedir. Klasik iktisatçılar ekonominin eninde sonunda bir durgunluk ile karşı karşıya kalacağı için ekonomik büyümenin sürekliliğinin olamayacağını öne sürerler. Teorik anlamda büyük ölçüde örtüşen iktisatçılardan Smith ekonomide gerçekleşecek bu olası durağanlığın bir sonu olduğunu ve ekonominin yeniden mutlaka rayına oturacağını savunurken, Ricardo ve Malthus daha karamsar bir tutumla ekonominin yakalanacağı durgunluktan sonra düzelemeyeceğini öne sürmektedirler (Turanlı, 2000: 64-65).

Bu noktada orta gelir tuzağı ve Klasiklerin büyüme modelleri arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa, Klasik teorinin mevcut büyüme teorilerine kıyasla yetersiz kaldığı söylenebilir. Özellikle model dışı tutulan azalan verimler kanunu ve teknoloji düzeyi kavramları bunun en belirgin göstergeleridir. Sermaye stoğu kavramının gözlemlere dahil edilmesi, orta gelir tuzağı ile aralarındaki yakın ilişkinin kurulmasına sağladığı fayda açısından önemlidir. Özellikle durgunluğu aşmak için kullanılabilir olan sosyal faktörlerin Adam Smith tarafından belirtilmesi, orta gelir tuzağının da benzer yollarla aşılabileceğini göstermiştir. Buna rağmen Malthus ve Ricardo'nun teknoloji düzeyini durgunluktan kurtulma stratejisi dışında tutmaları ekonomilerin kolayca orta gelir tuzağına takılabileceğini düşündükleri anlamına gelmektedir.

Modern büyüme teorisinde büyüme sadece sermaye ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Ancak görülmektedir ki bu model mevcut büyüme modellerine göre eksiklikler içermektedir. Harrod-Domar modeli incelendiğinde, modelde ekonomi herhangi bir sebeple dengeden ayrılırsa, dengenin bir daha kurulamayacağı kabul edilmektedir. Yani model çok hassas bir durumdur. Bıçak sırtı olarak nitelendirilen bu hassas dengede yapılan yatırımların karşılık bulmaması ve talebin eksik kalması durumunda, ekonomi beklenenin altında bir büyüme performansı gösterecek ya da durağanlaşacaktır. Bu durum orta gelir tuzağı ile ifade edilmektedir.

Neo Klasik akıma en büyük katkıları sağlayan iktisatçılardan biri Solow'dur. Solow uzun dönemde teknolojinin büyüme üzerinde etkili olacağını savunmaktadır çünkü sermaye birikimi tepe noktasından sonra gerilemeye başlayacak, ekonomi durgunluğa girecektir. Bu noktada sermayenin marjinal verimliliğini yükseltebilecek tek şey teknolojinin artırılması ile üretimin yeniden başlatılmasıdır. Bu yeniden başlangıcı da ancak beşeri sermaye birikimi sağlayabilecektir.

Solow bu durumu "...Teknoloji, ekonomiye otomatik olarak ansızın giren ve ekonominin diğer unsurlarından bağımsız sanki beklenmedik bir anda cennetten düşen meyve (manna from heaven) gibidir." olarak ifade eder (Jones, 2001: 33). Burada teknolojik gelişmelerin aynı miktarda emek ve sermaye kullanarak daha fazla çıktı elde edilebileceğinden bahsedilirken, teknolojik birikimin sürekliliği arttığı ifade edilmektedir. Orta gelir tuzağının temel varsayımları da, Neo-Klasik büyüme modellerinin doğal bir sonucu olarak görülmektedir. Özellikle sermaye birikimine entegre olan büyüme ekonomiyi orta gelir tuzağına götüren en önemli nedenlerden biri olarak gösterilmektedir (Mencütekin, 2018: 9-17).

İçsel Büyüme Modellerinde de yine beşeri sermaye önemli bir yer tutar ama asıl önemli olan diğer akım ve modellerde dışarıda tutulan tasarruf ve sermaye birikimidir. Lucas'ın beşeri sermaye modelinde sermaye birikimi ve tasarruflardaki artışlar, ekonomik büyümede de artışlara vesile olacaktır. 21. yüzyıl gelişmiş ekonomilerine bakıldığı zaman beşeri sermaye birikimi noktasında insana ve eğitim kalitesine ne kadar önem verildiğini ve ne kadar yatırım yapıldığını açıkça görülebilir.

Romer Neo klasiklerden farklı olarak azalan verimler kanununu model dışı tutmuş, teknolojiyi dahil etmiştir. Üretimdeki tecrübe ve tekniğin üretim aşamaları içerisinde edinildiğini, bir sonraki yatırım aşamalarında bu teknik bilgi ve tecrübenin ek maliyetler katmadan kaliteli ürünler üretilmesini sağlayacaktır. Teknoloji Romer'in modelinde büyümenin temel unsuru olarak ele alınmıştır. AR-GE yatırımlarının uzun dönemde sürdürülebilir bir büyüme için gereken nitelikli işgücü ile desteklenmesi gerekmektedir. AR-GE'ye yapılacak yatırım ne kadar fazla olursa yeni deneyim ve teknolojilerin üretimi ihtimali o kadar yükselmektedir. Aghion ve Howitt'te bir AR-GE modeli geliştirmiştir. Bu modelde üretim yapan iki sektör vardır. Biri nihai mal üreten, diğeri ise bu nihai malların üretiminde kullanılan ara mal üretmek için AR-GE yapan

sektördür. Ancak AR-GE faaliyetleri sonuncunda sahip olunan son teknoloji, bir önceki teknolojidenden elde edilecek getirinin yerini alacağı için, ekonomik büyüme yeni çıkan teknolojinin eski teknolojinin yerini alması şeklinde bir döngüyle sağlanacaktır.

Bir diğer içsel büyüme modeli Lucas'ın Beşeri Sermaye Modelidir. Lucas iki biriktirilebilir sermayeden bahsetmektedir. Bunlar fiziksel ve beşeri sermayedir. Burada bireyin kendi beşeri sermaye birikimi kaynaklı kendi verimliliğindeki artış içsel olarak ele alınırken, kendi beşeri sermaye birikiminin diğer işçiler üzerinde görülen verimlilik etkisi dışsal olarak kabul edilmiştir. İçsel etkiler ayrı ayrı verimlilik artışı üzerinde anlamlı pozitif değişimler sağlayarak teknolojik gelişmeyi destekler. Ancak bu gelişmelerin yayılımlarının güçlü olabilmesi için dışsal etkilere de ihtiyaç duyulmaktadır (Dirice, 2018: 13-19).

1.5. ORTA GELİR TUZAĞI-KALKINMA İLİŞKİSİ

İktisatta kullanılan kalkınma kavramı ve bu kavrama bağlı teoriler daha çok az gelişmiş ekonomilere ilişkin bir kavram olmakla birlikte, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin büyüme süreçleri ve yöntemlerine uygun olmaması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Orta gelir tuzağı ise kalkınma yolunda belirli aşamalardan geçmiş, bazı adımların atıldığı ekonomilerin muhatap olduğu bir kavramdır. Orta gelir tuzağının kalkınmayı ilgilendiren sosyal refah, gelir dağılımı eşitliği, toplumsal kaotik durumlar, insan hakları gelişmişliği, yozlaşma v.b. sebepleri bulunmaktadır. Öte yanda ülkede tek bir ekonomik yapının olmadığı durumlarda söz konusu olabilmektedir. Öyle ki bazı çalışmalarda ülke içindeki bir bölgenin ekonomik olarak gelişmiş ülke ekonomisi özellikleri gösterirken, bir bölgenin az gelişmiş ülke ekonomisi özellikleri gösterdiği, hatta yoksulluk riski taşıdığı gösterilmektedir.

Bir ülkede kişi başına düşen tasarruf oranının düşük olmasının sebebi düşük gelir düzeyidir. Verimliliği düşük bir işçi düşük ücret düzeylerini kabul edebilir. Genel ücret düzeylerindeki düşüklük iç talebin düşük olmasına sebep olur. Dolayısıyla piyasada gelişen daralma yatırımcının yatırım yapma eğiliminde isteksizliğe yol açacak ve ekonomide başa dönülerek verimlilikte ve gelir düzeyinde düşük bir seyir izlenmesine neden olacaktır. Dengeli kalkınmayı savunan Nurkse bu görüşten hareketle "Bir ülke yoksul olduğu için yoksul kalır." der (Kazgan, 2010: 263). Buradan hareketle

Nurkse'nin tasarruf oranlarındaki düşüklüğe işaret ettiğini ve orta gelir tuzağının önemli bir sebebi olarak gösterdiğini görmekteyiz.

Dengeli kalkınmayı savunan bir başka iktisatçı H. Leibenstein “Kritik Minimum Çaba Tezi” ile karşılaşılmalıdır. Asgari kritik hamlelerin bağlı olduğu faktörleri içsel ekonoimler, dışsal ekonoimler, gelir artırıcı ve azaltıcı güçler olarak sıralar (Leibenstein, 1963: 93, Aktaran: İlkın, 1976: 93). Rodan ise sanayileşme sürecinin başlangıcını ve sürdürülebilirliğinin bir gereği olarak Büyük İtişin zorunlu olduğunu ifade etmektedir.

Leibenstein'in dengeli kalkınmanın gerekliliği olarak gördüğü Kritik Minimum Çaba Tezi, gelir artırıcı güçlerin gelir azaltıcı güçlerden fazla olduğunu ve kişi başına düşen gelirin artırılması için gereken yatırım düzeyi hedefinin gerçekleştirilebilmesi için gereken yatırım hedefinin elde edilmesinde öngörülen yatırım isteğini ifade etmektedir. Ancak kişi başına düşecek gelirin artışı için bir defaya mahsus böyle bir çabanın yeterli olmayacağı, bu stratejinin bir yöntem olarak benimsenmesi ve sürekliliğinin sağlanması gerektiği açıktır. Zira Rodan ve Leibenstein bu durumu, yapılan çalışmaların hedef olarak seçilen bir eşiğin geçilmesine yönelik bazı gerekliliklerin sağlanması olarak yorumlamaktadırlar. Burada bahsi geçen eşik ise orta gelir tuzağıdır. Yani büyük itiş ya da kritik minimum çaba ile hedeflenen eşiğin geçilememesi orta gelir tuzağına yakalanmak anlamına gelmektedir.

Özetlemek gerekirse dengeli kalkınma taraftarı teorisyenlere göre az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler, görece gelişmiş ülkelerden daha düşük tasarruf oranlarına sahip oldukları için ülkelerin dengeleri durağan durgunluk noktasındadır. Bu denge noktası iktisatçıların büyük bir kısmı tarafından orta gelir tuzağı olarak yorumlanmaktadır. ABD, Japonya ve Kanada gibi ortalama tasarruf oranı %20 düzeylerinde olan ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmaktan kaçabilmiştir. Ancak ortalama tasarruf oranı %10 düzeylerinde olan Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkeler bu tuzağına yakalanmaktadır. Bu düşük tasarruf oranları ise yatırım finansmanında ihtiyaç duyulan kaynak noktasında ekonomiyi yabancı kaynaklara muhtaç bırakmaktadır (Mencütekin, 2018: 24).

Yukarıda değinilen gibi bazen ülkede tek bir ekonomik yapının olmadığı durumlar görülebilmektedir. Myrdal bu konuda, ülkedeki ekonomik gelişmenin tüm bölgeler için eş zamanlı gerçekleşmediğini savunmaktadır. Myrdal gibi Felipe de bir ülkenin bölgeleri arasında ekonomik gelişmişlik farklılıklarının olduğundan hareketle, bu farklılıklar ve orta gelir tuzağı arasında ilişki kurmuşlardır. Felipe, bu ekonomik gelişmişlik farklılıklarının piyasa ekonomisi etkisinin doğal sonucu olarak oluşan farklı gelişmişlik düzeyleri gösterebileceğini ifade etmiştir. Bu da bölgelerarası eşitsizlikleri arttırır. Geçmişe bağlı ya da çevresel etkenlerle ülkenin bir bölgesinde uygun olması nedeniyle sanayi malları gibi gelir esnekliği daha yüksek bir üretim çeşitliliği görülebilir. Bu durumda ülkedeki gelir artışlarından gelir elastikiyeti düşük ürünler üreten bölgelere oranla daha yüksek pay alınması söz konusu olabilir. Ülkede bir cazibe merkezi haline gelir ve sermaye ve emeği bu bölge kendinde toplar. Diğer bölge bu olanaklardan faydalanamadıkça gelir düzeyi düşük bölgelerin hep öyle kalacağı gerçeği ile karşı karşıya kalır. Olanaklardan faydalanarak gelişim gösteren bölgelerin ülke ekonomisinin toplamına yaptığı katkı dolayısıyla fakir bölgeye de olumlu etkileri olabilir. Fakat geriye dönüp bakıldığında farklı gelişmişlik özellikleri olan bölgelerin arasındaki etkileşimin hep zayıf olduğu görülmüştür. İşte görülen ve görülebilecek bu zayıf bağlar ekonomide durgunluğa yol açar ve bu durum orta gelir tuzağının zemini olabilir.(Felipe vd., 2012).

Dengesiz kalkınma savunucularından olan Paul Streeten, dengesizliğin, ekonomik büyüme için hem zorunluluk hem de teşvik unsuru olduğunu ifade etmiştir. Streeten dengesizliğin büyümeye önce canlılık katacağını ve imlenme sağlayacağını, ardından yeni dengesizliklerle yeni canlanmalar yaşanabileceğini belirtmektedir (Berk, 1996: 194).

Rostow'un ortaya koyduğu sistematik üzerinden bir inceleme yapılacak olursa, bir ekonomide kalkış hamleleri yapılırken harcanan zaman ve sözü edilen gerekli düzenlemelerin yapılmaması ve gelişmelerin gerçekleştirilememesi adeta pistte sürekli giden ancak havalanamayan bir uçak gibi take-off aşamasında takılı kalması, aslında orta gelir tuzağının bir başka ifade edilmiş biçimi olarak görülebilir. İç dinamiklerin, bir ekonomide dışa olan bağımlılığın, ülkede yaşanan ekonomik yorgunluk ya da olası bir kötü gidişatın sorumlusu olarak görülmesini eleştiren görüş, sorumluluğu sömürü

sistemine yüklemektedir. Bunu orta gelir tuzağına tek başına sebep oldukları şeklinde değil de, sebeplerinden biri olduğunun bir ifadesi olarak yorumlamak gerekir. Özetle orta gelir tuzağının sebepleri büyüme kaynaklı incelenebileceği gibi kalkınma kaynaklı olarak da incelenebilir. Neo-Klasik iktisadın önde gelen isimlerinden Solow'un temellerini attığı düşünsel yapı ve bu yapının üzerine inşa edildiği söyleyebilecek yakalama ve yakınsama, Rostow'un Aşamalar Modeli ve Lewis'in İkili Dual Yapı Modeli'nin orta gelir tuzağının teorik alt yapısının oluşturulmasında önemli roller üstlendiği anlaşılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA GELİR TUZAĞI SEBEPLERİ VE KORUNMA STRATEJİLERİ

2.1. ORTA GELİR TUZAĞINA YAKALANMA SEBEPLERİ

Orta gelir tuzağının temelde ekonomik büyümenin tıkanması sonucu karşılaşılan bir olgu olduğu birinci bölümde farklı görüşler ışığında izah edilmiştir. Büyümenin tıkanmasına sebep olan sorunlar ve ekonomilerin hastalıkları konusunun da ayrıca izahı gerekmektedir.

Şekil 2.1: Ekonomilerde Gelir ve Büyüme

	DÜŞÜK GELİR	ORTA GELİR	YÜKSEK GELİR
DEVAM EDEN BÜYÜME	 FAKİR, SAĞLIKLI, UMUTLU	 ORTA GELİRLİ, SAĞLIKLI, UMUTLU	 ZENGİN, SAĞLIKLI, MUTLU
YAVAŞLAYAN BÜYÜME	 DÜŞÜK GELİR TUZAĞI RİSKİNDE	 ORTA GELİR TUZAĞI RİSKİNDE	 YÜKSEK GELİR TUZAĞI RİSKİNDE
DURAN BÜYÜME	 FAKİR VE HASTA	 ORTA GELİR	 ZENGİN VE HASTA

Kaynak: MÜSİAD Türkiye Ekonomisi Raporu, 2012

Şekilde sütunlarda ekonominin içinde bulunduğu gelir düzeyi, satırlarda da büyümenin hangi evresinde olduğu gösterilmektedir. Her gelir düzeyinde de büyümenin ivme kazandığı durumlarda bireylerin ülke ekonomisinden umutlu olduğu gösterilmektedir. Yavaşlayan büyüme evrelerinde yüksek gelirli grupta olsalar da ekonomilerde ve dolayısıyla bireylerde bir durgunluk gösterilmektedir. Büyümenin durgunluk gösterdiği hatta gerilediği, faktör verimliliğinin düştüğü evrede ise kişi başına düşen gelir ne kadar az ya da çok olursa olsun sorunların olduğu ifade edilmiştir (MÜSİAD, 2012). Orta gelir tuzağı kavramı ele alınırken dikkat edilmesi gereken bir

hususla her ülkenin kendine has demografik, kültürel, siyasal ve ekonomik durumlarının olduğudur. Dolayısıyla ekonominin seyri incelenirken tüm ülkeleri eşitmiş gibi düşünmemek gerekmektedir. Ekonomileri ve ülkeleri, özellikle büyümenin en önemli girdisi olan üretimi etkileyecek karayolu, demiryolu, havayolu, enerji, eğitim, sağlık, sosyal ve finansal her türlü altyapı durumuna göre ayrı ayrı değerlendirmek daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacaktır. Çünkü bu tür alt yapı yatırımları girişimcilerin bireysel olarak altından kalkamayacağı kadar büyük maliyet ve zaman gerektirebilir. Bu yüzden hükümetlerin özel ve kamu sektörünün yatırımlarına yön vermek için bu tür altyapı yatırımlarına önem göstermesi gerekmektedir. Hükümetlerin bu yatırımlarının gelir artırıcı ve kapasite artırıcı olmak üzere iki tür etkisi olmaktadır. Bunların yanında temelde yapısal değişimin sağlanması ve büyümede ivmelenmenin ilk kısılcımı olması gibi etkileri bilinmektedir.

2.1.1. Büyüme Hızı ve Gelir Gurubunda Geçirilen Zaman

Orta gelir tuzağı hususunda büyümenin sayısal göstergeleri farklı çalışmalarda yer bulmuştur. Bunlardan bir tanesi Eichengreen'in (2011) çalışmasıdır. Çalışmada büyüme performansının yıllık %5,6'dan %2,1'e düşmesi, 2005 baz fiyatlı satın alma gücü paritesine göre hesaplandığında kişi başına düşen gelirin 16.700\$'a ulaşması gibi koşulların gerçekleşmesi, ekonominin artık doyum noktasına geldiğinin göstergesi olarak kabul edilmiştir. Doyum noktası da, artık gerekli önlemlerin alınmaması ve reformların gerçekleştirilmemesi halinde büyümenin durağanlaşmaya girmesi anlamına gelmektedir (Eichengreen, 2011: 410). Eichengreen (2013) hazırladığı ikinci çalışmasında bu reformları; beşeri sermaye artışını sağlamak ve ileri teknoloji tabanlı üretime yönelerek, bu ürünlerin toplam ihracat içindeki payını yükseltmek gibi maddelerle ifade etmiştir (Eichengreen, 2013: 42-44). Bilgi yoğun üretim yapısına adapte olmamak ve teknolojik altyapı yetersizliği orta gelir tuzağını konu alan çalışmaların çoğunda büyümenin önündeki engeller olarak anılmaktadır.

2.1.2. Faktör Verimliliği

Orta gelir tuzağının belirlenmesinde esas alınan yaklaşımlardan bahsederken sık sık verimliliğin düşmesi kavramı ile karşılaşmaktadır. Yapılan çalışmalar da

yüksek bir oranla büyümenin önündeki temel tıkaçın verimliliğin düşmesi konusunda ortak paydada buluşmuş durumdadır. Bunlardan bir tanesi Agenor v.d. (2012)'nin çalışmasıdır. Bu çalışmada ülke orta gelir düzeyine yükseldikten sonra dışardan transfer edilen işgücü durmaya başladığı için hem verimlilik artışları düşüş göstermiş hem de büyümedeki ivmelenme yavaşlamaya başlamıştır. Bu durumda ekonomi karşı karşıya kaldığı ücretlerin yükselmesi kaynaklı maliyet artışları ve izlenen ithal ikameci politika nedeniyle yaşanan kazanç kayıpları nedeniyle ekonomi ciddi bir tehdit altına girmiş olur. Bu tehdit eden etmenler yüzünden azalan rekabet edebilirlik gündeme gelir. İşte bu noktada Orta gelir tuzağından söz edilmeye başlanır ve eğer bu tuzaktan korunmak istenirse, altyapı güçlendirilmeli, işgücü piyasası iyileştirilmeli, üretimde inovasyon temelli politikalar esas alınmalıdır (Agenorv.d., 2012: 3-4).

Teknolojiye dayalı bir bakış açısı ile orta gelir tuzağına yaklaşan bir diğer çalışma Chen ve Dai (2014) tarafından ortaya konulmuştur. Çalışmalarında, taklit ya da transfer yolu ile üretimde teknolojik atılım yaratan az gelişmiş ülkelerin ilk kalkınma safhalarında bir ivme kazanacaklarını, ancak ekonominin doyum noktasına ulaşmasının ardından duyulan yenilik üretme ihtiyacına cevap veremeyecekleri için orta gelir tuzağına düşebileceklerini belirtmişlerdir.

2.1.3. Gelir Dağılımında Eşitsizlikler

Orta gelir tuzağına yakalanma sebeplerinden bir diğeri gelir dağılımındaki eşitsizliklerdir. Gelir dağılımında eşitsizlik sadece ekonomik bir sorun değildir. Ekonomik aktörlerin refahlarını doğrudan etkileyen, ekonomik olduğu kadar sosyal bir yozlaşma sorunudur. Kharas ve Kohli (2011)'nin orta gelir tuzağına girmiş Latin Amerika ülkelerini konu edindiği çalışmasında gösterilen temel sebep gelir eşitsizliğidir. Gelir eşitsizliği çalışmaya konu olan ülkelerde iç talepteki artış gerçekleşen GYH potansiyelinin altında kalmaktadır. Bu durum durgunluğa ve bozulan tablonun yeniden eski haline getirilebilmesi için daha fazla finansal borçlanmaya sebep olmaktadır. Bu durumda ülke vatandaşlarının düşük ve orta gelir sınıfına mensup olan kesiminin borç yükü artmakta, ekonomi üzerinde genel bir olumsuz şok etkisi yaratmaktadır (Kharas ve Kohli, 2011). Bu bahsi geçen senaryo orta gelir tuzağına yakalanmaya büyük bir sebep olarak gösterilmektedir. Bu problem özellikle Latin

Amerika’da örnekler göstermiştir. Siyasal boşluklar ve adalet sistemindeki bozukluklar gelir dağılımı adaletine önemli ölçüde negatif yönlü etki etmektedir. Bu eşitsizliğin düşük-orta gelirli bireylerin borç yükünü arttırmasıyla ortaya çıkan döngünün orta gelir tuzağına yol açacağı ön görülmektedir (Koçak ve Bulut, 2014: 8). Daha önce değinildiği gibi gelir artırıcı ve kapasite artırıcı etkileri olduğu söylenen altyapı yatırımlarının gelir dağılımı eşitsizliğinin üzerinde düzeltici etkileri de görülmektedir. 121 ülke üzerinde enerji, ulaşım ve iletişim imanları verilerinden derlenen 40 yıllık bir veri seti kullanılarak yapılan çalışmada, gerçekleştirilen alt yapı yatırımlarıyla birlikte gelen iyileşmelerin, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde anlamlı ve olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir (Calderon ve Serven, 2004: 26).

2.1.4. AR-GE ve İnovasyon

Büyümenin tek kaynağı olarak gösterilen fiziksel sermaye varlığının hegemonyasını AR-GE, inovasyon ve eğitim gibi etmenler kırmıştır. Bu etmenler sayesinde daha az işgücü ile daha fazla çıktı elde edilebilmekte, toplam hasıla da daha büyük artışlar meydana gelebilmektedir. Hasıla artışındaki bu ivmelenmenin yakalanabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi ise eğitim ve AR-GE harcamalarının milli gelir içindeki payının büyüklüğü ile doğru orantılı olacaktır. Orta gelir tuzağının belirlenmesinde kullanılan içsel büyüme modellerinde de bahsedildiği gibi, AR-GE faaliyetleri hem teknolojiyi hem de beşeri sermayeyi geliştirip verimliliğini arttırmaktadır. Böylelikle aynı miktar emek ve sermaye ile daha yüksek çıktı miktarına ulaşılabilir (Yeldan vd., 2012). Büyüme olgusu üzerinde çok önemli etkileri olduğu belirtilen beşeri sermaye; vasıflı işgücünün içinde bulunduğu üretim faaliyetleri süresince edindiği bilgi, tecrübe ve yetenekler bütünüdür. Ayrıca beşeri sermaye bir ülkenin elinde bulundurduğu tüm üretim faktörleri ve kaynaklarının nasıl en etkin biçimde kullanılarak ekonomik büyüme kalkınma yolunda optimum katkıyı nasıl elde edileceği sorularına cevap bulmaktaki rolü de oldukça büyüktür. Bu kadar önem arz eden bu kavramın var olması, varlığını koruması ve kendini geliştirmesinin en önemli koşulu ise eğitimidir.

2.1.5. İşgücü, Beşeri Sermaye

Ülkeler ekseriyetle düşük gelir gurubundan kurtulup orta gelir gurubuna yükseldiğinde iç pazarları genişleme gösterir ve nitelikli işgücünün ekonomideki rolünün önemi gereği taleplerinin yerine getirilmesiyle maliyetler artacaktır. Bu da sorunların başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu tabloyu çizen ülkeler ucuz işgücü ile hızlı bir şekilde sermaye varlıklarını arttırmıştır. Verimlilik artışı ile büyümede yakalanan ivmelenmenin ardından işgücüne ödenen ücretlerde görülen artışla birlikte kişi başına düşen hasılda da artış görülecek ancak maliyetleri artırıcı etki yaratacaktır. Dolayısıyla rekabet gücü zayıflayarak uluslararası piyasalarda gücü zayıflayacaktır (Flaen v.d., 2013: 5-6).

Bir hamle ve atılımla yakaladıkları büyüme performansı sonucunda düşük gelir gurubundan orta gelir gurubuna yükselen ülkeler, bu büyüme performansını sürdürülebilir bir yapıya kavuşturamadıklarından ekonomilerini durağanlaştırarak bir kısır döngünün içine düşebilirler. Bunun temel sebebi olarak ücretlerdeki artışlar gösterilir. Çünkü başta ucuz ve bol işgücünü düşük ücretlerle çalıştırarak üretim noktasında istatistiksel anlamda önemli ve büyük işler yapmışlardır. Ancak sonrasında daha önce de değinildiği gibi işgücü ücretlerinde orta gelir gurubuna geçişin ardından yaşanan artışlar maliyet avantajının yitirilmesine sebebiyet verir. Sonuç olarak, verimliliğin artırılmaması, teknolojik gelişim gösterip kalkınmanın bir sonraki safhasına geçilememesi, beraberinde durgunluğu ve orta gelir tuzağını getirecektir (MÜSAİD, 2012). Buradan hareketle üretim yöntemi ve işgücü niteliklerinin geliştirilmesi noktasında gereken reformlar yapılmadıkça beşeri sermaye birikiminde artış yaşanamayacak, büyüme seyri durgunlaşacak ve ekonomi orta gelir tuzağı ile yaşamaya devam edecek diyebiliriz.

2.1.6. Yönetimsel Hatalar

Yine büyüme performansının olumsuz etkilenmesi ile ekonominin orta gelir tuzağına düşmesine sebep olacak etmenler olarak kamu bankalarının yönetimindeki yetersizlikler, verimliliğin uzun dönemde artışının istikrarı yakalayamaması, çevresel etmenler ve küresel politik ve ekonomik belirsizliklerin artması sayılmıştır. Woo (2012)

çalışmasında Çin'in orta gelir tuzağına düşmesindeki başlıca sebepler olarak bu maddeleri belirtmiştir.

İfade edilen bu durumları yaşayan ülke vatandaşları ülke ekonomisine duydukları güvenin sarsılması ile ileriye dönük güven azalması eğilimine gireceklerdir (Paus, 2012). Bu güvensizlik ortamı da hem politik hem ekonomik istikrarın önünde önemli bir engel teşkil edeceğinden, politika yapıcılarının elini güçsüzleştirecektir.

Politik aktörler ekonomik gelişme belirli bir seviyeye ulaştığında kaynak dağılımını bozmak ve ranta sahip olmak için büyük bir eğilim gösterirler. Bununla beraber büyümedeki gelişmeyle birlikte piyasadaki kaynak dağılımını bozma eğilimi daha da şiddetlenir ve ekonominin daha fazla ilerlemesini engeller. Bu da orta gelir tuzağına sebep olur (Chen ve Dai, 2014: 13). Örneğin Endonezya ve Malezya üst-orta gelir tuzağına gelememişken, Hong Kong ve Singapur orta gelir tuzağından kurtulmuşlardır. Bu kıyaslama da bize gösteriyor ki, şeffaf bir devlet ve sağlam bir finansal yapı orta gelir tuzağından kurtulmada önemli bir rol teşkil ediyor.

Hükümetin yönetim kapasitesi, adil işleyen kurumları ve sağlam temellere oturtulmuş bir eğitim sistemi ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği konusundaki potansiyeli, potansiyel başarı ve başarısızlıkları açıklamaya yardımcı olmaktadır. Orta gelir tuzağına düşmemek ya da düşüldüyse tuzaktan çıkmak için demokratik bir yönetime işaret edilmektedir. Durağanlaşmaya yol açan etmenler arasında değinilmesi gereken bir diğer husus ise ekonomik kurumsallaşmadır. Ekonominin kurumsallığı sağlanamamışsa bu ekonomideki girişimcilerin heveslerini kırarak, inovasyon eğilimlerini tüketecek, nihai olarak faktör verimlilikleri uzun dönemde düşecektir. Öte yandan kurumlarda yaşanması olası yozlaşma emareleri (Yolsuzluk, rüşvet v.b.) yatırımlar üzerinde olumsuz etki yapacak, ekonomik ivmelenmeyi baltalayacaktır.

Bunlar dışında büyüme performansını etkileyerek ekonomiyi orta gelir tuzağına düşürecek etkenler de vardır. Bunlardan bir tanesi ekonomik krizlerdir. Ekonomik bir kriz yaşanırken bireyler geleceğe güvenle bakamaz. Özellikle bu krizler sık sık oluyor ve uzun süreli etki ediyorsa ekonomide bireyler harcama davranışlarının da kronikleşen kısıtlamalara gidebilmektedir. Bu kısıntılardan arta kalan hanehalkı gelirleri eğer yatırım olarak ekonomiye dönmez ya da harcama yoluyla dolaşıma girmezse bu

durum kalkınma ve büyümede bir durgunluk etkisi yaratır. Krizler istikrarı sağlama konusunda en önemli sorunlardan bir tanesidir. Ülke içindeki mevcut sorunların dışında dış kaynaklı sebeplerle de ekonomik krizlerle ekonomiler karşı karşıya kalabilir. Dış kaynaklı bu krizlere açık olunmasının temelinde yerli tasarrufun yetersizliği ve buna bağlı olarak yabancı finansman kaynaklarına bağımlılık yatmaktadır.

Orta gelir tuzağına sebep olabilecek bir diğer sebep enflasyondur. Enflasyonla ilgili üç temel görüş ve araştırma konusu vardır. Bunların bir tanesi belli bir oranda enflasyonun büyüme üzerinde olumlu etki edeceği yönündedir. Bir diğeri oran ne olursa olsun, enflasyon ve büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğunu savunan görüştür. Üçüncüsü ise enflasyon ve büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını benimsemiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda her görüşün taraftarı kendi görüşünü temellere dayandırmış ve savunmuştur. Ortada buluşulan net bir görüş ya da tek bir doğru yoktur. Ancak şunu söyleyebiliriz ki; enflasyon çok yükselmedikçe, hiperenflasyon haline gelmedikçe, gelişmekte olan orta gelirli ülkeler için büyüme hedeflerine giden yolda sorun yaratacağına dair anlamlı bir ilişki söz konusu değildir.

Döviz kurunda yaşanacak istikrarsızlıklar bir ekonomide dış ticaret, finansman, yatırım ve üretim noktalarında sorun teşkil etmektedir. Döviz kurundaki istikrarsızlık yatırım ve ticari faaliyetleri olumsuz etkileyeceği için büyüme üzerinde de bu olumsuz etkinin yansımaları görülecektir. Çünkü kurdaki istikrarsızlık ekonomideki diğer birçok değişkeni olumsuz etkiler.

Öte yandan tasarruf konusunda hane halkının davranışları da önem arz eder. Yerli tasarrufun kaynağı gelirdeki artışlar olmadıkça büyüme ya da kalkınmaya sürdürülebilir bir katkısı olmayacaktır. Çünkü aynı gelir düzeyinde kalan bireyler, tasarruflarını tüketimden vazgeçmek koşuluyla yaparlarsa, bu tasarruflar yatırıma ya da tüketime kanalize olmama riski taşırlar.

2.2. ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ YOLLARI

Ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik tek bir şablon, evrensel bir yöntem bulunmamaktadır. Büyüme hedeflerine ulaşma yolunda belirlenen bir strateji farklı ülkelerde farklılık gösterebileceği gibi, aynı ülkenin bile zamansal ve mekânsal farklılıklarına göre değişik sonuçlar doğurabilir. Büyüme ve kalkınma stratejilerinin

sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi farklı ülkelerin tecrübelerini süzerek, ülkenin kendi yapısına uygun enstrümanlarla bir yöntem belirlenmesinden geçecektir.

2.2.1. Üretim Maliyetlerinin Düşürülmesi ve Rekabet Edebilirlik

Ülkelerin tuzağa düşmesine sebep olan problemleri anlatırken orta gelir seviyesine geçişin ardından maliyetlerin yükselmesinin rekabet gücüne olumsuz etkisinden bahsetmiştik. Bu etkinin ortadan kaldırılması için işgücü piyasasını iyileştirilmesi, mülkiyet haklarının güçlendirilmesi ve inovasyona dayalı üretim yöntemlerinin belirlenmesi gereği ön plana çıkmaktadır (Agenor v.d., 2012: 3-4). Mülkiyet hakları ticarete konu olan her türlü ürün için, ürünü üretene de satana da, tescil ettirilmesi koşuluyla, ürünün üretim ve satışı noktasındaki hakları sahiplerine veren ve onlara fayda sağlayan haklardır. Mülkiyet hakları üretene koruyarak yeniliği teşvik etmeyi amaçlar. Böylelikle ekonomik, sosyal ve kültürel ilerlemede büyük aşamalar, daha kolayca kat edilir.

Büyüme verileri değerlendirilirken verimliliğin büyüme üzerindeki etkisi üretimde kullanılan girdi miktarıyla açıklanamıyorsa, teknoloji bilgi düzeyindeki artış ile açıklanabilir. Verimlilikteki bu artış, ülke gelirinde ve en önemlisi yaşam kalitesinde bir artış sağlayacaktır (Begg v.d., 2010). Üretkenliğin canlandırılması ve katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi ve ekonomideki içsel dinamiklerin harekete geçirilmesinin önemi vurgulanmak istenmiştir. Piyasayı canlandıracak yeni ürünlerin geliştirilmesi ile ihracat canlandırılmalıdır. Destekleyici olarak büyümeyi destekleyecek kalitede mal ve hizmetler sunarak orta gelirli bireyleri harekete geçirerek iç talebi artırma yoluna gidilebilir.

Üretkenlik ve yüksek katma değer gibi kavramların hayata geçirilebilmesi için AR-GE harcamalarının önemli bir girdi olduğu kabul görmektedir. Örneğin taklit teknoloji konusunda dünya genelince bilinen Çin, orta gelir gurubuna hızlı bir geçiş yapmış olmasına rağmen, orta gelir tuzağına girmekten kurtulamamıştır. Zira bu dönemde artık teknoloji taklit etmekten uzaklaşarak kendi özgün ürünlerine ve teknolojik yeniliklerine yönelmeleri gerekmektedir.

21 OECD üyesi ülke üzerinde 1990-2010 yılları arası AR-GE harcamaları göz önüne alınarak yapılan çalışmada, AR-GE harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi

görülmek istenmiştir. Çalışma sonucunda büyüme ile AR-GE harcamaları arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada yapılan hesaplamalara göre AR-GE harcamalarında yapılacak %1'lik bir artış uzun dönemde büyüme üzerinde %77'lik bir pozitif yönlü değişime yol açacağı tespit edilmiştir (Karanfil, 2016: 255).

90'lı yıllara AR-GE harcamalarının payı %0,5 olan Çin'in AR-GE harcamalarına ayırdığı pay %2'lere yükselmiştir. AR-GE harcamalarındaki payda yaşanan bu artış Çin'in adından sıkça söz edilmesine imkan vermiştir. Bu popülerlik başka ülkelere de örnek olmuştur. Macaristan ve Brezilya'da işe yaradığını gördükleri bu yöntemi ekonomilerine uyarlamaya başlamışlardır. Ancak Türkiye'de ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde artışlar yaşanmış olmasına rağmen ancak %1 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Öte yandan gelişmiş ülke örneklerine bakıldığında İsrail'de %4-4,5, Japonya'da %3,5, Almanya, ABD, Tayvan gibi örneklerde ise % 3 civarında AR-GE harcama payı görülmektedir (Kaya vd., 2015, 835). Yüksek-orta gelir gurubundaki ülkelerin AR-GE harcamalarının düşük olması uluslararası piyasada ürünlerin bir yenilik içermediği, düşük katma değerli ürünler olduğu algısını yaratır. Bu algı nedeniyle yüksek AR-GE yatırımı yapan ülkelerin ürünleri karşısında rekabet edebilme gücünü bulamazlar.

2.2.2. Beşeri Sermaye

Ekonomilerin genel problemi olan büyümenin hız kesmesi ya da gerilemeye başlamasının önüne geçilmesi orta gelir tuzağı olgusunu da ortadan kaldıracaktır. Bunun için hedeflenmesi gereken öncelikli göstergeler GYH'nın yükselmesi ve imalat sanayinde istihdam edilen işgücünün toplam işgücüne oranının yükselmesi olacaktır.

Orta gelir tuzağına düşen ekonomilerin üretim konusunda sürdürülebilirliği yakalayamamasının en önemli sebeplerinden olan beşeri sermayenin kullanımı ve etkinliğinin önemi burada da görülmektedir. Zira ekonomide beşeri sermaye yoğun üretim modeli benimsenir ve orta ve yüksek teknolojik ürünlerin üretimi ve ihracatına ağırlık verilirse GYH ve imalat sanayi istihdam oranının artışı rahatlıkla yakalanacaktır (Eichengreen, 2013: 12).

Beşeri sermaye yapılan yatırımların orta gelir tuzağından çıkış konusunda önemli bir yere sahip olduğunun bir başka göstergesi de ülkelerin eğitim harcamalarıdır.

Bazı Avrupa ülkeleri, ABD, G. Afrika ve Türkiye gibi yüksek-orta gelir ve yüksek gelir gurubuna dahil ülkelerin 1980 sonrası eğitime yaptıkları yatırıma bakıldığında, eğitime yapılan yatırımın önemi açık bir şekilde kendini göstermektedir. Yüksek gelir gurubundaki ülkelere bakıldığında 1980 öncesi eğitim harcamalarının milli gelire oranı %5 düzeyindeyken 1990 sonrasında %7-8 civarlarına çıkmıştır. Türkiye ile aynı gelir gurubunda olan Arjantin 80'li yıllarda %3 pay ayırırken, 90'ların başından itibaren bu payı %6 düzeyine çıkarmıştır. G. Afrika ise 1980'den bu yana düzenli bir şekilde artışlar yaparak 2010 yılına dek %5 civarında devam etmiş, bu yıldan sonra bir puan daha arttırarak %6 seviyelerine çıkarmıştır. Ancak Türkiye'de 80'li yıllarda %2 olan eğitim payı, bugüne dek %2-3 civarlarında süregelmiştir (Kaya, 2015: 834). Eğitimde orta öğretim ve yükseköğretimde üretimde rol alacak olan geleceğin ekonomik bireylerine profesyonelleşmeye dönük müfredat uygulamaları yapılmalıdır. Ancak bu sayede üretim ve hasıla düzeyine katkı sağlayacak bireyler yetiştirilebilecek sistemin altyapısı oluşturulmuş olacaktır (Flaen v.d., 2013).

Yapılan yatırımlar ve ekonomilerin bugünkü durumlarına bakıldığında eğitim harcamaları ve büyüme arasındaki korelasyon kendini açık bir şekilde göstermektedir. Burada anlatılanlar eğitim harcamalarının tek başına belirleyici ve etkileyici olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak yapılan eğitim harcamaları arttıkça beşeri sermaye birikimi, beşeri sermaye birikimi arttıkça girişimcilik ve inovasyonun artışını güçlü bir şekilde etkileyeceği açıktır. Yüksek gelir gurubundaki ülkelerin bu etkinin farkına vardığı, bu yüzden de eğitime süreç içinde artarak artan bir pay ayırdıkları görülmektedir.

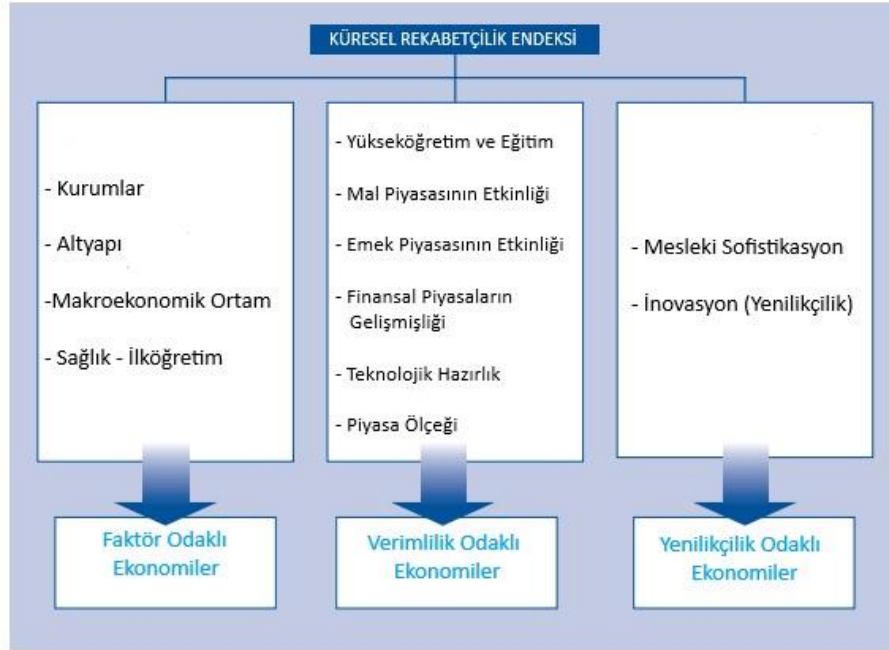
Sürdürülebilir ekonomi yönetimi adına beşeri sermaye yatırımları, AR-GE harcamaları kadar ülkede yapılan patent başvurusu sayıları da dikkatle izlenen göstergelerdendir. Ancak 21. yüzyılda rekabet gücünü elinde tutmak için yapılması gerekenler bunlarla sınırlı değildir. Bunların dışında kalan etmenler konusunda da ekonominin yeterli olup olmadığının anlaşılması için Küresel Rekabetçilik Raporu yardımcı olmaktadır.

2.2.3. Küresel Rekabetçilik Endeksi

Ülke ekonomilerinin yakalamış oldukları büyüme ivmelenmesini sürdürülebilir kılabilmesi için birbiri ile ilintili pek çok faktörün bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak o zaman bu faktörlerin bir arada anlamlı bir korelasyon ile takip edilmeleri ve bu sayede hem büyüme, hem de kalkınmaya katkı sağlamaları mümkün olabilir. Bu sayede ülkeler hem rekabetçilik güçlerini arttırabilecek, hem de kişi başına elde edilen gelir rakamlarında artış yakalayabileceklerdir (Kaya v.d., 2015, s. 836).

Dünya Ekonomi Forumu'nun her yıl periyodik olarak yayınladığı rapor, ülkeleri yukarıda bahsedilen faktörlere göre üç ana başlık ve on iki alt başlık altında ayırma tabi tutmaktadır. Bu üç ana başlık faktör odaklı, verimlilik odaklı ve yenilikçilik odaklı ülkeler olarak tanımlanmıştır. Faktör odaklı ülkeleri kategorize eden alt başlıklar kurumlar, alt yapı, makroekonomik ortam ve sağlık-ilköğretim olarak belirlenmiştir. Verimlilik odaklı ülkeler başlığının altında yükseköğretim ve eğitim, mal piyasasının etkinliği, emek piyasasının etkinliği, finansal piyasaların gelişmişliği, teknolojik hazırlık ve piyasa ölçeğidir. Yenilikçilik odaklı ülkeleri sınıflandıran alt başlıklar ise mesleki sofistikasyon ve yenilikçilik-inovasyondur (World Economic Forum, 2013-2014). Bu sınıflandırmada bir üst ana başlığa geçmek için, bir sonraki ana başlığın altındaki alt başlıkların tamamlanması gerekir.

Şekil 2.2: Küresel Rekabetçilik Endeksi

Kaynak: World Economic Forum, Global Competitiveness Report: 2013-2014, 2012: 9.

Türkiye küresel rekabetçilik endeksi genel sıralamasında Dünya Ekonomi Forumu'nun 2018 yılı sonunda yayınladığı Küresel Rekabetçilik Raporu'nda 61. sırada yer almaktadır. 2017 yılı sonunda yayınlanan 2017-2018 tahminlerinin yer aldığı raporda 53. sırada gösterilen Türkiye ekonomisinin puanı 4.4 olarak hesaplanmıştır. Türkiye tarihinde en iyi derecesini 2012-2013 yılında 4.5 puanla 43. Sırada yer alarak kaydetmiştir. 2015 raporunda ikinci aşama olan etkinlik odaklı ülkeler kategorisinden üçüncü aşama olan yenilikçilik odaklı ülkeler kategorisine geçmeye çalışan Arjantin, Brezilya, Malezya, Meksika ve Rusya gibi 24 ülkeden biri olarak ifade edilen Türkiye henüz bu geçiş sürecini tamamlayamadığından halen yenilikçilik odaklı ülkeler kategorisine geçmeye çalışan ülkeler arasındaki yerini koruyor (World Economic Forum, Global Competitiveness Report, 2011, 2012, 2013, 2014, 2016, 2017 ve 2018).

2.2.4. Adil Gelir Dağılımı

Ekonomilerin gelir adaletsizliği nedeniyle durgunluk ve borçlanma problemleri ile karşı karşıya kalması olasıdır. Bu sebeple tuzağa yakalanan ekonomilerin tuzaktan

kurtulması için ürünlerin çeşitlendirilmesine yönelmek yerine belli bir ürün gurubunda uzmanlaşmanın daha verimli bir yol olacağı ortaya konulmuştur. Öte yandan fiziki sermaye birikiminin artık tek başına yeterli olmayacağı, üretim faktörlerinin tamamında verimliliğin esas alınması gereği söz konusudur. Ekonomi yönetimi konusunda ise liberalizasyonun, merkezi bir yönetime göre daha etkin bir işleve sahip olacağı ifade edilmiştir (Kharas ve Kohli, 2011: 281-289).

Gill ve Kharas (2015) Latin Amerika ülkelerini ele aldıkları çalışmalarında üretim faktörlerinin tamamında verimlilik stratejisine ve ekonomi yönetiminde liberalizasyon aşamalarının geçilmesi için yapılması gerekenler anlatılmıştır. Çalışmaya göre ticaret ağı genişletilmelidir. Yeni pazarlar bulup, üretimde çeşitlilik sağlanan yeni ürünleri bu pazarlara açmak gerekmektedir. Yeni ürünlerin üretiminde teknolojik atılımlar gerçekleştirilmelidir. Gelir eşitsizliği giderilmeli, yolsuzlukla mücadele edilmelidir. Toplam hasıladan bireylerin aldığı payların adil bir şekilde dağılımı yapılabilmesi, bu sayede bireylerin ekonomiye ve yönetime güvenini sağlamak gerekmektedir. Ekonomide dışa bağımlılık azaltılmalıdır. Girişimcilik ve yenilikçi fikirler desteklenmelidir. Bu sayılan sosyal, ekonomik ve siyasi dönüşümlerle orta gelir tuzağından uzaklaşabileceği ifade edilmiştir.

Ülkelerin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla rakamlarına göre ABD'nin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılasına oranla tanımlanan CUI Endeksini Woo (2012) çalışmasında tanımlamıştır. Buna göre belirlenen CUI Endeksi %55'in üzerindeki ülkeler yüksek gelirli, %20-55 arasındaki ülkeler orta gelirli, %20'nin altında kalan ülkeler ise düşük gelirli ülke kategorisinde değerlendirilmiştir. CUI Endeksine göre yapılan hesaplamalarda Çin orta gelir gurubuna dahil edilmektedir. 2008 yılında orta gelirli ülkeler gurubuna yükselen Çin sonrasında büyüme ve kalkınma ivmelenmesini devam ettiremediği için bir üst gelir gurubuna yükselememiş, orta gelir tuzağına düşen bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Woo (2012) çalışmasında Çin'in bu süreçteki eksikliklerini kamu bankalarının kredi dağıtımındaki başarısızlığı, uzun soluklu verimlilik artışı sağlanamaması, yönetimdeki yetersizliklerin sosyal gerilimleri arttırması, sürdürülebilir kalkınmayı tehdit eden çevre sorunlarına yönelik hassasiyetlerin artması ve uluslararası alanda siyasi ve ekonomik gerilimlere dahil olunması şeklinde sıralamıştır.

2.2.5. Tasarrufun Artırılması

Bir ekonomide yakalanan büyüme trendinin sürdürülebilir hale gelebilmesi ve kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için bu trendi destekleyen yatırımların finanse edilebilmesi önem taşımaktadır (Yereli, 1997: 72). Yatırımların finansmanında yabancı sermayeye bağlılığın azaltılması için politik karar alıcıların yerli sermayeyi özendirilmesi gerekmektedir (Sancak ve Demirci, 2012: 161). Yerli sermayenin artışı ise ülke bireylerinin tasarrufları toplamının artışı ile mümkün olacaktır. Burada karar alıcıların ulusal tasarrufu arttırıcı tedbirler alması, tasarrufların azalışına yol açan etmenleri tespit edip bunları ortadan kaldırması hayati bir önem taşımaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında tasarrufun yerli ve yabancı tasarruf olarak ikiye ayrılması mümkündür. Yerli tasarruf ülke içi kamu ve özel sektörünün toplam tasarruf büyüklüğüdür. Yabancı tasarruf ise kısa ve uzun vadeli dış borçlanmalar yoluyla toplanan tasarrufları içermektedir.

Yerli tasarrufun yetersiz olması, yatırım oranında da bir düşüşe neden olacak, bu düşüş büyüme trendini ve kalkınma yolundaki ekonomiyi olumsuz etkileyecektir. Bu olumsuz etkinin ortadan kaldırılması için yabancı tasarrufa başvurulması ilk akla gelen çözümdür. Ancak bu noktada cari işlemler açığı artacak, bu açık ülke ekonomisini dışarıdan gelen şok dalgalarına açık hale getirecektir. Yani ortaya çıkacak bir global kriz esnasında yatırımların finansmanında kullanılan yabancı tasarruf sahipleri tasarruflarını ülkeden çekmek istediklerinde ekonomi bu finansman kaynağına başvurmadan önceki haline dönebilir ve belki de daha da kötüye doğru bir trende girebilir.

2.3. ÜLKELERİN ORTA GELİR TUZAĞI TECRÜBELERİ

Orta gelir tuzağı kavramı literatüre girdiğinden bu yana hakkında pek çok çalışma yapılmış, nüfus, eğitim, sermaye birikimi özellikleri, büyüme, kalkınma gibi birçok açıdan ele alınmıştır. Ne var ki üzerinde özellikle durulan ve genel anlamda bu çalışmaların odağında olan bazı ülkeler diğerlerine kıyasla daha çok çalışmalara konu olmuşlardır. Bunun sebebi, bu ülkelerin özelliklerinin bir çok dünya ülkesi özelliğini bünyesinde barındırması ve bu ülkeler üzerinden yapılacak analizlerden genellemeler

çıkartılabilmesinin mümkün olmasıdır. Bu bölümde bu ülkelerin orta gelir tuzağı öncesi ve sonrası süreçlerini nasıl yönettikleri anlatılacaktır.

2001 yılında Jim O'Neill'in dünyanın en büyük gelişmekte olan pazarlarını tanımlamak için yayınladığı makalesinde Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'i ele almış ve bu ülkelerin isimlerinin baş harflerinden uyarladığı isimle anmıştır. Nüfus büyüklüğü, hükümetlerin istikrarlı yapıları ve ekonomik büyüme potansiyelleri açısından birbirine benzeyen bu ülkelerin gelecekte uluslararası alanda güçlerini öne çıkaracakları tahmin ediliyor (Steffansson, 2010: 6). 2009'da Rusya'da gerçekleştirilen liderler zirvesi ile kurumsal ve resmi bir zemine oturtulan BRIC ülkeleri, 2010'da G.Afrika'nın da dahil edilmesi ile BRICS Ülkeleri ismini aldı.

Ekonomilerinin göze çarpan büyüklükleri, önemli girdilere sahip güçlü büyüme oranları ve güçlü siyasal düşünceye sahip olma gibi ortak paydalarda buluşma amacıyla bir araya gelen ülkeler heterojen bir grup görünümü sergilemektedir. Rusya'nın meta güdümlü bir ekonomi oluşu, Hindistan'ın tüketim güdümlü bir ekonomi oluşu, Brezilya'nın ekonomik yapısını geliştirmesi ve G.Afrika'nın hızla büyüyen bir bölgeyi temsil ediyor oluşu grubun heterojen yapısının özellikleri olarak sayılabilir. (Ülger, 2018: 31-33).

Bu bölümde özellikle BRICS ülkelerine değinilmesinin sebebi bu ülkelerin dünya nüfusunun %43'ünü oluşturuyor olması, 15,8 trilyon \$ ile dünya GYH'nın %21'ine sahip olması, dünya ticaretinin %17'sini elinde tutması ve döviz rezervlerini son 15 yılda 3 kat artırarak 4,4 trilyon \$'a yükselterek dünya döviz rezervinin %40'ına sahip olması olarak sayılabilir. Böylesine büyük ekonomik istatistiklere sahip bir birliğin ülkeleri olmalarına rağmen orta gelir tuzağı ile muhatap olmaları araştırmalara konu olmalarının en önemli sebeplerinden olduğu söylenebilir.

Tablo 2.1: BRICS Ülkeleri İçin SWOT Analizi

Ülke	Önemli GÜÇÜ	Önemli Zayıflıkları
Brezilya	Brezilya, çeşitli doğal kaynaklara ve pozitif işgücü maliyetlerine sahip olan bir ekonomiye sahiptir.	Sosyal altyapı olarak eksiktir (örneğin, enerji, demiryolu, karayolu ve limanlara yapılan yatırımlar). Aynı zamanda kamu borçları yüksek kalmıştır ve yüksek iç faiz oranlarına maruz kalmıştır.
Rusya	Rusya, zengin doğal kaynaklara, vasıflı bir işgücü ile bölgesel ve enerji konumunu güçlendiren göreceli bir politik istikrara sahiptir.	Yatırım oranı, gelişmekte olan ülkeler arasında en düşük düzeye sahip olan ülkeler arasında yer almaktadır. Aynı zamanda, sermaye payında yıpranma ile ilgili baskılardan dolayı sanayi sektörüne rekabet gücü getirmemiştir.
Hindistan	Hindistan'daki özel şirketler, çeşitli ekonomik sektörlerdeki (örneğin, dış kaynak kullanımı, eczacılık ürünleri, tekstil ürünleri) avantajlardan yararlanan, ülkeler arasında yer almaktadır.	Bazı reel gelişmelere rağmen, kamu sektöründeki mali durumdan dolayı Hindistan'ın temel zayıflığı olmaya devam etmektedir. Borç hizmeti, mali gelirlerin kalkınma harcamalarını zarara sürüklemektedir.
Çin	Endüstriyel rekabet gücü Çin'in diğer ülkelerle olan ticaretinden yararlanmıştır. Aynı zamanda ülke açısından güçlü bir yabancı finansal yatırım gerçekleştirilmektedir.	Çin'de çok farklı alanlarda çok sayıda zayıf nokta var (örneğin, çevresel konular sürdürülebilir büyümenin önündeki engellerdir; artan eşitsizlik, artan sosyal gerilimlere yol açmaktadır. Kapasite fazlası, çeşitli endüstriyel ve ticari sektörleri tehdit etmektedir).
Güney Afrika	Ekonomik güç ve gelişmişlik düzeyi bakımından Afrika kıtasının en büyük ekonomisi olan Güney Afrika'da büyük ölçüde sanayi ve madencilğe dayanan piyasa ekonomisi yürürlükte (Ağır ve Yıldırım, 2015: 44-45).	Güney Afrika dünyada gelir eşitsizliğinin en fazla olduğu ülke konumundadır ve halkın karşılaştığı en önemli sorunlardan birinin işsizlik sorunu olduğu görülmektedir (Ağır ve Yıldırım, 2015: 44-45).

Kaynak: Hult, 2009: 2.

Çalışmada BRICS ülkelerinden Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'i ele alırken, bu ülkelerin yanı sıra, orta gelir tuzağı literatüründe incelemelere en çok konu olan ülkelere olan Arjantin, G. Kore ve Finlandiya örneklerine değinilecektir.

2.3.1. Çin

Çin dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip ülke olması ile hem avantaj hem de dezavantajları bünyesinde barındırmaktadır. Nüfus artış hızının ekonomik büyüme ile olan ilişkisi, eğitim ve sosyal olanakların büyümeye etkisi ve iş gücü kaynakları açısından doğru yönetilmesi elzem bir ülke konumundadır. Çin 21 yüzyıl sanayi teknolojisi gereği içinde bulunan ülkelere önemli avantajlar sağlayan ve global anlamda

talep gören ürünlerin üretildiği bir çok sektöre yatırımlar yaparak, dışarıdan yatırım yapmak isteyenlere de bir cazibe merkezi sunmuştur. Devletin yatırımcıya sağladığı özel haklar, özel vergi ve teşvik bölgeleri yabancı yatırımcının Çin'i tercih etmesini çok kolaylaştırmıştır. Bu sayede yabancı sermaye ülkeye giriş ve yatırım yapma konusunda kendisini bir hayli rahat hissetmiştir. Asya krizi ve 2007 krizinden yara almak bir kenara büyüme ile çıkan bir Çin ekonomisi, bunun en bariz kanıtı ve örneği konumundadır (Mencütekin, 2018: 61-62).

Çin, 90'lı yıllara gelindiğinde yakaladığı ivme ile kişi başına düşen gelir %14,81 düzeylerine çıkararak 40 yıllık düşük gelir döngüsünden kurtulmuştur. Türkiye ile aynı gelir gurubuna, yüksek-orta gelirli ülkeler gurubuna geçişi ise 2002 yılında gerçekleşmiştir. 2006 yılı verilerine göre 3,3 trilyon \$ döviz rezervine sahip olduğu bilinen Çin halen en büyük döviz rezervine sahip ülkedir.

Çin'in bu kadar atılımlarına ve üretimine rağmen yine de orta gelir tuzağına yakalanmış olması, toplam hasıladaki artışa rağmen kişi başına düşen gelirin düşük seyretmesidir. Bunun iki temel sebebinden söz edilebilir. Bir tanesi ve en bariz olanı nüfusun büyüklüğüdür. Ancak nüfus ne kadar fazla olursa olsun toplam hasıladaki artış meydana geldikçe kişi başına düşen gelirin de artması gerekirken bu artışın gerçekleşmemesinin nedeni ise halka, artan hasıladan hak ettikleri payın aktarılmıyor oluşudur. Bu noktada Çin hükümetinin yapması gereken, hasıladaki artışın halka yansıtılması ve hali hazırda etkin bir şekilde uygulanan nüfus politikaları olmakla birlikte, daha etkin nüfus politikalarının uygulanması yoluyla kişi başına düşen gelirin artırılması olabilir. Bu şekilde gelir tuzağından kurtuluş mümkün olacaktır (Ceviz, 2016: 69). Büyüme rakamları açısından bakıldığında da, Çin olumlu bir tablo çizmektedir. BRICS ülkeleri arasında en iyi büyüme performansını gösteren ülke olan Çin'in, %5'lik büyüme tahmini ile ABD'yi 41 yıl sonra yakalayacağı tahmin edilmektedir. Bu rakamlar Brezilya ve Rusya için 50, Hindistan için 80 yıl olarak öngörülmektedir. Euro bölgesiyle yapılan karşılaştırmalarda da, Euro bölgesinin büyüme performansının Çin'den düşük tahmin edildiği söylenmekte ve 34 yıl içinde bölgedeki kişi başına GYH'yı geçebileceği tahmin edilmektedir (Jensen ve Larsen, 2004: 42).

1980'den 2015'e dek her 5 yılda bir kişi başına düşen GSMH rakamlarını yaklaşık 2 katına çıkartan Çin, 2015'te yakaladığı 8.000\$ bandını 2017'de 8.800 \$'a çıkartmıştır. Bu artışlar Çin'i alt-orta gelir gurubunda geçirdiği 17 yılın ardından üst-orta gelir gurubundaki bir ülke yapmıştır. Yüksek gelir gurubuna yükselmek için "Made In China 2025 Stratejisi" oluşturmuştur (Ülger, 2018: 47).

2.3.2. Hindistan

1,2 milyarlık nüfusu ile Çin'den sonraki en kalabalık nüfusa sahip olan Hindistan bu özelliğinin yanı sıra BRICKS ülkesi oluşu ile de Çin'le ortak yönler sergilemektedir. Ekonomisi tarıma ve hizmet sektörüne dayanan ülkenin tarımda önemli ölçüde modernizasyona gitme ihtiyacı görülmektedir. Hizmet sektöründe ise ne kadar modern eğitim almış, vasıflı işgücü tarafından desteklense de halen vasıflı iş gücü açığı söz konusudur. Hindistan, dünyaya karşı mühendislik alanında kendilerini ispat etmiş, imalat sektöründe önceki dönemlere kıyasla daha kaliteli ürünler üretilmeye başlanmıştır.

Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin 1960'dan sonra GSMH'nı artırmaya yönelik adımlar atmışlardır. Bu ülkelerden Fas ve Mısır diğerlerine göre biraz daha erken yol almış olmakla birlikte diğer ülkeler birbirlerine çok yakın zamanlarda dönüşümlerini tamamlamıştır. En son geçiş yaptığı görülen ülkeler ise Pakistan ve Vietnam olmuştur. Hindistan ise bu ülkelerin en dikkat çekenlerindedir. Yüksek nüfusuna rağmen 2008'de düşük-orta gelirli guruba yükselmiş ancak sonraki ortalama artış %8,8 olarak hesaplanmıştır. Yüksek-orta gelir gurubuna geçişin ise %10 ortalama büyüme rakamlarına ulaşılması durumunda 10 yıl sonra mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Öte yandan yapılan bir hesaplama göre mevcut büyüme rakamlarına bakılarak ABD'nin refah düzeyini yakalamasının 80 yıl alacağı belirtilmiştir.

Petrole bağlı bir ekonomi tablosu çizen Hindistan petrol fiyatlarının artması ile zora girmiştir. Ancak ithalatta uygulanan vergi ve fiyatlardaki düşüşler sanayi üretimini olumlu etkilemiş bu sayede krizin etkilerinden çok yaralar almadan kurtulunmuştur. 2005 ve sonrası için planlanan ekonomik yaptırımların sıkı sıkıya uygulanması meyvelerini vermiş, yabancı yatırımcıyı ülkeye çekebilmiştir. Yabancı yatırımcının Hindistan'da yaptığı yatırımlar ekonomi üzerindeki baskıları oldukça hafifletmiştir.

2008 krizinde ufak çaplı bir daralma yaşanmışsa da, dünya ile olan kısıtlı ticaret hacmi sayesinde kriz tüm gücüyle vuramamıştır (Mencütekin, 2018, s.60). BRICS ülkeleri arasında doğal kaynak zenginliği ve gerçekleştirdikleri yapısal dönüşüm Rusya'yı ön plana çıkartmaktadır. 2015 yılında yaşanan düşüşün ardından GYH'sı 2016 yılında ciddi artış göstermiştir. Ne var ki bu yükselişler ABD'nin yükseliş performansının altında kalmıştır. Eldeki veriler ışığında yapılan hesaplamalara bakıldığında 2017 yılındaki %3,2'lik performansını dışında bir varlık gösterememiştir. 1980'den bu yana gerçekleşen rakamlar ve veriler incelendiğinde Hindistan'ın hiç %20'ye giremediğini ve dolayısıyla orta gelir tuzağında olduğunu söyleyebiliriz (Ülger, 2018: 54).

Yüksek nüfusu yüzünden kişi başına düşen geliri doğal olarak düşük seyreden Hindistan'da ücretlerin düşük olması hane halkının olumlu ekonomik gelişmelerin etkilerini bütünüyle hissederek rahatlamalarına imkan tanımamaktadır. Bu durumu tersine çevirerek, büyüme ve gelirdeki artışlardan hane halkının da azami düzeyde faydalanabilmesi için istihdam alanında reformlar yapılmalıdır. İşgücünün nitelik kazanması sağlanmalı, başta da belirtildiği gibi tarımda modernizasyona yönelinmelidir (Ceviz, 2016: 74).

2.3.3. Rusya

Dünyanın en fazla yüzölçümüne sahip ülkelerinden olan Rusya, bu yüzölçümünün faydasını zengin yer altı kaynakları ile fazlasıyla almaktadır. Avrupa'nın en kalabalık ülkesi olan Rusya, doğalgaz ve petrol başta olmak üzere, tomruk, kömür ve elektrik enerjisi üretimi konusunda zengin kaynaklara sahiptir. Doğal kaynaklar bakımından zenginliği ile birlikte piyasa ekonomisine geçişinin ardından gelen yapısal dönüşüm, Rusya'yı BRICS ülkeleri arasında ön plana çıkarmaktadır (Ülger, 2018: 44-45).

1989 itibari ile ekonomisi incelendiğinde Rusya'nın 90'lı yıllardan sonra büyük atılımlar gerçekleştirdiği görülmektedir. 99 yılına kadar ABD GYH ile oranlanarak hesaplanan GYH göstergeleri düşüş eğiliminde olan Rusya, bu süreçte liberalizasyon hareketlerinin benimsenmesinde yaşanan gecikmelerin sancısını çekmiştir. 1992 yılında IMF ile yaptığı anlaşma sonrasında bütçe açıklarını azaltacağına ve kamu harcamalarını kısacağına vadeden Rusya ekonomi kısıtlarını kaldırarak

fiyatlarda liberalizasyonu sağlayabilmiştir. Bu süreçte özellikle yaptığı özelleştirme hamleleri ile makroekonomik anlamda ciddi istikrar adımları atılmıştır.

1998 Rusya Krizi ekonomiyi derinden etkilemiş, Doğu Asya krizi dalgaları ile de yaşanan etkiler iyice derinleşmiştir. Yaşanan bu krizle ilgili en kötü gelişme ise ertelenen borçlar yüzünden krizin etkilerinin sadece o dönemle sınırlı kalmayıp gelecek dönemlere sirayet etmesi sebebiyle ekonominin geleceği üzerinde de baskı kurması olmuştur. Zira bir sonraki yıl gerçekleşen KBGYH istatistiklerinde önemli düşüşler yaşanmıştır.

2000’li yıllara gelindiğinde Putin yönetiminin etkileri kendini açık bir şekilde belli etmektedir. Ekonomi üzerindeki etkili hamleleri ile ekonomiyi tam anlamıyla bir toparlanma sürecine sokan Putin, zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin daha efektif kullanılması sayesinde gelirlerde önemli ölçüde artışlar gerçekleşmesini sağlamıştır. Rusya’nın sahip olduğu coğrafi şartları da transit taşımacılık noktasında değerlendirilmesi, ülkeyi bu alanda etkin bir konuma getirmiştir. Bunun yanı sıra başarılı bir eğitim sisteminin getirilmesi ve girişimcilik konusunda büyük aşamalar kaydedilmesi özellikle katma değeri yüksek ürünler üretiminde önemli katkılar sağlamıştır. Yabancı yatırım noktasında da bir çekim noktası haline gelmesinin ardından, Rusya 2000 yılında 11 milyar \$ civarında olan GYH verilerini 2006 yılında 5 kat artırarak 55 milyar \$ seviyelerine taşımıştır (Mencütekin, 2018: 59).

2008 krizinin etkilerinin 2009 yılı verilerine yansımalarına dek bu yükseliş trendi sürdürülmüştür. 2008 yılına dek Rusya %20’lik dilime girmeyi başaramadı. 2008 yılında %24’lük oranı ile orta gelir tuzağından kurtulan ekonomi 2013 yılına gelindiğinde ise Rusya’nın kişi başına düşen GYH ile ABD’nin kişi başına düşen GYH oranı %30,26 olarak gerçekleşerek zirve yapmıştır. 2015-2016 yıllarında yaşanan ciddi düşüşün ardından toparlanmaya başlayan ekonomi 2017 yılında halen %20’lik dilimin gerisinde kalarak tuzağa düşmüş bulunmaktadır (Ülger, 2018: 52).

2.3.4. Brezilya

Brezilya BRICS ülkelerinin dışında Arjantin, Uruguay ve Paraguay ile birlikte oluşturduğu, Latin Amerika ülkelerinin ortak pazarı konumundaki MESCOUR’un da üyesidir. Ekonomisinin içerisinde tarım ön plana çıkan ülkede kauçuk üretimi büyük

önem taşımaktadır. Uzun yıllar bu sektörde öncü olan ülke, Güney Asya'da kauçuk üretiminin başlaması ile tehdit altına girmiştir. Bu noktada yaşadığı gelir kayıplarını yine iyi olduğu tarım kollarında arayan Brezilya, kahve üretimine yönelmiştir. Bu konuda da başarısını ortaya koyarak, kahveyi ihracatının lokomotif ürünlerinden biri haline getirdi. Bu yolla kahvenin hem üretimini hem ihracatını geliştirdi.

Brezilya için BRICS ülkeleri arasında ekonomik göstergeleri en kötü ülkelerinden biriymiş diyebiliriz. Yine de ABD'deki refah seviyesini 50 yıla kadar yakalayabileceğine dair iyimser tahmin ve hesaplamalar yapılmaktadır. Çünkü bu kötü ününü gerçekleştirdiği atılımlarla üzerinden atan Brezilya, Latin Amerika'nın önde gelen ekonomilerinden biri haline gelmiş, 2,2 trilyon \$ nominal GYH ile 2013 yılında dünyanın 7. büyük ekonomisi olarak adını yazdırmıştır (Ülger, 2018: 61).

Brezilya'nın ekonomik anlamda aldığı darbeler tarihinde 1982 Meksika Krizi de önemli bir yer tutar. Meksika krizi Brezilya'yı da doğal olarak etkiledi. En büyük etkiyi dış borçlanma konusunda hissedilen Brezilya, kriz döneminde uluslararası arenada kredi bulmakta zorlanmıştır. Bu kısıt ülkedeki yatırımları da olumsuz etkilemiş ve ülkede bir durgunluğa sebep olmuştur.

Siyasi çalkantılar ve istikrarsız bir ortamda sorunlarla mücadele ile geçen 2002 yılında IMF ile bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma da Brezilya için iyi sonuçlar vermemiş, ülkede kamu harcamaları ve kamu harcamalarının yanı sıra yatırımlar ve tüketimde ciddi gerilemeler görülmüştür.

Güncellenen politikalar 2009 yılında uygulanmaya başlamıştır. Bu politikalar iç talepte canlanmayı sağlamıştır. Ancak Mert (2014)'in çalışmasında elde ettiği bulgulara göre Brezilya ekonomisinde dış talebin büyümeye olan katkısı iç talebin katkısından daha yüksek gerçekleşmektedir (Mert, 2014). Dolayısıyla ekonomide gözle görülür bir canlanma için dış talebin de canlanması gerekiyordu. Küresel anlamda ekonomilerdeki düzelmeye de dış talebi canlandırmış ve dış talebin desteği ile Brezilya ekonomisi büyüme skorları kaydetmeye başlamıştır. 1980 yılında GYH'sı 1.229.447 \$ olan Brezilya'nın 2018 yılına gelindiğinde 10.224.028 \$'a yükseldiği görülmektedir (Ülger, 2018: 45).

Dış ticaretteki bu iyileşme süreci cari işlemler dengesinde iyileşmelere yardım etmiş, dış rezervlerde pozitif yönlü etkiler görülmüştür. Dış rezervlerdeki artışlara bağlı olarak da enflasyon rakamlarında çok önemli olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. 1974'ten 2004'e kadar geçen süreçte enflasyonu tek haneli rakamlara indirmeyi başaran Brezilya, %7,36 ile en dip noktaya 2002 yılında ulaşmıştır.

Dalgalı kur sistemine geçiş ile bir takım zorluklar yaşamaya başlayan Brezilya bu aksaklıkların da üstesinden gelerek, geride kalan 10 yılın makroekonomik göstergelerinde önemli iyileştirmeleri gerçek kılabilmiştir (Erdem, 2011: 27-28). Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen yapılan hesaplara bakılarak %20 barajını yakalayamadığı görülmektedir. Bu durumda Brezilya için orta gelir tuzağına yakalanan bir ülke demek yanlış olmayacaktır (Mencütekin, 2018: 58). 2002'de ABD'ye oransal olarak hesaplanan büyüme performansında dip düşüşü yaşayan Brezilya, 7,38'lik puanıyla başladığı yolda sürekli bir artış trendi yakalamış, 2011'e kadar hesaplanan dilim değerini %26,4'e kadar çıkarabilmiştir. %20'lik dilimin üzerinde geçirdiği 2010-2014 döneminde orta gelir tuzağından çıkmak için bir fırsat yakalamış ancak değerlendirememiş ve yine %20'nin altına düşmüştür (Ülger, 2018: 49-50).

2.3.5. Arjantin

BRICS ülkelerinden Brezilya ile hem yakın coğrafyalarda bulunması hem ortak ekonomik birlikte bulunuyor olmaları hem de benzer sosyal ve ekonomik yapıları nedeni ile kıyaslama yapılabilmesi adına Arjantin'den bahsetmek uygun olacaktır. Brezilya'nın MESCOUR'dan ortağı ve Latin Amerika'nın yüz ölçümü bakımından önde gelen ülkelerinden birisidir Arjantin. Ekonomisi tarım ve hayvancılık üzerine temellendirilen Arjantin'in tarımda uzmanlaştığı konu keten tohumu yağı üretimidir. Öyle ki keten tohumu yağı üretiminde dünyada birinci sıradadır. Dünya savaşları sırasında tarafsız bir tutum sergileyen Arjantin bulunduğu coğrafyanın onlara verdiği avantajları da kullanarak savaştan ölümcül yaralar almadan kurtulmuşlardır.

Ekonomisi bugüne dek geçirdiği birçok kriz ile değişik büyüklükte depremler yaşamışsa da üyesi olduğu MESCOUR içerisinde halen söz sahibidir. Diğer Latin Amerika ülkeleri gibi petrol ve doğalgaz kaynakları olmakla birlikte tarım sektörünün

endüstrileşmesi sağlanarak ihracata yönlendirilmiş ve sektörün ekonominin içinde önemli bir enstrüman haline getirilmiştir (Gülseven, 2008: 92).

Diğer Latin Amerika ülkelerinden daha yüksek bir okuma yazma oranına sahip olan Arjantin, 1940'lı yıllardan bu yana uygulanan günü kurtaran politikalar güvensizlik ve istikrarsızlığa neden olmuştur. Bu oynak zemin üzerine inşa edilen ekonomi tabi olarak emsalleriyle kıyaslandığında yeterince gelişme gösterememiştir (Mencütekin, 2018: 56).

2003 yılı Arjantin için bir dönüm noktası, bir başlangıç referansı olarak anılabilir. Bu yıldan itibaren atılan adımlar ekonomide önemli pozitif katkılar sağlamıştır. Bu katkılarla bir toparlanma evresine giren Arjantin enflasyon ve işsizlik oranları ile giriştiği başarılı mücadele ile bu değişkenlere ilişkin göstergeleri aşağılara çekmeyi başarmışlardır. Dış ticarete dönük başarılı girişimleri dış ticaret gelirlerini artırmayı sağlamış, GYH'da bu sayede önemli artışlar yakalamışlardır. Sıkı para ve maliye politikalarının uygulanmasındaki başarıları ile de yerli sermayenin yurt dışına çıkmasını engellemeyi başaran Arjantin yönetimi ödenmemiş borçların yapılandırılmasını gerçekleştirdiği 2005 yılının ardından, 2006 yılında IMF'ye olan borçların tamamını ödemeyi başarmışlardır (Özçelik, 2004: 92).

2010 yılı itibarıyla 12.276 \$'lık kişi başına düşen GYH'sı ile yüksek gelir gurubuna giriş yapan Arjantin, yükseliş eğilimindeki GYH rakamlarına yardımcı olan uyguladığı başarılı reformları devam ettirebilirlerse yüksek gelir gurubundaki yerini koruyacağı tahmin edilmektedir (Mencütekin, 2018: 57).

2.3.6. G.Kore

BRICS ülkelerinden Çin ile benzer özelliklere sahip ve kıyaslama yapılabilmesine imkan tanıyacak bir başka örnek G. Kore'dir. Adını tüm dünyada teknoloji ile duyuran G. Kore elektronik, otomotiv, finans gibi çok çeşitli sektörlerden güçlü dünya markaları çıkartmayı başarmıştır. 2015 yılında uluslararası marka değerlendirme kuruluşu Brand Finance tarafından hazırlanan Dünyanın En Değerli 500 Markası-Global 500 araştırması sonucunda ilk 500 listesine 12 marka sokmayı başaran G. Kore'nin aynı yıl ilk 100 listesinde Samsung, LG ve Hyundai gibi 3 tane bilinirliği çok yüksek, yüksek teknolojili ve katma değeri çok yüksek üretim yapan markası

bulunmaktaydı. 2019 yılına gelindiğinde ise Samsung markası 91 milyar \$'lık değeri ile listede 5. sırada yer aldı. Bunun arkasında teknolojinin içselleştirilmesi ve AR-GE yatırımlarının artırılmasına yönelik reformlar yapılması olduğunu söylemek yanlış olmaz. 2000 yılında %2,30 oranında gerçekleşen AR-GE yatırımlarının GYH'ya oranının 2012 yılına gelindiğinde %3,01'e kadar yükselmesi bu reformların bir sonucudur (Alçın ve Güner, 2015).

G. Kore yapılan tüm yatırımlar ve finansman ihtiyaçlarında yabancı sermaye kullanımını sınırlanmış, teknoloji üretiminde yabancı sermaye odaklı bir sistem benimsenmemiştir. Çünkü yatırımların finansmanında yabancı sermaye kullanımı hem dışa bağımlılığın artırılması hem de ekonominin kırılganlığının artmasına neden olmaktadır. Ülkede ulusal tasarrufun GYH'ya oranı 2013 yılında %35,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu yüksek oran yabancı sermayeyi ekonomi dışında tutmaya çalışan prensiplerin en büyük yardımcısıdır (Alçın ve Güner, 2015).

Bunları yapmadan önce ise 1960'lı yıllardan itibaren çıkartılan Bilim ve Destekleme Kanunu odağında yapılan köklü değişiklikler hayata geçirmesi G. Kore'nin hedeflerine ulaşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Teknoloji ve imalat sanayisinde bir dönüşümün yaşaması için atılması gereken tüm adımları atan karar alıcılar, araştırma teşviklerinden, beşeri sermayeye yapılan yatırımlara sağlanan kolaylıklara kadar birçok etkin ve verimli adım atmışlardır. İşgücü piyasasına ilişkin reform planlamaları yapmış ve uygulama konusunda da başarılı bir süreç yürütmüşlerdir. Tüm bu çalışmaların sonucunda G. Kore bilim adamları, mühendisleri ve vasıflı işgücü yapısı ile uluslararası arenada hem siyasi platformlarda hem de ekonomi platformlarında bir alfa öge haline gelmiştir.

G. Kore'nin üretimde bu denli başarılı olmasının temelindeki stratejilerinden belki de en önemlisi talebe yönelik üretim mantığı ve bu mantığa uygun teknolojik araştırma ve yatırımlar yapmak olmuştur. Ülke gelişmiş teknolojileri içselleştirmeye ve özellikle de jenerik teknolojilere hakim olmaya odaklanmış ulusal bir stratejiye sahiptir. Sanayi, eğitim ve AR-GE konusunda bu stratejinin gereklerine göre belirlenmiş bir teknoekonomi politikası izlemektedir (Göker, 1998). 1960 yılındaki gelir düzeylerine bakılarak belirlenen 101 orta gelirli ülkeden ancak 13 tanesi 2008 yılına gelindiğinde tuzaktan kurtulmuş, yüksek gelir gurubuna geçiş yapabilmiştir (Yeldan v.d., 2012: 4).

Bu 13 ülkeden birisi olan G. Kore orta gelir tuzağından 7 yıl gibi kısa bir sürede büyük bir hızla sıyrılmış, yüksek katma değerli ürünler üreterek gelişmiş ülkeler ile rekabet edebilmişlerdir. 2015 ve 2019 yıllarındaki Global 500 listesindeki başarılarını da bu üretim mantığı ve stratejilerine borçlular diyebiliriz. Bunu Uyanık (2015) çalışmasında da ifade etmiştir. Çalışmada ülkenin kendi teknolojilerini ürettiğini, hızlı bir sanayileşme gerçekleştirdiğini, teknoloji devi olarak nitelendirilebilecek birçok marka yarattığını ve bu markalar sayesinde güçlü bir atılım gerçekleştirmeyi başardığını belirtmiştir (Uyanık, 2015).

Tüm bu atılım, teknolojik ve endüstriyel dönüşümün elbette sadece tek bir değişkene bağlı olarak gerçekleşmesi beklenemez. Bu gelişmelerin arka planında kanun ve yaptırım düzenlemeleri olduğu kadar bu kanun ve düzenlemelere tabi olan halkın vatandaşlık bilinci ve ahlaki değerler noktasında da ideal birer vatandaş olması gereği söz konusudur. Bunun gerçekleşmesi de ancak hem ahlaki ve temel değerler üzerine hem de fenni bilimler ve yeni teknolojiler üzerine sağlam temellendirilmiş bir eğitim sisteminin de inşası ile mümkün kılınabilmektedir. 1960 yılında %5 olan yükseköğretim mezunu birey oranı 2009 yılına gelindiğinde %60'ın üzerine çıkartılmıştır (Alçın, 2010: 134). G. Kore ve benzeri örnekler incelendiğinde bunu görmek mümkündür.

2.3.7. Finlandiya

G. Kore örneğinin sonunda bahsedildiği gibi bir ekonominin dönüşmesinin ve evrilmesinin temelinde ekonominin temel dinamikleri olan sektörlere yatırım yapmanın ve kanuni düzenlemeler yapmanın yanı sıra ahlaki ve ilmi eğitimlerin önemi büyüktür. Bunun bir örneği de şüphesiz özellikle Avrupa'nın gözünün üzerinde olduğu ve tüm dünyanın da yakinen takip ettiği ülke Finlandiya'dır. Birçok konuda G. Kore ile önemli benzerlikler gösteren bir ülke olması açısından Finlandiya'dan bahsedilmesi önem taşımaktadır.

Yüzölçümünün %75'i ormanlarla %10'u göllerle kaplı olan Finlandiya'nın ekonomisi temel olarak ormancılık endüstrisi ve balıkçılığa dayalıdır. Bu sektörlerde gerçekleştirdiği yenilikler ve teknolojik katkılar, ülkenin bugünkü konumuna gelmesinde önemli paya sahiptir. Örneğin 2014 rakamlarına göre 11,3 milyar € ihracat gerçekleştiren, 44.000 kişinin istihdam edildiği orman endüstrisinde ahşapa dayalı yakıt

teknolojileri üzerinde çalışılmaktadır. 2000’li yıllar da dünya rekabet sıralamasında etkin internet kullanımı ve yükseköğrenim oranındaki yükseliş sayesinde birinci sırada yer almış ve genele bakıldığında hep ilk sıralarda kendine yer bulmuştur.

Uygulanan etkin bilgiye dayalı eğitim sistemi ile yetiştirilen bireylerden oluşan toplumda getirilen sanayi ve bilim politikaları ile yüksek katma değerli, fiyat esneklik katsayısı düşük (gelir esnekliği katsayısı yüksek) ürünler üretilmesi sağlanmıştır. 2010 yılında en değerli markaların sıralandığı Global 100 listesine 1 marka sokmayı başaran Finlandiya’da AR-GE yatırımlarının milli gelire oranı %3,5 ile G. Kore’ye oldukça yakındır.

Orta gelir tuzağından kurtulma konusunda da oldukça başarılı bir grafik çizen ülke gelirini ürettiği ürünler ile yaptığı yüksek ihracat rakamlarından sağlamaktadır. Elde ettiği geliri yine daha yüksek katma değerli ürünler üretilmesi için yatırıma dönüştüren Finlandiya bu konuda G. Kore gibi tüm ekonomilere örnek olacak niteliktedir. Yatırımların finansmanı konusunda da G. Kore ile benzerlik gösteren Finlandiya, referans alınabilecek istatistiklere sahiptir (Uyanık, 2015: 183).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI

3.1. TÜRKİYE’NİN DÖNEMSEL PROJEKSİYONU

Türkiye ekonomisini ele alırken geçilen 96 yılı bazı dönemler halinde ayrı ayrı ele almak, ekonominin geldiği yeri, ekonomide yaşanan iniş çıkışları ve bugün gelinen noktayı daha gerçekçi yorumlayabilmek adına yardımcı olacaktır. 1923-2018 arası dönemde ortalama büyüme yaklaşık olarak %4,9 olarak hesaplanmaktadır. 2. Dünya Savaşı Dönemini bu hesaplamadan çıkarırsak, Cumhuriyet döneminde yaklaşık olarak %5,6 civarında bir büyüme ortalaması görülmektedir.

Orta gelir tuzağı kavramı ele alınırken göz önüne alınan başlıca faktör olan kişi başına düşen GYH düzeyi, ABD’de gerçekleşen rakamlarla karşılaştırılarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye ile ABD’nin yıllar itibari ile gerçekleşen kişi başına düşen GYH düzeylerinin karşılaştırmasının yapılması burada gereklidir.

Bu bölümde Türkiye ekonomisinin dönemsel olarak ayrı ayrı ele alınmasının sebebi, ekonominin cumhuriyet tarihi içerisinde farklı özellikler gösteren farklı dönemlerden oluşmasıdır. ABD ile yapılacak karşılaştırmada, ekonominin kapalı ekonomik politikalardan dışa açık ekonomik politikalara dönüşümün başlatılması nedeniyle 1980-2017 yılları arası ele alınması daha gerçekçi ve denk bir karşılaştırma yapılmasına imkan tanıyacaktır.

Tablo 3.1: Kişi Başına Düşen GYH Türkiye-ABD 1980-2017 Karşılaştırması (\$)

Yıl	Türkiye	ABD	Oran (%)	Yıl	Türkiye	ABD	Oran
1980	2235	12249	18,3	1999	3943	33502	11,8
1981	2215	13600	16,3	2000	4147	35252	11,8
1982	1960	14015	14	2001	3002	36065	8,3
1983	1765	15089	11,7	2002	3519	36950	9,5
1984	1678	16635	10,1	2003	4535	38325	11,8
1985	1838	17690	10,4	2004	5791	40401	14,3
1986	2025	18538	10,9	2005	7040	42629	16,5
1987	2281	19511	11,7	2006	7626	44750	17
1988	2417	20821	11,6	2007	9245	46467	19,9
1989	2810	22169	12,7	2008	10272	46901	21,9
1990	3860	23198	16,6	2009	8528	45461	18,8
1991	3790	23648	16	2010	10475	48310	21,7
1992	3915	24700	15,6	2011	11140	49733	22,4
1993	4366	25629	17,1	2012	11552	51403	22,5
1994	3904	26907	11,5	2013	12395	52741	23,5
1995	3960	27827	14,2	2014	12022	54559	22
1996	4167	29077	14,3	2015	10909	56174	19,4
1997	4287	30541	14	2016	10742	57436	18,7
1998	4308	31858	13,5	2017	11760	62150	18,9

Kaynak: IMF, 2018

Bir ülke ekonomisinde kişi başına düşen GYH, ABD'nin kişi başına düşen GYH'nın %20'sinin altında kalıyorsa orta gelir tuzağından söz edilebilir. Eğer bu oran %20'nin üzerinde ise ekonominin orta gelir tuzağına yakalanmadığını söyleyebiliriz. Yukarıdaki tabloya bakıldığında 1980 yılında %18,3 olarak gerçekleşen bu oran 1988 yılına kadar düşüş yaşamıştır. Kişi başına düşen GYH rakamlarına bakıldığında bu düşüşün aslında 1984 yılına kadar gerçeği yansıttığı görülmektedir. Çünkü 1984 yılından itibaren rakamsal olarak yükselişe geçilirken, ABD'nin gerçekleştirdiği rakamsal daha yüksek büyüme sebebiyle oransal olarak düşüşte gibi görülmektedir. Türkiye kişi başına düşen GYH rakamını 1980 yılındaki 2235 \$ seviyesinden 1988 yılında 2417 \$'a çıkarabilmişken ABD'de 1980 yılında 12.249 \$ olarak gerçekleşen kişi başına düşen GYH, 1988 yılında 20.821 \$'a çıkmıştır.

1989 yılında bir yükselme trendine giren oransal karşılaştırma 1993'ten sonra yeniden düşüşe geçmiş ve 2001 yılına gelindiğinde %8,3 ile karşılaştırmada ele alınan

1980-2017 yılları arasındaki dip noktasını görmüştür. Yaşanan krizin büyük darbe vurduğu Türkiye ekonomisinde 2000 yılında 4.147 \$ olarak gerçekleşen kişi başına düşen GYH, 2001 yılına gelindiğinde 3.000 \$'a gerilemiştir. 2002 yılı itibariyle uygulamaya konan istikrarlı ekonomi politikaları etkisini göstermiş ve toparlanmaya önemli olumlu katkılarda bulunmuştur. 2002'de 3.519 \$'a çıkan kişi başına düşen GYH, 2013 yılına gelindiğinde zirveyi görmüş, 12.395 \$ olarak gerçekleşmiştir. Rakamsal olarak yaşanan bu gelişme oranlara da yansımış, %23,5 ile Türkiye-ABD karşılaştırmasında en iyi oran yakalanmıştır. Bu süreçte 2008 yılı krizinin etkisi ile 2009 yılında bir düşüş yaşanmıştır. Genel olarak bakıldığında Türkiye ekonomisinin küresel ve ulusal gelişmelere duyarlı bir yapısının olduğu, yaşanan gelişmelere bu duyarlı yapısı gereği tepki verdiği için belirlenen hedefleri yakalayıp, yakalanan gelir düzeyi seviyelerinde istikrarlı bir görüntü çizemediği görülmektedir. Bu duruma sebep olarak Türkiye'nin henüz ekonomik gelişimini dayandırdığı spesifik bir ürününün ya da sektörünün olmayışı gösterilebilir. Zira dünya ekonomisine bakıldığında gelişmiş ekonomilerin yükseliş trendine girişlerinde ve bu trendi sürdürebilmelerinde yardımcı olan ateşleyici bir ürün ya da sektör göze çarpmaktadır. Küresel olarak bakıldığında 1980 yılı itibariyle ülkelerin büyük çoğunluğunda değişkenlere bağlı ve anlamlandırılabilen bir şekilde gelir düzeylerinde artış görülmüştür. Bu artışı ülkeler genelinde yaygın olarak görülen serbest ticaret ekonomisi uygulamalarına bağlamak mümkündür. Serbest ticareten daha etkili olduğu savunulabilecek bir başka etken ise içsel ekonomik büyüme politikalarıdır. Bu politikalar gereği AR-GE ve yenilikçilik odaklı üretim ve ihracata dayalı büyüme yolunu izleyen ülkeler bu anlamlandırılabilen gelir yükselişinden paylarını almayı başarabilmişlerdir.

Bu noktada Türkiye ile ilgili gelişmiş ülkelerle kıyaslama yoluyla bir değerlendirme yapılmak istendiğinde ABD ve G. Kore göze çarpmaktadır. Literatürde bir ülke ekonomisinin orta gelir tuzağı konusunda değerlendirme yapılması için gelir düzeyini kıyaslaması gereken ülkenin ABD olduğu ifade edilmektedir. Bunun sebebi ABD'nin sahip olduğu geçmişten bu yana süregelen istikrarlı ve iniş çıkışı olmayan bir gelir düzeyi eğrisine sahip olmasıdır. G. Kore'nin göze çarpmasının nedeni ise 70'li yılların sonunda hemen hemen aynı gelir düzeyine sahip iki ülke olmalarıdır. 1980'e gelindiğinde gelir düzeyi eğrilerindeki makas açılmaya başlamış, cari döneme kadar bu

makasın açıklığı sürekli artmıştır. 70'li yılların sonunda iki ülkenin sahip olduğu gelir düzeyi yaklaşık olarak 1.500 \$ iken 90'lı yılların başında Türkiye 1.745 \$, G. Kore 6.516 \$ gelir düzeyindeydi. 2000'li yıllara gelindiğinde G. Kore'nin 11.748 \$ gelir düzeyine karşılık Türkiye 4.317 \$ gelir düzeyine ancak ulaşabilmiştir. Bu verilerden de açıkça görülebileceği gibi 20 yıl kadar kısa bir sürede G. Kore kişi başına düşen GYH düzeyini yaklaşık 8 kat artırırken, Türkiye ancak 3 katı kadar artış sağlayabilmiştir. Bunun sebebi ise yukarıda belirtildiği gibi içsel dinamikler, AR-GE ve yenilikçilik odaklı üretim politikaları sayesinde elde edilen anlamlandırılabilen gelir düzeyi artışlarından kendi payını alabilmesidir.

Türkiye 1955 yılında düşük orta gelirli ülkeler arasına girmiş ve 50 yıl boyunca buradaki yerinde kalmıştır. 2005 yılına gelindiğinde 7.040 \$ ile yüksek orta gelir gurubuna giriş yapmış ve geride kalan 14 yılda aynı guruptaki yerini korumaktadır.

Türkiye ekonomisinin 96 yılını üç ana döneme ayırabiliriz. İlk ayırım 1960 yılına kadar geçen İkinci Dünya Savaşı ve sonrasını kapsayan bir dilim olacaktır. 1923-1960 arasını kapsayan bu 37 yılın yıllık büyüme ortalaması 4,6 olarak gerçekleşmiştir. Ardından gelen planlı ekonomi dönemi ve ithal ikame politikalarının ekonomik uygulamalarda kendine yer bulması 1979 yılına kadar olan 18 yılın, yıllık büyüme ortalaması ise 5,2'dir. 1980'den cari döneme dek uzanan dışa açılım, finansal serbestleşme, IMF ile işbirliği süreci de üçüncü dönem ayırımı olarak ifade edilebilir. Bu dönemde Özal yönetimi, kamu açıklarındaki denetim noksanlıkları ve 2002 sonrası AK Parti İktidarı yönetimi öne çıkan gelişmeler olarak alt ayırımlara gidilebilir.

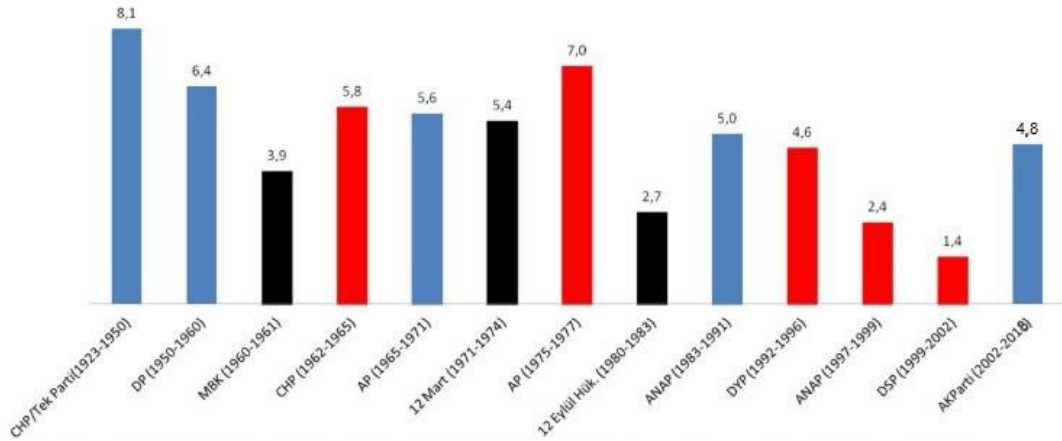
Tablo 3.2: Cumhuriyet Döneminde Ekonomide Dönemsel Ayrımlar ve Büyüme Ortalamaları

AYRIMIN BELİRLEYİCİ OLAYLARI	YILLAR	AYRIMIN BÜYÜME ORANI
Cumhuriyet Tarihi	1923 - 2018	4,9
1) 2. Dünya Savaşı Dönemi Ayrımı	1923 - 1960	4,6
2) Planlı ve İthal İkameci Dönem Ayrımı	1961 - 1979	5,2
3) Dışa Açık Ekonomi ve Yapılanma Dönemi Ayrımı	1980 - 2018	4,9
I- Özal Yönetimi	1980 - 1988	5,2
II- Finansal Serbestlik ve Kamu Açıklarının Denetim Noksanları Dönemi Ayrımı	1989 - 1997	4,8
III- IMF ile İşbirliği Dönemi Ayrımı	1998 - 2012	3,8
IV- AK Parti İktidarı	2002 - 2012	4,8
	2011 - 2018	5,8

Kaynak: TÜİK, Hazine Müsteşarlığı

Yukarıda değinilen dönemsel ayrımlar ve bu ayrımlara ilişkin ortalama büyüme verileri Tablo 6’da görülmektedir. 1980 yılı itibari ile başlayan dışa açık ekonomik atılımlar ile birlikte başlayan ayırmda 2018 yılına kadar gelen süreçte ortalama büyüme 4,9 olarak hesaplanmıştır. Bu dönem içinde Turgut Özal’ın liberal ekonomik politikaları gereği yürüttüğü ekonomik faaliyetleri barındıran alt ayırmda büyüme oranı 5,2 olarak hesaplanmıştır. İthal ikameci dönemin ortalaması ile karşılaştırıldığında istikrarlı bir gidişten bahsedilebilir. Ardından gelen 8 yıllık dönemin ortalaması 4,8 ve IMF’li 14 yılın ortalaması 3,8 olarak hesaplanmış ve dönemsel ortalamalar bir düşüş göze çarpmaktadır. Ancak 2002’de Ak Parti’nin iktidara gelmesi ve takip eden 16 yılda bir yükseliş söz konusudur. Bu dönemsel ayırmda IMF’li 2003 - 2012 yılları arasında 4,8, IMF’siz 2011 – 2018 yılları arasında 5,8 oranında ortalama büyüme istatistikleri görülmektedir.

Şekil 3.1: Cumhuriyet Tarihi Boyunca Hükümetlerin Ortalama Büyüme İstatistikleri

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK Verileriyle Uyumlaştırılmış GYH,

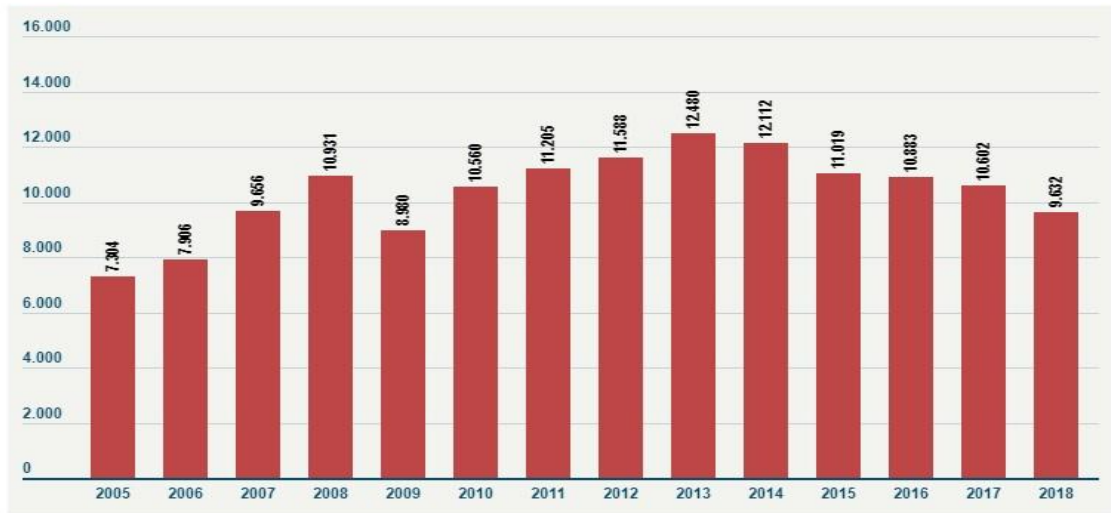
Şekilde CHP (1923-1950), DP (190-1960), AP (1965-1971), ANAP (1983-1991) ve AK Parti (2002-2018)'nin tek partili hükümetlerin iktidar dönemleri ve bu dönemlerde gerçekleşen büyüme ortalamaları görülmektedir. Tek partili hükümetlerin dışında 1960-1961, 1971-1974 ve 1980-1983 yılları askeri darbe hükümetleri ile CHP (1962-1965), AP (1975-1977), DYP (1992-1996), ANAP (1997-1999) ve DSP (1999-2002)'nin koalisyon hükümetleri de şekilde görülmektedir. Göze çarpan en büyük büyüme ortalamaları CHP'nin tek partili dönemde tek başına iktidarda olduğu 1923-1950 yılları arasındaki dönemde yakaladığı 8,1, DP'nin 1950-1960 yılları arası çok partili hayata geçişin ardından tek başına iktidarda olduğu dönemde gerçekleşen 6,4 ve AP'nin 1975-1977 yıllarındaki koalisyon hükümeti döneminde yakaladığı 7,0'lık ortalamalardır. Ancak dikkat çekilmesi gereken bir nokta dönemlerin uzunluğu olacaktır. Zira CHP'nin 8,1'lik ortalaması 27 yıllık bir ortalama iken, DP'nin 6,4'lük ortalaması 10 yıllık ve AP'nin 7,0'lık ortalaması sadece 2 yıllık ortalamalardır. Tüm hükümete bakıldığında iktidarda geçirilen süreler çok kısa olduğu görülmekte bu noktada kıyaslama yapılabilecek en adil iki dönem CHP'nin tek partili dönemdeki 27 yıllık iktidar süreci ile Ak Parti'nin tek başına iktidarını sürdürdüğü 16 yıllık dönem olacaktır.

Bu iki dönem kıyaslandığında ise ikisinde de ekonomik bir dönüşüm ve topyekün bir kalkınma ve büyüme hamlesi göze çarpmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında aşılmaya çalışan tarım sektörünün baskınlığı, sanayileşme hamleleri ile kırılmış,

üretimde yakalanan çeşitlilik ve makine sanayine yapılan yatırımlar ile gelen üretim sayesinde büyümede önemli gelişim kaydedilmiştir. İçinde bulunulan Ak Partili dönemde de önemli yatırım hamleleri ve ekonominin birçok alanında canlanma sağlanabilmesi amacıyla atılımlar yapılmış olup yaşanan krizler ve demokrasiye yapılan müdahalelerin etkisi ile uygulanmaya çalışılan politikaların sekteye uğraması sebebiyle yakalanan önemli büyüme rakamlarına rağmen ortalama hesapları düşük olarak görülmektedir.

Bu konuda TÜİK verilerine göre Türkiye’de kişi başına düşen GYH rakamlarına bakıldığında, yıllara göre yaşanan değişimler yapılan açıklamalara ışık tutar niteliktedir. 2005’te 7.304 \$ olan gelir seviyesi 2008 krizine kadar yükseliş göstermiştir, krizin etkisi ile bir sonraki yıl 10.931 \$’dan 8.980 \$’a düşmüştür. Ardından 2013 yılına kadar artarak artan bir seyir izlemiş, sonra gerileme trendine girmiş ve manipülatif operasyonlar, finansal müdahaleler, darbe girişimi, dış müdahaleler ile kurdaki manipülatif hareketlilik, ekonomik gelişmeleri olumsuz etkilemiş ve 2018’e geldiğinde 9.632 \$ seviyelerine kadar gerilemiştir.

Şekil 3.2: Türkiye’de Kişi Başına Düşen GYH Rakamları (Yıl/\$)

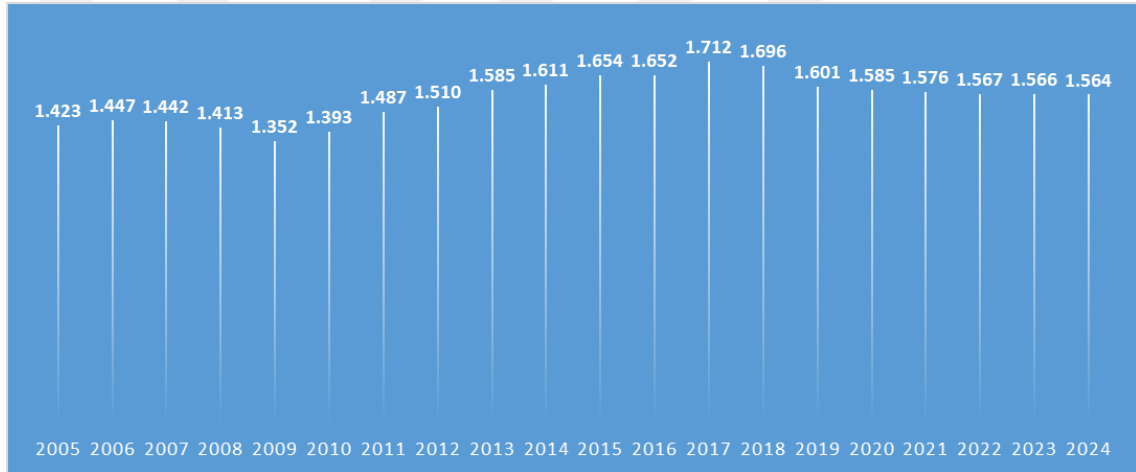

Kaynak: TÜİK, 2019

Öte yandan Türkiye’nin dünya ekonomisinden aldığı payı incelediğinde karşılaşılan grafik, aynı şekilde yapılan değerlendirmelerin ispatı niteliğindedir. Grafikte 2005’ten itibaren Türkiye’nin dünya ekonomisinden aldığı pay gösterilmektedir. Burada

kişi başına düşen GYH'nın izlediği seyirden farklı olarak 2013'ten sonra da yükseliş devam etmekte, 2017'den sonra bir düşüş görülmektedir. Bu noktada dünya ekonomisinde küresel anlamda bir trend değişiminin olabileceği yorumu yapılabilir. Zira kişi başına düşen GYH rakamları düşerken, dünya ekonomisinden alınan pay artmaya devam ettiğine göre dünya ekonomisi aktörlerinin büyük bir kısmında aynı problemin hakim olduğu, Türkiye'nin bu grup içinde diğerlerine kıyasla bu problemden daha az etkilendiği söylenebilir. Grafikte 2018 itibariyle IMF tarafından yapılan tahmini rakamlar yer almaktadır. Bu tahminlere göre bir düşüş beklenmekte olup bu düşüş trendinin büyük kırılımlar gösterecek şekilde değil, bir seviyeye gelip bu seviye civarlarında sürecin devam edeceği yönünde beklenti olduğu göze çarpmaktadır.

Şekil 3.3: Türkiye'nin Dünya Ekonomisinden Aldığı Pay (GYH Bazlı SGP'ne göre %)

Kaynak: World Economic Outlook Database, IMF, 2019

Yukarıdaki açıklamalar özellikle 2005 yılından sonraki veriler üzerinden yapılmıştır. Çünkü Türkiye üst-orta gelir yılına 2005 yılında yükselmiştir. Dolayısıyla orta gelir tuzağı konusunda değerlendirmeler yapılırken 2005 yılının esas alınması uygun olacaktır.

1980 yılına kadar uygulanan dışa kapalı ithal ikameci modeli terk eden Türkiye, 24 Ocak Kararları olarak bilinen politik değişimin ardından dışa açık ekonomik modeli benimsemiş, ihracat odaklı bir kazanım ve ticaret modeline geçmiştir. Bu model gereği iç talebi daraltmak ve üretim maliyetlerinde düşüş sağlayabilmek için ücretlerin düşürülmesi gerekmektedir. İç talebin daralmasıyla yurtdışı pazarlarda

kendilerine yer bulmaya çalışacak olan firmalar, azalan üretim maliyetleri ile rekabet avantajı yakalayacaktır. 80'li yıllarda yaşanan gelişmelere ve gerçekleşen rakamlara bakılacak olursa, kişi başına düşen GYH'da önemli artışlar yaşanmış olmasa da, GYH/İhracat oranı ve büyüme rakamlarına göre isabetli bir karar verildiği görülmektedir. 7 yıl geride bırakıldığında GYH/İhracat oranı %3,2'den %8,8'e yükselmiştir. 1980 yılında yaşanan %2,4'lük ekonomik daralmanın ardından geçen 7 yıllık süreçte yıllık ortalama %5,8'lik bir büyüme performansı yakalanmıştır. Kişi başına düşen GYH 1980 yılında 2.041 \$ iken 1987'de sadece 157\$'lık artışla 2.198 \$'a yükselmiştir. Bu iyimser tabloya rağmen 80'li yılların sonuna gelindiğinde bu yeni modelin aksadığı hissedilmiştir. Bu aksamaları ortadan kaldırabilmek için yeni yatırım gereklilikleri gündeme geldiyse de ulusal tasarruf birikiminin yetersizliği, bu yatırımlar nedeniyle ekonominin kamu kesimine yeni yükler yüklemiştir. Çünkü artık kamu kesiminin kaynak yaratmak için katlandığı maliyetler artmaktadır. Bu noktada yapısal dönüşümün planlandığı gibi tamamlanamaması alt-orta gelir gurubuna dahil Türkiye için bir gelir tuzağı baskısı yaratmıştır.

Bunun üzerine yeni bir formül bulunmuş ve dışardan ekonomiye girecek yabancı sermayenin önünde engel kalmaması adına gereken mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilerek ekonomiye yeni bir rota çizilmiştir. Bu yeni dalgayla ülkeye taşınan sıcak paranın yeni bir genişleme etkisi göstermesi cari açığı kapatabilmesi umulurken, genişleme etkisi sınırlı kaldı ve cari açık derinleşti. Bu gelişmelerin üzerine yüksek faiz ve düşük kur beklentisi zayıflayan yabancı tasarruf sahipleri ekonomideki varlıklarını çektiler. Bu çekilme 1994 yılında kurda ani yükselişlere yol açtı ve önce piyasa aktörlerini ardından reel sektörü yıkıma uğrattı. 1991 yılında patlak veren Körfez Krizi'nin ardından, koalisyon ortamının siyasi ve ekonomik istikrardan yoksun olmasına rağmen toparlanmaya çalışan ancak 1994 yılında gelen bu darbe ile toparlanamadan yeniden düşüşe geçen kişi başına düşen GYH 4 yılda 631 \$ gerileyerek 3.008 \$'a gerilemiştir. Bu sürecin olumsuz etkilerinin giderilmesi amacıyla 5 Nisan Kararları olarak bilinen program hayata geçirilmiş, makroekonomik dengenin yakalanması ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması amaçlanmıştır.

Buna rağmen 2000'li yıllara gelene kadar koalisyonlarla kurulan hükümetlere, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklara rağmen bir miktar toparlanma emareleri gösteren

ekonomik göstergeler 1999 yılı Marmara Depremi, 2000 yılı Kasım ayında ve 2001 yılı Şubat ayında yaşanan finans krizleri ile yeniden düşüşe geçti. Bu gelişmeler ekonomide makro dengeleri bir hayli olumsuz etkiledi. Son beş yıllık ortalamaya bakıldığında yıllık ortalama %4,7 oranında büyüme kaydeden ekonomi, 2001'e gelindiğinde %5,7 küçülmeye gitmiştir. Kişi başına düşen GYH 2001 yılına gelindiğinde 1995 yılının da altına düşerek 3.019 \$'a gerilemiştir. Böylelikle 90'lı yılların başında deneyip başaramadığı gibi 2001 yılında da çok yaklaşmasına rağmen 4.126 \$ eşiğinden geri dönerek üst-orta gelirli ülkeler arasında yerini alamamıştır.

Yaşanan bu ağır tablonun ardından ekonomi yönetimi bir program hazırlamıştır. Temelde amaçları hızlı bir büyüme ve toplumsal refahın artırılması olan bu programın Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adını almıştır. Programın uygulanmasında kullanılacak araçlar ise enflasyonla mücadele, işsizliğin iyileştirilmesi, cari dengenin sağlanması ve geçmişten tanıdık gelen iç talepte daralma, ihracat miktarının artırılmasıdır. Yaşanan finansal krizlerin bedelini ağır ödeyen Türkiye bu yeni programla finans piyasalarının iyileştirilmesini de programın araçları arasına almıştır.

Tek partili bir hükümetin siyasi istikrar ortamında uygulamaları yürüttüğü bu program yurt içinde ve yurt dışında olumlu karşılanmış ve bunun geri dönüşlerini hızla almıştır. Mali disiplini sağlayan Türkiye'de 2003 yılına gelindiğinde enflasyon artık tek hanelere gerilemiş, yeniden hareketlenen yabancı sermaye girişi Türk Lirası'na değer kazandırmış, ihracatta kayda değer artışlar yaşanmıştır. Sanayiye geçiş ve faktör verimliklerinin artışı etkisi sayesinde kendine gelmeye başlayan Türkiye'de kamunun borç stoku önemli ölçüde azaltılarak mali yapı disiplin altına alınmış, enflasyon dizginlenmiş, büyüme hızlanmış, kişi başına düşen GYH büyük bir artış yakalayıp 4.565 \$'a yükselmiştir. Bu rakam ise Dünya Bankası'nın belirlediği üst-orta gelir gurubu gelir düzeyi sınırları içindedir. Dolayısıyla Türkiye alt-orta gelir tuzağı tehlikesini üstünden atmıştır. Artık hedef 12.736 \$'lık bir kişi başına düşen GYH rakamına, 14 yıldan daha kısa bir sürede, yıllık minimum %3,5 olmak üzere bir büyüme trendi yakalayıp ulaşmaktır (Yalın, 2018: 24-27).

Türkiye bu süreçte ciddi büyüme ve kalkınma emareleri göstermiştir. Makroekonomik göstergelerin ibreleri hep pozitif yönlü hale gelen bu dönemde,

ekonomide büyük bir kambur haline gelen kamu borçları büyük ölçüde kapatılmıştır. IMF'den alınan borçların tamamı geri ödenmiş, hatta sonrasında IMF'ye kredi açabilecek hale gelmiştir. Onlarca yıldır mücadele edilen enflasyonun yüksek ve yapışık seyri sona ermiş, enflasyon tek haneli rakamlara indirilmiştir (Korkmaz, 2016: 64).

Türkiye ekonomisi ile ilgili Avrupa Birliği ilerleme raporlarında, tarihte bir ilkin gerçekleştirildiği ve 2004 yılı itibarı ile Türkiye'de ekonomide öncü olması gereken sektörlerin işlerlik kazandığı, ekonomik riskler konusunda ölçülebilirliğin artık söz konusu olduğu, risklere ilişkin öngörülebilirlik kavramından bahsedilebileceği ve risklerin yönetilebilir hale geldiği söylenmiştir (MÜSİAD; 2012: 100). Bu yüzden 2003 yılında kişi başına düşen GYH açısından gereklilikleri yerine getirmesine rağmen bazı kaynaklarda Türkiye'nin üst-orta gelirli ülkeler gurubuna geçişinin 2005 yılında tamamlandığı ifade edilmektedir.

Bugün Türkiye ekonomisinin üst-orta gelirli ülkeler arasındaki yerini sağlamlaştırdığı 2005 yılından bu yana 14 yıl geçmesine rağmen maalesef bu hedeflere ulaşabildiğini söyleyemiyoruz. Çünkü geride bırakılan 14 yılda %8'in üzerinde çok ciddi büyüme oranları yakalanmış olmasına rağmen, minimum %3,5 yıllık ortalama büyüme oranı kuralı yakalanamamıştır. 2009'daki %4,8'lik negatif büyüme rakamları ile 2008, 2012,2014, 2015,2016 ve 2017'deki %3,5'un altındaki büyüme oranları bu kuralı bozmuştur. Büyüme oranlarının dışında yakalanamayan bir başka ana hedef ise 12.736 \$'lık kişi başına düşen GYH rakamı olmuştur. Hedefe en yaklaşılana 2013 yılında 12.480 \$ ile zirve yapmış ancak sonrasında bir düşüş trendine girmiştir.

2010-2016 yılları arasında ekonomi içerisinde Türkiye'nin rekabet gücüne katkı sağlayan etmenler göze çarpmaktadır. Varlık fiyatlarındaki düşük seviyeler, ucuz işgücü ve finansman maliyetlerinin düşük olması, rekabet edebilirlik noktasında destek olmuş, büyüme yolunda önemli katkılar sağlamıştır. Ancak öte yandan ekonomide düşük ve orta teknoloji sektörlerinin ön plana çıkmış olması da genel olarak orta gelir tuzağına yakalanan ülkelerin durumlarıyla benzerlik göstermektedir (Çavuş, 2014: 75). Orta gelir tuzağı kavramını açıklarken de ifade edildiği gibi, yukarıda sayılan rekabet avantajı sağlayan faktörler orta gelir seviyelerinde ortadan kaybolmaktadır. Bu kaybı telafi etmek için yeni teknolojiler geliştirilmeli, verimlilik artışı konusunda iyileştirmeler yapılmalı, bu yolla kaybedilen rekabet avantajları yeniden ele alınmalıdır.

İşte bu noktada ortaya konulması gereken stratejilerin önemi ortaya çıkmaktadır. Çalışmada orta vadeli planlar üzerinden Türkiye ekonomisindeki gidişatın değerlendirilmesi gereği de buradan doğmaktadır. Zira Morgan Stanley ortaya koyduğu öngöründe Türkiye'nin 2025 yılında potansiyel büyüme oranının %3,2 seviyelerine kadar düşeceğini ifade etmiştir. Türkiye'de hali hazırda görülen ekonomik büyümedeki göz ardı edilemeyecek derecede ciddi büyüme yavaşlamasını ekonomistler konjonktürün dışında değerlendirmektedir. Stanley'nin raporunda 2008 Küresel Krizi'nin yarattığı etkilere rağmen Türkiye'nin 2002 ile 2011 yılları arasında yakaladığı ortalama %5,5 seviyesindeki büyüme hızının 2012 ile 2015 yılları arasında %3,3 seviyelerine kadar gerilediğini belirtmektedir. Buradan hareketle 2015 ile 2025 yılları arasındaki süreçte büyüme trendinin seyrini uygulanacak yapısal reformların şekillendireceği vurgulanmıştır.

2010 ve 2011 yılları, bir çok gelişmiş ekonominin bile işleri istediği gibi idare edemediği bir süreçten geçilirken, Türkiye'nin gerçekleştirdiği hamlelerle yakaladığı önemli büyüme rakamları ile geçilmiştir. Bu yönüyle Türkiye ekonomisi dünya genelinde diğer ülkelerden olumlu bir şekilde ayrılarak, güvenli bir yatırım bölgesi imajı ile öne çıkmıştır. Öte yandan, 2008 krizinin etkileri gölgesinde yürütülen bir süreçte olduğu gerçeğinden hareketle, belirlediği 2023 hedeflerini aynı programı sürdürerek gerçekleştirmesi mümkün olmayacaktır. Çünkü bu program sürekli aşınan bir ekonomide, aşınmaların etkilerini minimize etmeye yaramış olmakla birlikte, 25.000 \$'lık bir kişi başına düşen GYH hedefine ulaştırmak için yeterli olmayacaktır. Bu ve belirlenen diğer hedeflere ulaşabilmek için yeni, ayakları yere basan ve sağlam temelli stratejiler geliştirilmeli, bu stratejiler çerçevesinde program revize edilmelidir. MÜSİAD'ın 2012 yılında yayınladığı raporda da Türkiye'nin milli gelirler sıralamasında OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer alması, BM beşeri kalkınma endeksi sıralamasında 82. olması, 132 ülkenin bulunduğu dünya rekabet liginde 62. sırada olması kalkınma noktasında eksikliklerini göstermektedir. 2010 ve 2011 yıllarında gerçekleşen büyük büyüme hareketlenmesinin kesilmesi ve cari açığın yapısal bir sorun haline gelmesi, raporda Türkiye'yi bekleyen orta gelir tuzağının göstergeleri olarak sıralanmıştır (MÜSİAD, 2012: 102). Dolayısıyla Türkiye'nin orta gelir tuzağı içinde olduğu söylenebilir. Peki bu durumun sebepleri nelerdir?

3.2. TÜRKİYE'DE OLASI ORTA GELİR TUZAĞI SEBEPLERİ

3.2.1. Krizler

Türkiye ekonomisi incelendiğinde en çok göze çarpan problem şüphesiz krizlerdir. Özellikle atılımların yaşanması umudunun en çok bağlandığı 1990 yılı ve sonrasında yaşanan krizlerin ülke ekonomisinin sıçramalarının önündeki en büyük engeller olduğunu söylemek yanlış olmaz. Gerek ulusal krizler, gerek küresel krizler tüm yapısal dönüşüm ve gelişim hamlelerini boşa çıkarmış ve beklenen faydaların gerçekleşmesine engel olmuşlardır. 1991 yılında Körfez Krizi, 2000 yılı Kasım ayı, 2001 yılı Şubat ayı krizleri, 1994 Krizi, 2008 Krizi, 2013 yılındaki 17-25 Aralık Operasyonları ile Gezi Olayları, 2016 yılında 15 Temmuz Darbe Girişimi ve son olarak içinde bulunulan döviz kuruna bağlı gelişen küresel durgunluk gibi gelişmeler bu engellere verilebilecek en bariz örneklerdir. Bunların arasında özellikle 2008 Küresel Finans Krizi öne çıkmaktadır. Bu kriz Türkiye ekonomisine en ağır darbeyi vuran ve yüksek gelir gurubuna geçiş yolunda en önemli sorun olarak karşılaşılan bir etkidir.

Uluslararası arenada finansal ve ticari bağlar üzerinden Türkiye gibi dünyanın neredeyse tüm ülkelerini etkileyen bu krizin Türkiye ekonomisine etkisi ağır olmuştur. Gelişen kriz ortamında daralan iç ve dış talep ülkenin büyüme performansını olumsuz etkilemiştir. Dış talebin daralmasıyla ihracat odaklı üreticilerin ve ticari bağı olan firmaların bu talep daralmasından olumsuz etkilenerek küçülmeleri yurt içi piyasaları da etkilemiştir. İç piyasada bu daralmadan nasibini almış, iç talepte de önemli ölçüde daralma gözlenmiştir. Sonuç olarak 2009'da büyüme rakamlarında %4,8'lik bir negatif büyüme kaydedilmiştir (Aydın, 2017). 90'lı yılların başından itibaren gerçekleştirmek istediği her atılım hamlesinde olduğu gibi, bu seferde de yaşanan bir kriz engel teşkil etmiştir.

3.2.2. Cari Açık

Krizlerle büyük mücadeleler yürüten bir ekonominin en son sahip olması gereken özelliklerden bir tanesi cari dengede açık olmasıdır. Ancak Türkiye ekonomisi bu açığın kendisine verdiği zararlardan bir türlü kendini koruyamamıştır. Öyle ki kriz dönemlerinde elinde kendini koruyacak bir enstrümanın bulunmayışının en temel

sebeplerinden birisi cari açıktır diyebiliriz. Cari açığın temel sebebi ise ekonomideki tasarruf miktarının yatırımları karşılayamaması nedeniyle dış finansman kaynaklarına ihtiyaç duyulmasıdır. Yabancı sermaye ise kriz ortamlarında çok kırılğan olması sebebiyle ülke ekonomisini ilk terk eden ve en büyük yıkıcı etkiyi gösteren darbe olmaktadır.

Bu konuda Eğilmez (2012) orta gelir tuzağına yakalanma sürecinde ekonomide görülen aksaklıkları incelediği çalışmasında ulusal tasarruf düzeyinin düşük seviyelerde kaldığına dikkat çekmiş, bunun da yapılması gereken yatırımların miktarında önemli derecede negatif etkisinin olduğunu belirtmiştir (Eğilmez, 2012: 1). Çalışmaya göre orta gelir tuzağı riskinden uzaklaşmak ya da yakalandıysa çıkmak için tasarruf düzeyini yükseltmek ve bu tasarrufları ulusal yatırımların finansmanına yönlendirmek büyük önem taşımaktadır (Eğilmez, 2012: 3). Eğilmez (2015) daha sonra yaptığı bir başka çalışmasında da bu konuda alınması gereken önlemleri yinelemiş, ulusal tasarruf düzeyinin artırılmasını tavsiye etmiştir. Eğilmez orta gelir tuzağından kaçınmanın yegane yolunun ekonomik büyümeden geçtiğini, ekonomik büyümenin belirleyici katkı sağlayan öğeleri sıralamasında ulusal tasarruf düzeyinin yüksek tutulmasını ilk sıralarda yer aldığını ifade etmiştir (Eğilmez, 2015).

Orta gelir gurubundaki ülkelerden alt-orta gelir gurubundaki ülkelerin mi yoksa üst-orta gelir gurubundaki ülkelerin mi orta gelir tuzağına daha yakın olduğunu araştıran Bozkurt (2014), üst-orta gelir gurubundaki ülkelerin daha yüksek risk gurubunda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bozkurt çalışmasında cevap aradığı bir diğer konu daha riskli görülen üst-orta gelir gurubundaki ülkelerde Yakınsama Hipotezi'nin geçerli olup olmadığı olmuştur. Türkiye'nin de içinde bulunduğu 28 ülkelik gurup üzerinde birim kök testi uygulaması ile yapılan incelemeler sonucunda 15 ülke için yakınsama hipotezinin geçerli olduğu, 13 ülkede geçerli olmadığı görülmüştür. Türkiye ise geçerli olmayan ülkeler arasında yer almaktadır. Yakınsama hipotezinin geçerli olmadığı ülkelerin üst-orta gelir gurubundaki ülkelere yakınsaması için çalışmada yer alan öneriler arasında yine tasarrufların arttırılmasına yönelik politikalar belirlenmesine yönelik ifadeler dikkat çekmektedir (Bozkurt, 2014: 129-131). Şahin v.d. (2015)'nin orta gelir tuzağını inceledikleri çalışmada da kişi başına düşen GYH ile enflasyon ve tasarruf düzeylerinin nedensellik ilişkisi içinde olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın

önerileri arasında sanayiye dayalı imalatın ve inovasyona dayalı yeni teknoloji üretecek yatırımların teşvik edilmesi ve artırılması yer almaktadır. Yatırımlar konusuna gelindiğinde ulusal tasarruf düzeyinin önemi ile bir kez daha karşılaşılmıştır.

Koçak ve Bulut (2014) çalışmalarında Türkiye'nin yeni bir büyüme trendi yaratıp içine girdiği durgunluktan kurtulmazsa orta gelir tuzağına düşmesinin sürpriz olmayacağını belirtmişlerdir. Bu konuda önerdikleri iki temel yöntem ise makroekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik ve tasarruf eğiliminin artırılmasına yönelik politikaların belirlenmesi ve bu yolla ekonomik büyüme trendinin temellerinin atılmasıdır (Koçak ve Bulut, 2014: 16-18).

3.2.3. Faktör Verimliliği

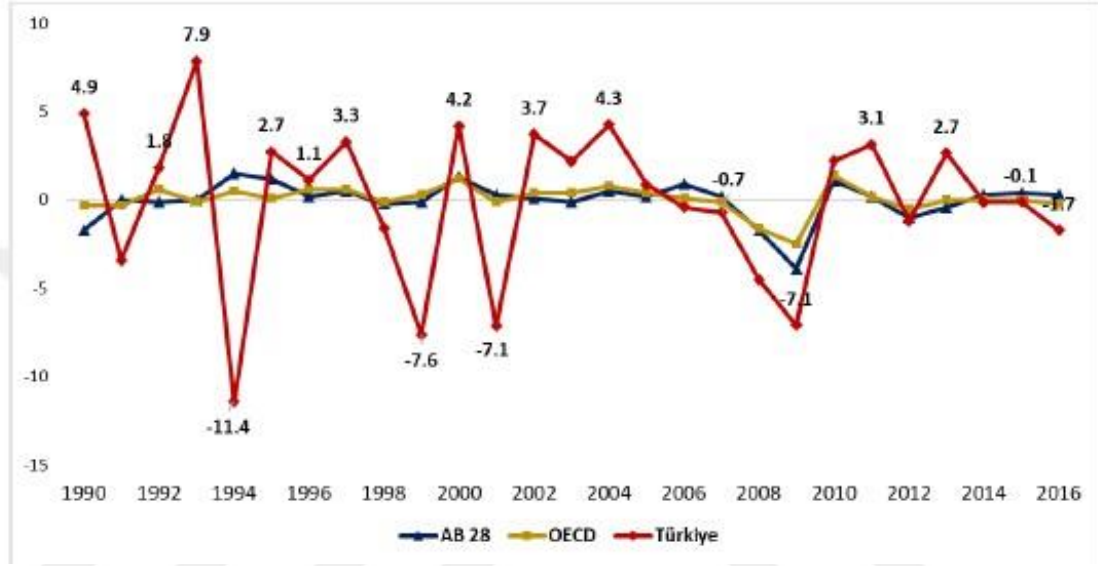
Toplam Faktör verimliliği kavramının ekonomik büyüme üzerinde ve dolayısıyla orta gelir tuzağı konusunda önemli rolü olduğunu, orta gelir tuzağının sebepleri içerisinde belirtmiştik. Birçok örnekte bir üst gelir gurubuna geçişin ardından toplam faktör verimliliğinde yaşanan düşüşler büyüme sürecinde olumsuz etki yaparak ekonomik durgunluğa ve nihayetinde orta gelir tuzağına yakalanmaya yol açmıştır. Türkiye'nin de bu konuda nerede olduğunu tespiti bu açıdan önemlidir.

Atiyas ve Bakış (2014) çalışmalarında Türkiye'nin toplam faktör verimliliği açısından diğer ülkelerle bir karşılaştırmasını yapmıştır. Belirlenen 22 ülke (ABD, Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Fas, Fransa, G. Kore, Hindistan, İran, İrlanda, İsrail, İsveç, Malezya, Meksika, Mısır, Peru, Portekiz, Romanya, Şili, Tayland ve Tayvan)'nin daha dahil edildiği çalışmada Türkiye 1971-1979 yıllarında 13. sırada yer almıştır. Türkiye toplam faktör verimliliğinde gerçekleştirilen artış açısından yapılan karşılaştırma sıralamasında kendisine 1980-1989 yılları arasında 10. sırada, 1990-2001 yılları arasında 17. sırada ve 2002-2010 yılları arasında 4. sırada yer bulmuştur (Atiyas ve Bakış, 2014: 13).

Türkiye'de gerçekleşen toplam faktör verimliliği artış oranlarının Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) üyesi ülkeler ve AB üyesi 28 ülke karşısında değerlendirildiğinde çok düşük olduğu gözlemlenmektedir. Ancak yine de 1990-2016 yılları arasında anılan taraflar arasındaki karşılaştırmayı gösteren grafiğe bakıldığında gerek küresel gerek Türkiye'de yaşanan ulusal doğal afet, ekonomik kriz ya da

demokratik ve toplumsal infial olaylarında yaşanan düşüş ya da yükselişlerin OECD ve AB ülkelerinin çok çok uzağında gerçekleştiği görülmektedir. 94 krizi, 99 Marmara Depremi, 2001 krizi, 2008 krizi dönemlerine bakıldığında yaşanan düşüşlerin diğer guruplarda yaşanan düşüşlerin ne denli düşük ve dikkat çekici olduğu görülmektedir.

Şekil 3.4: Türkiye, AB (28) ve OECD ülkelerinde Toplam Faktör Verimliliği Değişimi (1990-2016/%)

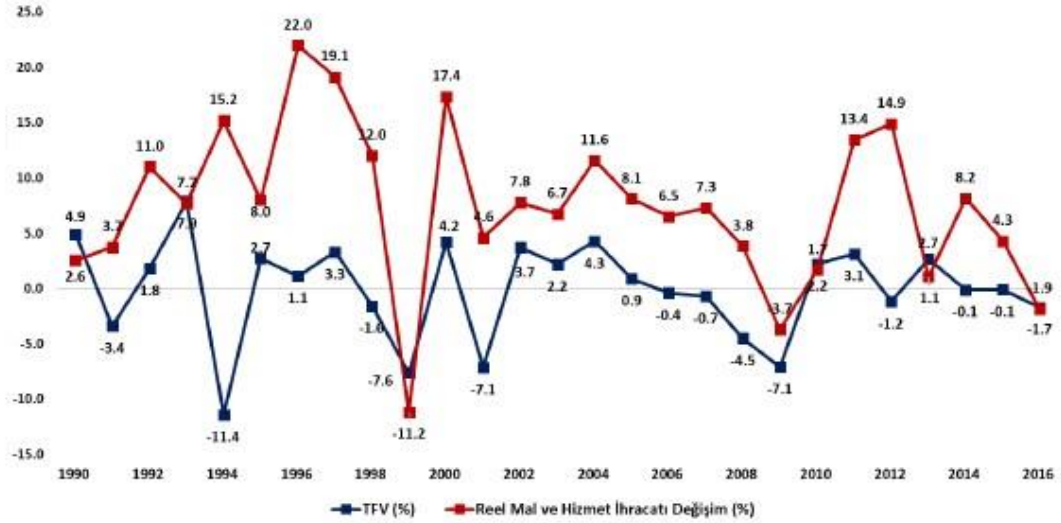

Kaynak: Güllü, 2018: 54.

Bu ayrışmaların yalnızca Türkiye’de olup olmadığını inceleyen çalışmalarda yapılmıştır. Bu çalışmalarda gelişmekte olan ülkeler arasından seçilen Brezilya, Çin, Rusya ve G. Kore gibi örneklerde de benzer ayrışmaların görüldüğü tespit edilmiştir. Türkiye’de düşük verimlilik artışlarının sebeplerinin başında küçük ve orta ölçekli işletmelerin ölçeklerini artırma eğilimlerinin düşük kalması gösterilebilir. Dolayısıyla ülke ölçek ekonomisi kavramından gerektiği kadar faydalanamamaktadır diyebiliriz. Büyük ölçekli işletmelerin, küçük ve orta ölçekli işletmeler ile kıyaslandığında görülen verimlilik farkı da Türkiye’de AB ülkelerindekinden daha fazladır. AB üyesi ülkelerde büyük ölçekli işletmeler, küçük ve orta ölçekli işletmelere kıyasla 1,8 kat fazla verim sağlarken, Türkiye’de bu oran 5,1 kat olarak hesaplanmaktadır. Bunun dışında yeni teknolojilerin geliştirilmesi kapasitesindeki düşüklük, teknoloji transferinde sınırlılık, nitelikli işgücünde görülen darlık, Sermaye stoğu yetersizliği ve AR-Ge harcamalarının

az olması toplam faktör verimliliğinin düşük olması sebepleri arasında sayılabilir (Güllü, 2018: 54).

Şekil 3.5: Türkiye Ekonomisinde Toplam Faktör Verimliliği ile Reel İhracat Miktarındaki Değişimler (1990-2016 / %)

Kaynak: Güllü, 2018: 59.

Büyümede önemli rolü olan ihracatın toplam faktör verimliliği ile yakın ilişkili olduğu da yapılan çalışmalarda göz önüne serilmektedir. Bu iki kavramın ilişkisini gösteren grafik incelendiğinde toplam faktör verimliliği ve reel ihracat miktarındaki değişim oranlarının paralel bir seyir izlediği görülmektedir. İki noktada dikkat çeken ayrışmalar görülmektedir. Birinci 1994 yılında yaşanan krizin etkileri ile Toplam faktör verimliliğindeki %11,4'lük düşüğe rağmen reel ihracatta gerçekleşen %15,2'lik artıştır. İhracattaki bu artışa sebep olarak 1994 yılında 5 Nisan kararları olarak bilinen istikrar programının etkileri ile ₺'deki değer kaybı ile yurtiçi talebin düşürülmesi ve ihracatın arttırılması gösterilebilir. İkinci ayrışma ile ise 2012 yılında karşılaşılmaktadır. Bunun sebebi ise 2012'de gerçekleştirilen büyük miktardaki altın ihracatıdır. Bu sene gerçekleştirilen 16,3 milyar \$'lık altın ihracatı o sene reel ihracat miktarında %14,9'luk bir artış gösterirken, toplam faktör verimliliğinde %1,2 düşüş gözlemlenmiştir (Güllü, 2018: 59).

Grafikler incelendiğinde Türkiye'de toplam faktör verimliliğinin 1990-2002 yılları arasında büyük düşüş ve yükselişler gösterdiği görülmektedir. 2002 yılı itibarı ile

yaşanan değişimlerin 2008 krizi etkisi ile yaşanan sert düşüş dışında daha yumuşak ve olumlu olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra yüksek-orta gelirli ülkeler düzeyine geçtiği 2005 yılında %4,3'ten %0,9'a sert bir şekilde gerilediği görülmektedir. Ardından 2009'a kadar geçen süreçte toplam faktör verimliliğinin hızla ve daha sert düştüğü görülmektedir. Büyüme açısından değerlendirildiğinde de benzer bir tablo ile karşılaşmaktayız. 2005 yılında %9, 2006 yılında %7,1, 2007 yılında %5 olan büyüme oranlarının ardından, yaşanan krizin etkileriyle büyüme rakamları 2008 yılında %0,8 ve 2009 yılında %-4,7 olarak gerçekleşmiştir. Burada yapılan çalışmalarda büyüme üzerinde etki eden beşeri sermaye, fiziki sermaye ve toplam faktör verimliliği kavramlarının ilişkisi öne çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki büyüme üzerinde bu kavramlardan en çok etkili olanı fiziki sermayedir. Fiziki sermayeyi sırasıyla beşeri sermaye ve toplam faktör verimliliği takip etmektedir. Dolayısıyla 2009 yılına dek süren büyük sermaye çıkışları ile hem fiziki sermayenin etkisinin düşüşü hem de dolaylı olarak toplam faktör verimliliğindeki düşüş ile büyümede de düşüşler görülmüştür. 2009 sonrası toplam faktör verimliliği ve büyümede görülen mucizevi artışlar ise gerçekleşen büyüme net sermaye girişleri ile sağlanmıştır. Öyle ki 2011'de gerçekleşen büyüme rakamlarına göre Çin'den sonra gelen bir Türkiye ekonomisi tüm dünya ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Bu özelliği ile orta gelir tuzağından kurtulmuş gibi bir imaj çizmişse bile sermaye girişleri ile bu gelişme sağlandığı için bu imajın gerçeği yansıttığını söylemek tam olarak mümkün olmamaktadır.

3.2.4. Bölgesel Farklılıklar

Türkiye ekonomisi açısından konu hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde coğrafi bölgeler açısından ve ekonomik bölgeler açısından büyük gelir düzeyi farklılıkları ve ekonomik gelişmişlik farklılıkları göze çarpmaktadır. Yeldan (v.d., 2012) orta gelir tuzağı üzerinden Türkiye hakkında yaptıkları çalışmalarında ekonomide üç ayrı bölgeye işaret etmiştir. Bir tanesi gelişimlerini sanayileşme odağında sürdüren ve bu sebeple orta gelir tuzağından uzak bir gelişim sergileyen bölgelerdir. Bir diğer bölge tipi orta gelir tuzağı ile karşı karşıya olan bölgelerdir. Son olarak gelir düzeyi bu iki tip bölgenin de altında olan dolayısıyla yoksulluk tuzağına maruz kalması olası bölgelerdir (Yeldan v.d., 2012: 79). Bu ayrımların temelinde bu bölgelerde yürütülen üretim

faaliyetlerinin yapısal ayrışmaları ön plana çıkmaktadır. Bu ayrışmalar devam ettikçe bölgelerin birbirine göreceli olarak gelir düzeyi makası açılmaya devam etmektedir. Bu ise ulusal büyüme trendine negatif etki etmektedir. Bu yüzden orta gelir tuzağı potasından çıkabilmek için belirtilen bu ayrışmanın minimize edilmesi gerekmektedir (Yeldan v.d., 2012: 69).

Çavuş (2014) yayınladığı yüksek lisans tezinde Türkiye’de bölgesel farklılıkların orta gelir tuzağı ile ilişkisine değinmiştir. Bölgelerin arasındaki gelişmişlik farklılıkları nedeniyle konunun incelenmesi gerektiğini ifade etmiş, bu farklılıkların azaltılması konusunda yapılacak çalışmaların bölgelerin sosyo-ekonomik özellikleri ve üretim yapılarına ve teknoloji kullanım düzeylerine göre şekillendirilmesinin yerinde olacağını vurgulamıştır. Bu anlamda 5 farklı bölgeden söz etmiştir. Birinci düzey ayırmadaki bölgeler, kaynak olarak kullanılan girdilerin direkt olarak çevreden sağlandığı, tarım, orman ve maden sektörlerinin hakim olduğu şehirlerden oluşmaktadır. Bu bölgelerde fiziki sermaye birikimi hızlı değildir ve beşeri sermaye birikimi çok düşüktür. İkinci düzey ayırmadaki bölgeler, yürütülen üretim faaliyetlerinde düşük teknoloji kullanımı sağlayan bölgelerdir. Gıda, içecek, tekstil gibi sektörlerde üretim yapılır. Bu bölgelerde ürün ve işgücü piyasaları henüz oluşum aşamasındadır. Üretimde kullanılan teknolojinin transfer edilmesi gerekmektedir. Üçüncü düzey ayırmadaki bölgeler, orta-düşük teknoloji kategorisinde üretim faaliyetleri yürütürler. Halen kalkınma evresinde yer alan bu bölgelerde kısmen verimlilikte artıştan söz edilebilmektedir. Emek yoğun üretimden uzaklaşmış olup imalat alanları tarımdan ayrılan işgücü için yeni bir emek arzı piyasası oluşturmuştur. Bu bölgelerde piyasa koşulları oluşmuş, küresel ekonomiye adaptasyon noktasında bazı adımlar atılmıştır. Dördüncü düzey ayırmadaki bölgeler, artık küresel pazarda rekabet edebilir bir sanayileşme yapısını sağlamaya çok yakındır. Kimyevi madde ve ürün, elektrikli makine ve cihaz ve motorlu kara taşıtı gibi orta-ileri teknoloji kategorisinde üretim faaliyetleri yürütülür. Bu bölgelerde işgücü niteliği, ücret ve üretim maliyetleri diğer bölgelere göre daha yüksektir. Küresel pazara artık hakim ve rekabet gücü daha yüksek seviyededir. Beşinci ve son düzey ayırmadaki bölgeler, katma değeri yüksek ve ileri teknoloji kategorisinde endüstrileşmiş üretim faaliyetleri yürüten, bilgi ekonomisi özeliği gösteren bölgelerdir. Küresel pazarda kural belirleyici bir pozisyonadadır.

Bilişim, nanoteknoloji, elektronik aletlerin üretildiği, hizmet sektörünün büyük gelişim gösterdiği bölgelerdir.

Şekil 3.6: Türkiye’de Bölgesel Sınıflandırma

Geçimlik Ekonomiden Faaliyet Olarak Üretim Yapısına Geçiş	Yığınlaşma	Teknoloji Kullanımı		Orta-Gelir Tuzakı Risk Rekabetçi Sanayi Ekonomisi	Ar-Ge yeniliğe Dayalı Küresel Rekabetçi Bilgiye Ekonomisi	
		ÜÇÜNCÜ DÜZEY ORTA-DÜŞÜK TEKNOLOJİ				
İKİNCİ DÜZEY DÜŞÜK-TEKNOLOJİ	TR32	DENİZLİ	TR41	BURSA	DORDUNCU DÜZEY ORTA-İLERİ TEKNOLOJİ	
		TRC1	GAZİANTEP	TR81		ZONGULDAK
		TR52	KONYA	TR32		İZMİR
		TR61	ANTALYA	TR33		MANİSA
TR83	SAMSUN	TR72	KAYSERİ			
TR22	BALIKESİR	TRC3	MARDİN			
TRB1	MALATYA	TR21	TEKİRDAĞ			
TR90	TRABZON	TR63	HATAY			
TRC2	ŞANLIURFA	TR52	ADANA-MERSİN			
TR82	KASTAMONU	TR71	KIRIKKALE			
TRA1	ERZURUM					
TRB2	VAN					
TRA2	AGRI					
BİRİNCİ DÜZEY BİRİNCİL ENDÜSTRİLER						

Kaynak: TÜRKFONFED, 2012

Şekil 3.5’de bazı bölgelerin hangi düzey ayrımında yer aldığı görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Türkiye ekonomisi içinde önemli yere sahip olarak gösterilen, önde gelen, İstanbul, Kocaeli, Kayseri, Bursa ve İzmir gibi illerin içinde bulunduğu bölgeler dahi ancak üçüncü düzey ayrımındaki bölgeler arasında kendine yer bulabilmiştir. Çavuş çalışmasında bölgelerin hasıllarına göre yapılan ayrımlara bakıldığında 2004’te 10 milyar \$ barajının üzerine çıkmayı başarmış 10 tane

ikinci düzey ayrıma giren bölgenin olduğundan bahsetmiştir. 2011 yılına gelindiğinde aynı nitelikteki bölge sayısı 21 olarak görülmektedir. Bölgesel hasılası 50 milyar \$'ın üzerine çıkan 5 tane bölge bulunmaktadır. 16 bölgenin hasıla düzeyi 10 milyar \$ ile 30 milyar \$ arasındayken, 5 bölgenin hasıla düzeyi 10 milyar \$'ın altında kalmıştır.

Orta gelir tuzağı açısından değerlendirildiğinde TR10, TR42, TR41, TR51, TR21, TR31 bölgeleri risk gurubunda değil. Risk altında olan bölgeler TR61, TR22, TR81, TR32, TR33, TR62, TR90, TR52, TR83, TR71, TR72 VE TR 82 olarak sıralanmıştır. TR63, TRA1, TRB1, TRC1, TRC3, TRA2, TRC2 ve TRB2 bölgeleri ise alt-orta gelir gurubu içine giren bölgeler olarak sıralanmıştır (Çavuş, 2014: 76-87).

Bölgeler arası ayrışmanın minimize edilebilmesi için ulusal çapta bir seferberlik ilan edip, tüm yurttaki teknolojik atılım hamlelerinin yapılması anlamlı bir politika olmayacaktır. İşte bu yüzden bölgesel kalkınma politikalarının önemi büyüktür. Türkiye ekonomisi geçmişten bugüne birden fazla kez bölgesel kalkınma hamlesi yapmıştır. Ancak bugüne gelindiğinde çok da verimlilik sağlanamadığı görülmektedir.

3.2.5. Beşeri Sermaye

Gürsel ve Soybilgen (2014) çalışmalarında kişi başına düşen gelirdeki artışı sağlayacak üç ana unsurdan bahsetmişlerdir. Bunlardan ilki Toplam nüfusun içinde çalışabilecek olan nüfusun payıdır. İkincisi istihdam oranındaki değişikliklerdir. Son olarak her işgücü için GYH'da meydana gelen değişim ya da emeğin verimliliğindeki değişimdir. İstihdam oranındaki artışın büyüme üzerinde yaratacağı değişim etkisi çok küçüktür. Büyüme üzerinde etki edecek ana öğe istihdamın sayısal olarak değil nitelik olarak artışı, emeğin verimliliğidir. Bunun yanında yapılacak yatırımlarla teknoloji seviyesinde yükselme, çalışan nüfusun eğitim ve vasıflarındaki artışın da katkıları yadsınamaz boyutlardadır (Gürsel ve Soybilgen, 2013: 2).

Büyüme yaklaşımlarından bahsederken üretim faktörlerinin fiziki olarak değil verimliliklerinin artırılması gerektiğinden bahsetmiştik. Çünkü miktar olarak gerçekleşen artışlar büyümedeki değişimleri açıklamada yetersiz kalmaktaydı. Verimlilik kavramı istihdam konusu üzerinde incelendiğinde beşeri sermaye kavramı ile karşılaşılmaktadır. Öyle ki beşeri sermaye kavramı büyümeyi açıklarken kullanılan

üretim fonksiyonlarında yer almaya başladıktan sonra görülen farklılıkların daha gerçekçi bir biçimde ele alınması sağlanmıştır (Korkmaz, 2016: 74).

Ekonomilerin kalkınma ve büyüme serüvenlerinde ana etmenin verimlilik olduğu kabul edilmektedir. Bunu çalışmalarda genelde toplam faktör verimliliği olarak görmekteyiz. Ama bu kavramın içinde beşeri sermayenin ayrı bir önemi dikkati çekmektedir. Çünkü sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma için işgücünün verimliliği artırılmalıdır. Bunun için işgücüne yatırım yapılarak onların eğitim, sağlık ve nitelik yönünden iyileştirilmeleri sağlanmalıdır. Beşeri sermayenin getirisi uzun vadede etki edecek olsa da önemi gayet açıktır. Beşeri sermayenin, globalleşen ekonomik yapı içerisinde ülkelerin rekabet avantajı elde etmelerinin önemli şartlarından biri haline gelmiştir. Beşeri sermayenin artışı ile birlikte vasıflı işgücünün esneklik, hareketlilik ve girişimcilik gibi kabiliyetleri de gün yüzüne çıkma fırsatı bulmaktadır. Ekonomilerin gelişmişliğine en büyük katkıyı yapan toplam faktör verimliliğinin artırılması noktasında beşeri sermayenin üretime dahil edilmesi en büyük paya sahiptir. Bu konudaki görüşlerine Yeldan v.d. (2012), Kibritçioğlu (1998), Çakmak ve Gümüş (2005), Yıldız (2015) çalışmalarında yer vermiştir.

21. yüzyıl bilgi teknolojileri gerek iç piyasada gördüğü talep ve gerekse yarattığı katma değer açısından toplam hasılaya önemli katkılar sağlamaktadır. Bu teknolojinin üretimini sağlamak ve bilgi teknolojileri üretiminden pay kapabilmek için beşeri sermaye birikimi düzeyinin daha yükseğe taşınması gerekmektedir. OECD'nin 2012'de yayınladığı Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) endeksi verilerine göre Türkiye 65 ülke arasında matematik alanında 44, fen bilimleri alanında 43 ve okuma alanında 42. sırada yer almaktadır. PISA değerlendirmesinin sonraki seyri incelendiğinde Türkiye için işlerin iyiye gittiğini söylemek zor görünmektedir. Oysaki toplam faktör verimliliğinde artış yaşanabilmesi için eğitimin sistemsal ve niteliksel olarak dönüştürülmesinin önemi açıktır. Dönüşümü sağlanan nitelikli eğitim sistemlerinin ise işgücü potansiyeline ilave değer sağlaması için ulusal bilim ve sanayi politikaları ile uyumlulaştırılması elzemdir (Alçın ve Güner, 2015: 33).

Tablo 3.3: Türkiye'nin PISA Sıralamasındaki Yeri

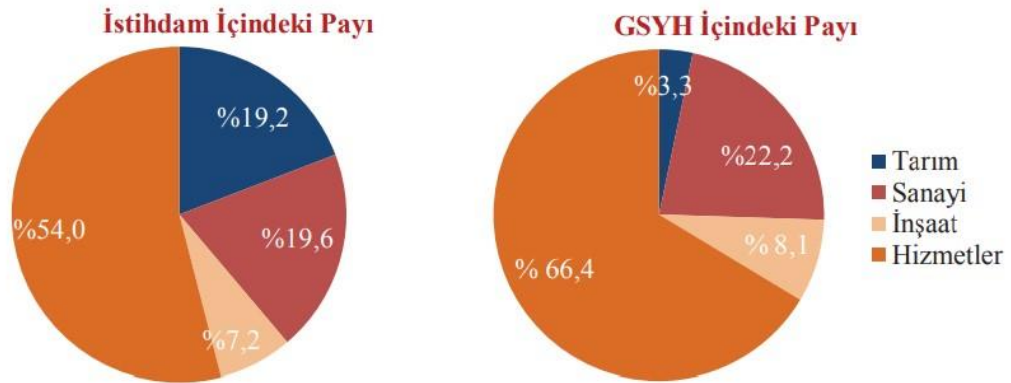
	Fen Okuryazarlığı	Okuma Becerileri	Matematik Okuryazarlığı
Yıl	2009		
Sıralama	42	39	41
Katılan Ülke Sayısı	65		
Yıl	2012		
Sıralama	43	42	44
Katılan Ülke Sayısı	65		
Yıl	2015		
Sıralama	54	50	50
Katılan Ülke Sayısı	72		

Kaynak: www.pisa.meb.gov.tr, 2019.

3.2.6. Üretim Yapısı ve Dış Ticaret

Türkiye ekonomisinde imalat sanayinin, tarım sektörünün ve hizmetler sektörünün GYH içinde aldığı paylar incelendiğinde, imalat sanayinin ekonomi içindeki payının gittikçe azaldığı görülmektedir. Asıl katma değeri üreten ve ekonomik büyümeye dinamizm katan imalat sanayinin payı azaldıkça, katma değer açısından daha verimsiz olan hizmet sektörünün payının arttığı görülmektedir. Burada halen sermayenin verimliliği kavramının mantığının sermaye sahiplerinde yer etmediğini söyleyebiliriz. Öte yandan nüfusun miktar ve özellikleri açısından bakıldığında işgücü zengini bir ülke profili çizen Türkiye'de istihdamın sektörlere göre dağılımına bakıldığında hizmet sektöründeki aşırı yığılma da dikkat çeken bir başka ayrıntıdır.

Şekil 3.7: Sektörlerin GYH ve İstihdam İçindeki Payı

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, 2018

21. yüzyılda ekonomik hareketliliklere bakıldığında artık üretim noktasında tüm faktörlerin hareketliliğinin belli izin ve şartlara bağlı olmakla birlikte neredeyse sınırsız olduğu görülmektedir. Bu durum hem üretim faktörleri açısından hem de üretilen mal ve hizmetler açısından yeni pazarlar, yeni girdiler ve yeni fırsatlar anlamına gelmektedir. İşte buradan hareketle dış ticaret konusu da ülke ekonomilerinin büyüme performansları açısından önem arz eden bir konu olarak görülmektedir. İç talebin yönüne göre ekonomide hasıla düzeyinde yaşanacak olumsuz gelişmelerin etkisini hissetmemek adına, dış pazarlarda süreklilik arz eden bir ticaret yapısının olması, gelirin ve dolayısıyla büyümenin artış hızının sektöre uğramasını engelleyebilir. İşte bu yüzden üretim yöntem ve çeşitliliği büyük önem arz etmektedir.

Dünya ekonomisinde başı çeken aktörlerden ABD ve Almanya'nın bu konuda geriye kalan ülkelerle kıyaslanamayacak kadar açık ara önde olduğu dış ticaret hacimlerinin, ekonomilerine ne kadar fayda sağladığı ortadadır. Öte yandan uzak doğudan Japonya ve G. Kore gibi teknoloji üretimi konusunda iki lider ülke de dış ticaret konusunda dünya ülkelerine örnek niteliği taşımaktadır. Ancak Türkiye'nin bu konuda çok yetersiz ve geride kaldığını söylemek zor olmayacaktır. Öyle ki; ABD'nin 2018 yılı toplam dış ticaret hacmi 5,6 trilyon \$ olarak gerçekleşirken Türkiye'nin 2018 yılı toplam dış ticaret hacmi 391 milyar \$ seviyelerinde gerçekleşmiştir. ABD'nin 2018 ihracat geliri 2,5 trilyon \$ iken Türkiye'de bu rakam 168 milyar \$ olmuştur. İthalatları karşılaştırıldığında ABD son 10 yılın en büyük dış ticaret açığını verdiği sene olan

2018'de 3,1 trilyon \$'lık ithalat yaparken, Türkiye'nin aynı yıl ithalat tutarı 223 milyar \$'dır. Toplam dış ticaret hacimlerini bir kenara bırakıp sadece büyüme odaklı bir değerlendirme yapmak için ihracatlarını göz önüne alacak olursak, ABD'nin 2018 yılında Türkiye'nin 15 katı fazla ihracat yaptığı gerçeğinden hareketle, yukarıda ifade edildiği gibi Türkiye bu konuda çok yetersiz ve geride kalmış bir durumdadır.

Dış ticaretin gelişmesi demek üretilen ürün çeşitliliğinin artması ve kaynakların kullanım oranlarının artması demektir. Bu çeşitlilik sayesinde ekonomik kaynaklar daha rasyonel yönelimlerle dağılacak, bu da kalite ve istihdam artışını beraberinde getirecektir. Nihayet gelinen noktada kaynakların verimliliğinde ve sermaye birikiminde artış söz konusu olacaktır. Artan gelir düzeyleri de büyümeyi beraberinde getirecektir. Ancak ihracat ürünlerine bakıldığında Türkiye henüz bu senaryoyu gerçekleştirebilmekten uzaktır. Örneğin Türkiye'nin 2018 yılının ilk çeyreğinde toplam imalat sektörü içinde yüksek teknolojlili ürünler ihracatı payı %3,6 iken 2019'un aynı döneminde %3,5'e gerilemiştir. Oysaki aynı ürünlerin ithalattaki payları 2018'in ilk çeyreğinde 12,8 iken 2019'un ilk çeyreğinde 14,9 olarak gerçekleşmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde oranlar gelişmişlik düzeylerine göre değişiklik gösterse de tablolardaki verilerden okunacak yorumlar hemen hemen aynı olmaktadır. Kullanımına ekonomide büyük yer verilen bu yüksek teknolojlili ürünlerin, üretimdeki ve ihracattaki yeri artırılmadıkça da gelişmişlik seviyesi bakımından daha iyi yerlere gelmesini beklemek boşa olacaktır. Çünkü ihracat odaklı bir imalat sanayi stratejisi benimsenmedikçe, global pazarda boy gösteren ülkelerin ölçeğinde teknoloji kullanım düzeyine erişilmedikçe zaten bir stratejiden de söz edilmesi anlam taşımayacaktır. Hizmet sektöründe edinilen gelirin bir sonu varken, teknoloji ve bilgi üretiminin sağlayacağı gelirin bir sonu yoktur ve bu geniş perspektif ekomide büyüme trendine girmenin ve bu trendi sürdürebilmenin yegane yoludur (Manga, 2018: 104).

3.2.7. Refah Seviyesi

Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağına yakalanıp yakalanmadığına ilişkin yapılan çalışmalara bakıldığında tam olarak bir fikir birliğine varılmadığı görülmektedir. KBDMG üzerinden yapılan çalışmalar incelendiğinde tuzağa düşülmediği, sadece risk altında olduğu ifade edilirken, diğer makroekonomik

göstergeler üzerinden yapılan çalışmalarda Türkiye'nin orta gelir tuzağında olduğu kanısına varılmaktadır. Yukarıda bahsedilen ana göstergelerin yanında yapılan çalışmalarda değinilen göstergelere de kısaca yer vermek gerekir. Bunlardan bir tanesi ülkede yaşayan bireylerin refahlarıdır. Bireylerin refahlarının belirleyicisi birkaç ana unsur vardır. Bunlardan bir tanesi gelirdir. Gelirin ise adil dağılımı bu noktada büyük önem arz etmektedir. Gelirin adil dağılımını gösteren GINI katsayısı burada devreye girmektedir. GINI katsayısı 0'a yaklaştıkça gelir dağılımında bir adaletten söz edilebilir. Katsayı 1'e yaklaştıkça gelir dağılımındaki adaletsizliğin o oranda arttığı yorumu yapılabilir. Buna göre OECD ülkeleri arasında 2018 yılında yapılan sıralamaya göre Türkiye 0,404 ile Şili'den sonra en yüksek GINI katsayısına sahip ülke olarak görülmektedir. Bu sıralamada gelişmiş ülkelerin 0,3 seviyelerinde katsayılara sahip olmasına rağmen ABD'de bu katsayı 0,4'e yakın gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bir belirleyici olmakla birlikte tek başına GINI katsayısı refahı açıklamada yeterli değildir.

Burada bir başka belirleyici gösterge olan İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) ile karşılaşılmaktadır. Bu endekste sıralama, bireylerin beklenen ortalama ömürlerinin, okur yazarlık oranlarının, okullaşma oranlarının ve KBDGYH seviyelerinin dahil edildiği bir hesaplama ile puanlanarak yapılır. Türkiye'nin İGE değerlerine bakıldığında 2001 yılında değerlendirilen 174 ülke arasında 0,73 puan ile 85. sırada iken, 2009 yılına gelindiğinde 182 ülke arasında 0,8 puanla 79. sıraya kadar geldiği görülmektedir. 2010 yılında hesaplama yönteminin değişmesinin ardından 0,697 puan alan Türkiye, dünya ülkeleri ortalamasının üstünde, OECD ülkeleri ortalamasının altında yer almıştır.

Refah düzeyinin yorumlanmasında kullanılan bir başka Endeks ise ikinci bölümde orta gelir tuzağından çıkış yolları başlığı altında ele alınan Küresel Rekabetçilik Endeksidir. Bu endekse göre 2016 yılında 138 ülke arasında 55. sırada yer alan Türkiye 2017 yılına gelindiğinde 53. sıraya yükseldiği görülmektedir. Ancak 2018 yılında Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Küresel Rekabet Edebilirlik Raporuna göre Türkiye 61. sıraya kadar gerilemiştir. Rapora göre Türkiye altyapı, sağlık ve yenilikçilik alanlarında kıyasla daha iyi performans göstermiştir. Ancak girişimcilik ve pazarın işleyişi konusunda karşılaştığı problemler, ülkede ortaya atılan fikirlerin ekonomik bir değer haline getirilmesi konusunda engel teşkil etmiştir. Öte yandan raporda enflasyon baskısı ve borç yapısındaki olumsuzluklarla mücadele ettiği

belirtilen Türkiye'nin, ABD'nin ticari yaptırım uygulama politikası nedeniyle oluşan kur hareketliliğinden önemli ölçüde etkilendiği için makroekonomik ortam bileşeni açısından büyük gerileme kaydettiği belirtilmiştir (World Economic Forum, 2018).

Bu veriler ışığında Türkiye'nin refah seviyesi hakkında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, kısmen dünya ülkeleri ve üst-orta gelir gurubundaki ülkelerin ortalamalarının üzerinde, Avrupa ve Kuzey Amerika ortalamalarının altında göstergeleri ile yakınsama gerçekleştirmeye çabalayan, gelişmekte olan, üst-orta gelir gurubunda bir ülke profiline uyumlu bir refah düzeyi görüntüsü verdiğini söylemek mümkündür.

3.2.8. AR-GE Yatırımları

Türkiye'nin orta gelir tuzağı odağında incelendiği çalışmalarda değinilen bir başka gösterge AR-GE yatırımlarıdır. AR-GE yatırımları yukarıda değinilen üretim yapısı ve dış ticaret konularında katkı sağlayacak önemli bir faktördür. Çünkü AR-GE çalışmalarına yatırım yapıldıkça yenilikçilik, ileri teknoloji kullanımı, yüksek katma değerli ürün üretimi ve yeni teknolojilerin üretimi gibi önemli konularda ciddi gelişmeler gerçekleştirilmesi ihtimali yükselmektedir. Bu gösterge GYH içindeki AR-GE payını gösteren orana göre değerlendirilmektedir. Bu oran Türkiye'de 1990 yılında %0,2 iken 2017 yılına gelindiğinde %0,96'ya kadar ancak çıkabilmiştir. Aslında oransal olarak bakıldığında artışın boyutları tam olarak görülememektedir. Bu bakımdan rakamlarla destekleyecek olursak, 2001 yılında 1,3 milyar ₺ AR-GE harcaması yapılırken, Bu rakam 2016 yılında 24,6 milyar ₺'ye yükselmiştir. 2002 yılında AR-GE faaliyetleri yürüten 28.964 personel bulunmaktayken, 2016 yılına gelindiğinde bu sayının %372,8'lik artışla 136.953 kişiye yükseldiğini görmekteyiz. Rakamsal olarak çok büyük gelişmeler gibi görünseler de GYH'da yaşanan büyük artışlara oranladığındada ve gelişmiş ülkelerin AR-GE harcama düzeyleriyle kıyaslandığında bu büyük gelişmelerin ne kadar yetersiz olduğu görülmektedir. AR-GE personel verimliliklerinin ve harcama düzeyleri artırılmadıkça da bir yol kat etmek mümkün görünmemektedir.

Şekil 3.8: AR-GE Harcamalarının GYH'ya Oranı

Kaynak: TÜİK, 2018

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ORTA VADELİ PROGRAMLAR – ORTA GELİR TUZAĞI İLİŞKİSİ

Türkiye 1955'te orta gelir gurubundaki ülkeler arasına düşük-orta gelir gurubundan giriş yapmıştır. Bu gurupta geçirdiği 50 yılın ardından 2005'te üst-orta gelir gurubuna terfi etmiştir. Üst-orta gelir gurubuna çıkışından bu yana geçen 14 yılda bir atılım gerçekleştirmediği için yüksek gelir gurubuna çıkamamış, orta gelir gurubundaki yerini korumuştur. Orta gelir gurubunda geçirdiği 64 yıl bizi, Türkiye'nin gelir tuzaqları konusuna yabancı olmadığı sonucuna getiriyor. Bu yüzden Türkiye ile ilgili orta gelir tuzağı perspektifinden birçok çalışma yapılmıştır. Bu yapılan çalışmalar Türkiye'nin orta gelir tuzağında olup olmadığını ve yakalanmaması ya da kaçınması için yapılacakları içeren önerileri içermektedir. Bu çalışma ise daha çok T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından ortaya konulan Orta Vadeli Programlar ile orta gelir tuzağı konusunda neler yapıldığına odaklanmıştır.

Bu bağlamda hazırlanan 2010 yılından bu yana hazırlanan yıllık orta vadeli programların içerdiği politikaların, Türkiye'nin bir gerçeği haline gelmiş olan orta gelir tuzağı ile bağları irdelenecektir.

4.1. 2010-2012 ORTA VADELİ PROGRAM

2009 yılında hazırlanan programın giriş kısmında aslında içinde bulunulan durumun net bir özeti bulunmaktadır. Dünya genelinde hızlı bir durgunluğun görüldüğü bu sürecin ardından ekonominin sürdürülebilir bir büyüme trendine girmesi gereği burada da belirtilmiştir. Bu trendin yakalanıp sürdürülebilmesi ve faydalar sağlanabilmesi için programda belirlenen politikaların zamanında ve kararlılık içerisinde uygulanacağı beyan edilmiştir. Uygulamalar esnasında konjonktür takip edilerek gerektiği anlarda gerekli değişikliklerin yapılmasıyla programların dinamizminin sağlanması hedeflenmiştir.

Programda ekonomik ve sosyal görünüm başlığı altında 90'lı yıllarda uygulanan yanlış politikalar nedeniyle ekonominin kırılganlaştığı ve gerekli yapısal reformların bu süreçte yapılamadığına değinilmiştir. 2001 yılı itibari ile bu reformların hayata geçirilmesine çalışıldığı ve sürekli istikrar için gereken adımların atıldığı bir köklü dönüşüm sürecine vurgu yapılmıştır. Ekonomide rekabetin güçlendirilmesi amacıyla finans piyasaları, işgücü piyasaları, kamu yönetimi, AR-GE, bilge ve iletişim sektörleri gibi konularda atılan adımlara da bu başlık altında yer verilmiştir. Bu atılan

adımlara ekonominin tepkisi gayet olumlu olmuştur. Bahsedilen dönüşümlerin yaşandığı 2003 ve 2007 yılları arasında yıllık büyüme ortalaması %6,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde yıllık tüketici fiyatları enflasyonunda büyük ve olumlu gelişmeler kaydedilerek oranlar %39'dan %8,4'e düşürülmüştür.

Programın bu bölümünde birçok gelişmiş ülken ekonomisini daraltan, birçok gelişmekte olan ülke ekonomisinde büyümenin hızını yavaşlatan 2008 küresel krizine de yer verilmiştir. Yaşanan krizin etkilerinin henüz ekonomiler üzerindeki etkilerinin netleşmediği 2009 yılında beklentilerin çizdiği olumsuz tablo programda da açıkça görülmektedir. IMF ve OECD'nin 2009 yılı Nisan, Haziran ve Temmuz aylarında hazırladığı ya da güncellediği ekonomik görünüm raporlarında yer alan ticaret hacmi, enflasyon, işsizlik ve fiyat değişimlerine ilişkin beklentiler bu olumsuz tablonun bileşenlerini oluşturmaktadır. Krizin Türkiye üzerindeki etkilerine ayrıca yer verilen programda krize karşı alınan önlemler de sıralanmaktadır.

Krizin en önemli etkisi ihracata olmuştur. Büyümeye ciddi olumlu etkileri bulunan ihracatta krizin etkileri ile yaşanan önemli ölçüde düşüş ülke üretimini ve istihdamını da negatif etkilemiştir. Finansman alanında da darbe yiyen ekonomide ciddi miktarlarda sermaye çıkışları görülmüştür. İstikrardaki bozulma ve bireylerin ekonomiye olan güvenlerinin zedelenmesi, insanların yatırım ve tüketimlerini ertelemelerine ve ekonomik faaliyetlerde ciddi düşüşlerin görülmelerine yol açmıştır. Alınan önlemlerin arasında hem finans piyasalarının düzeninin, hem de kamu mali disiplininin yeniden sağlanması adına alınan bir dizi önlem bulunmaktadır. Raporda Merkez Bankası, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ile Sermaye Piyasası Kurulu gibi kurumların aldığı tedbirler ile birlikte özel sektörün canlandırılması için merkezden yerel yönetimlere transfer edilen ilave kaynaklara da yer verilmektedir. Vergi tahsilatlarının kolaylaştırılmasına yönelik yeni imkanlar hayata geçirilmiş, istihdamın özel kesim üzerindeki yükünün azaltılması amacıyla işveren sigorta prim ödemelerinde düzenlemeler yapılmıştır. Yurt içi talebi yeniden canlandırabilmek için bu krizin etkilediği sektörler üzerinde vergilerde düzenlemeler getirilmiştir.

Programın asıl amaç ve hedeflerine ilişkin ipuçları ise Temel Amaç ve Reform Alanları başlığı altında görülmektedir. Bu başlık altında programın temel amacı bu krizin etkilerini minimize etmek için ekonominin sürdürülebilir bir büyüme trendine

sokularak ülke refahında artış sağlamak olarak belirtilmiştir. Programın kısa vadeli politikaları ile tüketimin artırılması ve finansal kaynak bulma konusunda yaşanan engellerin ortadan kaldırılması olarak tanımlanmıştır. Orta vadede ise üretim, yatırım ve ihracatta kalıcı çözümler üretmeye yönelik politikalar belirlendiği belirtilmiştir.

Yapılacak reformları orta gelir tuzağı açısından incelenecek olursa ilk olarak kamu kaynaklarının öncelikli alanlarda altyapı yatırımlarına yönlendirileceği beyanı görülmektedir. Sosyal altyapı yatırımlarına bağlı olarak sağlık hizmetlerinde bir etkinleştirme hedefi de göze çarpmaktadır. Bu yolla refaha yapılacak katkılara ilişkin beyanın desteklendiği görülmektedir. Öte yandan işgücünde yapısal olarak bir dönüşümün sinyalleri verilmektedir. İşgücünün niteliklerini işverenlerden gelen talepler doğrultusunda şekillendirecek bir modelden bahsedilmektedir. Öte yandan kalkınma ajanslarını faaliyete geçirerek ekonomik aktörlere etkin ve yeterli mali ve teknik destek verilmesi hedeflenmiştir.

Makroekonomik göstergelerde sağlanması hedeflenen iyileştirmelere Makroekonomik Politika ve Hedefler başlığı altında değinilmiştir. Politikalar arasında ilk olarak büyüme ve istihdam politikalarına yer verilmiştir. Burada en göze çarpan madde özel kesim ile birlikte hareket etme güdümünde bir sanayi stratejisinin, yeni teknolojiler üretilmesi ve geliştirilmesine katkı sağlayacağını belirten maddedir. Bir diğeri sürdürülebilir büyüme süreci noktasında yapısal reformlara işaret edilmesidir. Eklenmesi gereken bir diğer önemli madde ise ulusal tasarruf miktarında artış sağlanması gereğine yapılan vurgudur. Bu maddeler gerek orta gelir tuzağının kavramsal çerçevesi çizilirken gerekse Türkiye ekonomisi üzerinden orta gelir tuzağı kavramının durumu değerlendirilirken en çok karşılaşılan reçete bileşenlerindedir. Bu yönleri ile bu programda yer almaları büyük önem taşımaktadır.

Kamu yatırımları konusunda politika geliştirilirken dikkat edilecek hususların arasında Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Konya Ovası Projesi gibi projeler ile bölgesel gelişmişlik farkının azaltılmasına çalışılacağı ifa edilmiştir. Bu ise Yeldan (2012), Dündar (2013), Çavuş (2014) ve Mencütekin'in (2018) çalışmalarında vurgu yaptıkları önemli sorunlardan bir tanesinin çözümüne yönelik atılan önemli bir adım olarak görülebilir.

Programda orta gelir tuzağı noktasında bir başka önemli problem olan cari açık konusuna da değinilmiştir. Programın uygulanacağı dönem içinde cari açığın sürdürülebilir olması ve borç yükünü artıracak kaynakların dışındaki kaynaklarla destekleniyor olması temel amaç olarak belirtilmiştir. Burada da önemli bazı noktalar çıkmaktadır. İhracatı destekleyerek ihracatın ithalatı destekleme oranında artış yakalanması amacıyla bazı stratejik hedefler belirlenmiştir. Bunların başında ihracatı artırmak ve artırırken yüksek katma değerli, AR-GE temelli ve markalaşmış ürün ve hizmet ihracı gelmektedir. Öte yandan üretim faaliyetlerinin hammadde ve yarı mamül temininde dışa bağımlılığını azaltabilmek için, bu ürünlerin ulusal imkanlarla yurt içinde üretilmesini sağlayacak politikalara da vurgu yapılmaktadır. AR-GE ve inovasyonun geliştirilmesi, bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaştırılması, üretimde yüksek katma değer sağlayan üretim yapısına geçişin Program Dönemi Gelişme Eksenleri arasında yer alması da ihracat ve cari açık yönetimi konusunda belirlenen hedeflere ulaşma noktasında önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu eksenlerin arasında İstihdamın Artırılması, Beşeri Gelişme, Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Azaltılması gibi başlıkların ele alınması ayrıca orta gelir tuzağının değerlendirilmesi ve orta gelir tuzağı özelinde olumlu katkılar sağlayabileceği anlamında önemlidir.

Programın gelişim eksenini olarak belirlenen AR-GE ve inovasyonun geliştirilmesine yönelik politika beyanında, ekonomide özel kesimin inovasyon kapasitesinin artırılması, bilimsel ve teknolojik anlamda nitelik kazanması ve bu nitelikli halin ekonomiye faydalı bir bileşene dönüştürülmesi temel amaç olarak ifade edilmiştir. Bunun için özel sektörde KOBİ'ler odağında AR-GE'nin bir kültür haline gelmesi beklenmektedir. Üniversiteler ile araştırma kurumları arasında bir köprü kurmak amacıyla yeni programlar AR-GE işbirliklerinin destekleneceği belirtilmiştir. Öte yandan hasılaya olumlu katkı sağlanması amacıyla, desteklenen bu AR-GE faaliyetlerinden çıkan fikirlerin ürüne dönüşmesinin desteklenmesi gereği programda yer bulmuştur. Stratejik bazı sektörlerde dışa bağımlılığın en aza indirilmesi amacıyla içsel teknolojiye uygun ürün ve teknolojilerin geliştirilmesi amacıyla etkin programların hayata geçirileceği ifade edilmiştir. Programa göre bu hedeflerin temelinde yer alan yetişmiş insan gücüne erişim için ise özel sektörün ihtiyaçları ve taleplerinin dikkate alınması gerekmektedir.

Günün şartlarına uyumun sağlanmasında önemli bir etken olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının artırılması, bilgi toplumuna dönüşümün hız kazanması ve nihai olarak ülke refahına katkı sağlamak da ayrıca bir politika olarak belirlenmiştir. Bu politikaya göre Elektronik ortamda gerçekleştirilebilecek haberleşme faaliyetlerini sunan sektörde farklı ve işlevsel altyapı ve hizmetlere erişim için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Ekonomik faaliyetlerde verimlilik, etkinlik ve rekabetin sağlanabilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimin artırılması ve hem maliyet olarak hem altyapı olarak kolaylaştırılması hedeflenmektedir. Bir yerli uydunun üretilmesi gerektiği vurgulanırken, insan kaynağı sağlanması amacıyla stratejik eğitim programlarının yapılıp hayata geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Tarımsal dönüşüme de yer verilen programda, tarımsal ürün üreten ve gıda üretimi yapan işletmelerin yenilenmeleri ve günün şartlarına uyumu, yüksek katma değer sağlayacak, markalaşmış ve tüketime hazır hale gelmiş tarım ürünlerinin ihracata yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Bunların sağlanabilmesi için dönüşüm sürecinde tarımsal üretim yapanların ticari kapasitelerinin artırılıp firmalaşmalarının sağlanması gerektiği belirtilmiştir.

Orta ve yüksek teknolojili ürünler üreten sektörler odağında sanayi kesimi ürünlerinin ihracatının ve bu ürünleri üreten firmaların dönüşüm süreçlerinin desteklenmesi gerekmektedir. Bunun yanında ürünlerde kalitenin artırılması, özellikle savunma sanayinde millileşme ve yetkinlik kazanımı sağlanmalıdır. Madencilik alanındaki kabiliyetlerinde azami düzeyde kullanılmasıyla petrol ve doğalgaz arama ve üretimi konusunda yurtiçi ve yurt dışı faaliyetlere girilmesi hedeflenmektedir. Bunları sağlayarak, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve üretilen ürünlerde ek katma değerler sağlanması beklenmektedir.

4.2. 2011 – 2013 ORTA VADELİ PROGRAM

2010 yılı sonunda yayınlanan program bir nebze önceki programın bir muhasebe kaydı diyebiliriz. Giriş kısmında dünya ekonomisinde ve Türkiye ekonomisinde küresel krizin ardından alınan tedbirler ve gelinen noktalardan bahsedilmiştir. Ardından ise Makroekonomik hedefler ve politikalarda son durum hakkında bilgi verilmiştir. Programa göre 2010 – 2012 yılları için hazırlanan program

büyük bir kabul görerek maliye politikaları ve para politikaları layıkıyla yürütülmüştür. Orta vadeli program sayesinde ekonomide seyreden olumsuz tablo hızlı bir şekilde dağıtılabilmektedir. Böylelikle ekonomideki tüm tarafların tüketim ve yatırım davranışlarından önemli olumlu değişimler gözlemlenmiştir. Orta vadeli program ortaya koyma ve uygulama konusunda Türkiye, sınırlı sayıdaki ülkeler arasına girmeyi başarmıştır. Bu yönüyle ülkeler arasında kendisinin fark edilmesini sağlamıştır.

Dünya genelinde %1,4 oranında gerçekleşeceği tahmin edilen 2009 daralma oranı, %0,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu orandan ülkeler özellikleri nispetinde etkilenmiştir. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha büyük oranda etkilenmiştir. Krizin etkisi ile fiyat artışları hissedilir derece de yavaşlamıştır. Gelişmiş ülkelerde enflasyon 3,3 puan azalmıştır. 2010 sonrasında dünya genelinde bir canlanma hareketi ve büyümede artış beklenmektedir. Öte yandan piyasalarda gelişmiş ülkelerdeki yüksek bütçe açığı ve büyüme performansındaki olumsuz tablo ve kırılganlıklar yüzünden ekonomideki belirsizlikler süregelmektedir.

Krizin etkileriyle Türkiye’de dış ticaret, finansman ve beklentiler üzerinde önemli olumsuz etkiler görülmüştür. Ancak krizin ardından 2009 yılının ilk yarısının ardından ekonomide olumlu anlamda hareketlilikler izlenmiştir. Programdaki ifadelerle göre bunda orta vadeli programın doğru zamanda doğru politikalarla yürütülmesinin katkısı vardır. Ekonomide görülen belirsizlik ortamının giderek yok olması, güven ortamının yükselişe geçmesi, finansmana erişimdeki zorlukların atlatılmaya başlaması tüketici ve yatırımcıların davranışları üzerinde olumlu etkiler yapmış, iç talepte artış yaşanmıştır. Bu etkiler ışığında artmaya devam eden GYH ile 2010 yılına gelindiğinde 2009 yılının ilk yarısına göre %11 artış sağlamıştır. Bu oran Türkiye’yi dünyada en hızlı büyüme gösteren birkaç ülke arasına sokmuştur. Bu dönemde cari açıkta da önemli iyileşmeler görülmüştür. Bununla beraber ekonomideki iyimser hava tüketimi artırdığı için takip eden dönemde cari açık üzerinde artış etkisi yaratmıştır. Bu iyimser tabloya kayıtsız kalmayan sermaye sahipleri Türkiye’yi güvenli bir liman olarak görmüş, bu sayede sermaye girişleri yeniden başlamıştır.

Krizin etkileri nedeniyle oluşan belirsizlik ortamı istihdam üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu etkiler sonucunda işsizlik %14'lere kadar çıkmıştır. 2010 yılı ile birlikte görülen toparlanma ve ortaya konulan istihdam politikalarının

uygulamaya geçmesi ile istihdam miktarında bir artış yaşanmış ve işsizlik yeniden düşüş trendine girerek yılın ilk yarısının sonunda %10,5'e düşürülmüştür. Krizin yarattığı durgunluk ortamı ve ürün fiyatlarındaki gerileme etkisi ile TÜFE'deki artış düşüş göstermiştir. 2009 yılında %3,5 oranında düşüş kaydeden TÜFE %6,5 oranında gerçekleşmiştir. 2009 yılındaki bu tablonun ardından, yılın dördüncü çeyreğinde enflasyonda görülen artış trendi, 2010 yılının ilk çeyreğinde de artarak sürmüş, gıda fiyatlarındaki yükselmelere bağlı olarak üçüncü çeyrek sonunda %9,2'lere çıkmıştır. Tüm bunlara rağmen 2009 yılının ikinci yarısının başında hayata geçirilen orta vadeli programın tedbir politikaları sayesinde, büyüme hızı dördüncü çeyrekte beklenenin üstünde gerçekleşmiştir.

Bu yaşanan gelişmeler ve ülkenin risk profilindeki iyileşmeler, beklentilerin yarattığı olumlu tabloyu doğrular niteliktedir. Öyle ki; Türkiye tarihinde iç piyasada ilk 10 yıllık borçlanmalarını yapmış, ihraç edilen eurobondlar 30 yıllık vadeleri görmeye başlamıştır. Üstelik bu eurobondların faiz oranları kredi notu çok daha yüksek olan birçok ülkenin faiz oranlarının da altında olmuştur.

2010 – 2012 programında atılan adımlar göz önüne alınarak bir değerlendirme yapıldığında, gelişmişlik farklılıklarının tamamen giderilmesi için bölgesel anlamda yapısal reformların devamının gelmesi gereği görülmüştür. İşgücü alanında da gerek nitelik ve gerekse miktar anlamında iyileşmeler sağlayacak düzenlemelerin hayata geçirilmesine devam edilmesi gerekmektedir. Büyüme seyrine özel sektörün dahil edilerek sorumluluk verilmesinin olumlu etkileri görülmüş olup, gerekli düzenlemelerin iyileştirilerek yaygınlaştırılması hedefi ortaya konmuştur.

GYH 2010 yılının ilk altı ayı sonunda %11 oranında artış göstermiştir. Programda 2010 yılı sonundaki beklenti %6,8, 2011 yılı sonunda %4,5 ve 2013 yılı sonunda %5,5 olarak belirtilmiştir. Ayrıca ulusal tasarruf miktarında da önemli ölçüde bir artış beklentisi mevcuttur. Orta vadeli programda ortaya konan tedbirlerin hayata geçirilmesi ile ithalatın ihracat tarafından karşılanması oranında da artış görülmüştür. Programın uygulandığı süre boyunca talebin enflasyon üzerindeki düşüş yönlü etkilerin sürmesi beklenmektedir.

Makroekonomik politikalar arasında büyüme alanında tasarrufu artırıcı tedbirlerin ağırlığı görülmektedir. Özel kesimin yanı sıra kamu alanında yapılacak düzenlemelerle, kamu tasarruflarının da gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Bölgesel potansiyeller açığa çıkarılarak, potansiyellerin gerçekleştirilmesi ve bu potansiyellerin büyümeye katkı sağlaması beklenmektedir. Yüksek verim sağlanabilecek sektörler önem ve öncelik verilerek desteklenmesi planlanmaktadır. Kamu yatırımlarında öncelikli faaliyetleri destekleyecek altyapı yatırımlarına önem verilecek. Özellikle bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacıyla yürütülen Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Projesi ve Konya Ovası Projesi gibi projelerin yürütülmesine özen gösterilerek devam edilecektir. Öte yandan yurda giren sermaye ile AR-GE faaliyetleri ve yatırım maliyetlerinin finanse edilebilmesinin önü açılacaktır. Kamuya gelir yaratma adına hazineye ait olan ve atıl olan taşınmazların ekonomiye kazandırılması planlanmaktadır.

Ödemeler dengesi açısından ihracat gelirlerinin artırılmasına yönelik de bir dizi tedbir öngörülmüştür. İhracatta hedef edinilen ülkelerle daha sıkı ilişkiler kurulması, birlikte hareket edilebilmesi, ihracat yapan firmaların karşılaştıkları engellerin tespit edilerek, ortadan kaldırılmasına çalışılması amaçlanmıştır. Diğer yandan İpek Yolu uluslararası ticaret güzergahının yeniden canlandırılması için Japonya ile Türkiye arasındaki gümrük noktaları ile birlikte hareket edilmesinin sağlanmasına çalışılacaktır.

Programa bağlı gelişmenin eksenleri noktasında, bu programda da pek çok alanda pek çok konuya değinilmiş olup orta gelir tuzağı olgusuna karşı yapılacak doğrudan hamleler de belirlenmiştir. Bunların arasında önem arz eden AR-GE faaliyetleri konusunda belirlenen hamleler önceki programla paralellik göstermekte, faydası görülen hamlelerin devam ettirilmesi ve güçlendirilmesi önerilmektedir. 2010 – 2012 dönemini kapsayan programda politikanın bir maddesi olarak belirlenen AR-GE faaliyetlerinden çıkan fikirlerin ürüne dönüştürülmesi aracının, 2011 – 2013 programında temel amaca entegre edildiği görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaştırılması, tarımsal yapının etkinleştirilmesi, istihdamın artırılması ve beşeri gelişme eksenleri önceki programla paralellik göstermektedir. Yüksek katma değerli üretim yapısına geçiş noktasında Türkiye'nin belirlenen alanlarda bir cazibe merkezi haline getirilmesi amacıyla yeni sanayi ve sektör stratejilerinin

hayata geçirilmesine yönelik eklemeler yapılmıştır. Sektörel politikalar arasında yurt içinde katma değeri artırıcı ve üretimin ithalata bağlılığını azaltıcı tedbirler gündeme getirilmiştir. Ayrıca bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik komşu ülkelerle yürütülen işbirliği programlarını kapsamlarının genişletilmesi söz konusudur. Bunun yanında bölgesel rekabete katkı sağlayacak sektörlerle odaklanılacak, yerel uzmanlaşmaya yönelik altyapı çalışmaları başlatılacak, bölgelerin kapasitelerine ve bölge halkının işgücü niteliklerine göre ekonomik dönüşüm hamleleri yapılacaktır.

4.3. 2012 – 2014 ORTA VADELİ PROGRAM

2011 yılının Ekim ayında yayınlanan orta vadeli programın giriş kısmında son bir yıllık gelişmelere yer verilmiştir. Programda yer verilen bilgilere göre, küresel anlamda bir politik koordinasyon sorunu yaşandığı, politika uygulayıcıların gereken zamanda gereken kararları alıp uygulayamadığı, makroekonomik göstergeler ve finans piyasaları açısından istikrardan uzak ve belirsizliğin hakim olduğu bir yıl geride bırakılmıştır. Bu yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle tüm dünyada büyümeye dair beklentiler daha düşük olarak güncellenmiştir. Buradan hareketle ulusal anlamda orta vadeli programın ana teması, büyüme trendinin sürdürülmesi, car, açığın aşağı çekilmesi ve küresel piyasaların aksine makroekonomik göstergeler ve finans piyasaları açısından istikrarın sağlanmasıdır.

Dünya ekonomisine bakıldığı zaman geçen süreçte gözle görülür bir iyileşme süreci geride bırakılmıştır. Bu iyileşme gelişmekte olan ekonomilerde, gelişmiş ekonomilere kıyasla daha hızlı olmuştur. Küresel ekonomik büyüme oranı 2010'da %5,1 olarak gerçekleşmiştir. Küresel ticaret hacmi yaşanan bu toparlanma hareketleri sonucunda %12,8 artış kaydetmiştir. Gelişmekte olan ekonomilerde görülen hızlı gelişim hareketleri fiyatlar genel düzeyinde artış etkisi yapmıştır. Bu etki ile TÜFE %6,1 olarak gerçekleşmiştir. Yaşanan olumlu yöndeki hareketlenmeye rağmen işsizlik düzeylerinde beklenen olumlu gelişmeler yakalanamamış aksine birçok ülke artışla karşı karşıya kalmıştır.

ABD'de 2011 yılının ilk iki çeyreği sonunda beklenenin altında gerçekleşen büyüme rakamları ve problemlerin giderilememesi tarihinde kredi notunda ilk olumsuz güncellemeyi beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak uluslararası

piyasalarda zedelenen güven ortamı, büyüme beklentilerinin düşürülmesine sebep olmuştur. Durum Avrupa'da da farklı değildir. Finans sektörüne ilişkin süregelen çekinceler, kamu kesiminin borç yapısının sürdürülebilirliği üzerindeki olumsuz beklentiler ve bu olumsuzlukların yayılması riski 2011 ve 2012 yılları için büyüme tahminlerinin geriye çekilmesine neden olmuştur. Tahminlerdeki bu geri yönlü hareketin ticaret ya da finans bağları ile gelişmekte olan ekonomilere de sirayet edeceği beklentisi ortaya çıkmıştır. Bunun yanında enflasyon baskısından kurtulmak için alınan tedbirler çerçevesinde hayata geçirilen para ve maliye politikaları gelişmekte olan ekonomilerde büyümeyi 2010 yılına göre yavaşlatacaktır.

%12,8'lik büyüme sağlayan küresel ticaretin ekonomik faaliyetlerdeki yavaşlamaya bağlı olarak 2011 ve 2012'de daha düşük büyüme rakamları yakalayacağı tahmin edilmektedir. TÜFE'de de enerji ve gıda fiyatlarındaki stabilizasyon öngörüsüne bağlı olarak düşüş beklenmektedir. Büyüme tahminlerindeki düşüşler, işgücüne yeterince yeni katılım sağlanamaması ve genişletici maliye politikaları nedeniyle istihdam rakamlarında da tatmin edici iyileşmeler beklenmemektedir.

Planlanan büyümeye destek verecek politikalar ve dünya çapında beklenen yeniden dengelenme sürecinin bekleneni verememesi kamu kesiminin ekonomiye müdahale imkanlarını kısıtlamaktadır. Bu sebeple küresel anlamda bekleneni ortaya koyabilmek ve tatmin edici olumlu gelişmeler alabilmek için, büyüme ve istikrarın yeniden tesis edilebilmesi noktasında mali sorunların, borç yapısındaki sürdürülemez görüntünün kamuoyu ile paylaşılan bir mali plan dahilinde giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında planı destekleyici olarak gevşek para politikası, bankacılık, finans, ürün ve işgücü piyasalarının yapısal olarak güçlendirilmesine öncelik verilmelidir.

Bu dönemde Türkiye ekonomisindeki seyre bakıldığında daha olumlu bir tablo ile karşılaşmaktayız. Programa göre makroekonomik temellerin sağlamlaştırıldığı bir orta vadeli program uygulaması sayesinde belirsizlik ortamının dağıtılması, finansal akışın devam etmesi, faiz oranlarının düşük seyri ve kredi olanaklarındaki rahatlık Türkiye ekonomisine geride bıraktığı iki yılda önemli bir büyüme sağlamıştır. Bir önceki raporda 2010 yılı sonu büyüme tahmini %6,8 iken gerçekleşen %9, 2011 yılı sonu büyüme tahmini %4,5 iken 2011 yılı Haziran ayı sonunda gerçekleşen %10,2

olmuş, bir önceki yıl gibi bu yılda da Türkiye bu sürdürdüğü yüksek büyüme rakamları ile dünya ülkeleri arasında pozitif anlamda ayrılmıştır. 2011 yılı yıl sonu büyüme beklentisi de %7,5 olarak güncellenmiştir.

Büyümedeki ivmelenme ve program çerçevesinde işsizliğin azaltılmasına yönelik atılan başarılı adımlar istihdamda büyük gelişmelere imkan sağlamıştır. 2009 yılında yaklaşık olarak %15'e kadar artan işsizlik, 2011 yılı ilk yarısı sonunda %10,3'e kadar düşmüştür. Bu sadece işsizliğin düştüğü değil aynı istihdama katılımın da arttığı bir süreç olmuştur. Krizin etkileri ile %40'a kadar gerileyen işgücüne katılım oranı 2011 yılı Haziran ayı sonunda %45'lere kadar çıkmıştır. Türkiye işsizlikle girişilen mücadele bakımından OECD ülkeleri arasında da pozitif yönde ayrışma yakalamıştır.

2010 yılı TÜFE rakamları hedefin 0,1 puan gerisinde %6,4 oranında gerçekleşmiştir. Önceki yılların aksine gıda fiyatlarındaki dalgalanma ve enerji fiyatlarında yılın son dört ayında gelen önemli artışlar enflasyon mücadelesinde zorlanılmasına yol açmıştır. Fiyat seviyelerindeki değişimler ve kurdaki yükselişin de etkisiyle TÜFE 2011'in Eylül ayında %6,15 olarak gerçekleşmiştir. Mevcut şartlar ve göstergelere göre 2011 yılı sonu beklentisi ise %7,8 olarak ifade edilmektedir.

Avrupa ülkelerinin yanı sıra başka birçok ülke ile alakalı borç yapısının sürdürülebilirliğinin tartışıldığı bir süreç yaşanırken Türkiye pozitif anlamda ayrılmaktadır. Ekonomik göstergelerin işaret ettiği iyileşmelerin yanında Türkiye ekonomisi için ortaya konan politikaların etkinliği, Türkiye'nin kredi notunun BB+'dan BBB-'ye (yatırım yapılabilir) yükseltilmesine imkan tanımıştır.

Cari açıkta bu program döneminde bir miktar artış gözlenmiştir. Sıkı maliye politikasına bağlı olarak kamu kesiminin tasarruf düzeyinde bir artış görülmesine karşın ekonomideki iyileşmelere bağlı olarak artan tüketim eğilimi özel esim tasarruf düzeyini düşürmüştür. Bu da toplam tasarruf miktarında düşüşe sebep olmuştur. Cari açığı artıran artış programda bu şekilde açıklanmıştır. Bu dönemde dolaylı olarak artıran yatırım eğilimine de cevap verilememiştir. Cari açığı artıran artışa etki eden bir başka unsur ise üretimde ara ürün tedariki noktasında dışa bağımlılık olarak gösterilmiştir.

2012 – 2014 yıllarını içeren orta vadeli programın temel amacına ulusal tasarrufun özendirilmesi, cari açığın azaltılması ve bu yolla ekonomik istikrarın

sağlanması hedefleri eklenerek katkı sağlanmıştır. Bu dönem için ekonomik gelişmeler açısında öngörülebilirliğin güçlendirilmesi ile ekonomiyi dış kaynaklı şoklara karşı daha dayanıklı kılabacak tedbirler alınması gündeme getirilmiştir. Cari açık konusuna sık sık vurgu yapılan programda, bu konuda kalıcı çözümler bulunmasına yönelik reformlara öncelik verilecektir. Orta gelir tuzağı açısından atılan önemli adımlar arasında sayılabilecek ihracat pazarının genişletilmesi, işgücü niteliğinin geliştirilmesi ve bölgesel gelişimin desteklenmesine yönelik reformlara bu programda da yer verilmektedir.

Makroekonomik hedef ve politikalar başlığı altında ilk sıradaki büyüme ve istihdam başlığı altında ilk maddede büyüme hedeflerinden bahsedilmiştir. Dünya çapındaki büyüme oranlarındaki durgunluk ve kamu kesiminin borç yapısına ilişkin tartışmaların, 2012 yılı için genel bir ekonomik yavaşlamayı tetiklemesi beklenmektedir. Buna göre Türkiye için GYH büyüme beklentileri 2012 yılı için %4, 2013 ve 2014 yılları için %5 olarak belirlenmiştir.

Program dönemi boyunca kamu kesimi ve özel kesimin tasarruf eğilimlerinde artış ve tasarruf yatırım açığı konusunda ise azalma hedefi söz konusudur. İstihdam konusunda ise gelinen nokta memnuniyetle karşılanmakla birlikte, iyileştirilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede işgücüne katılım oranı %44,8 ve işsizliğin %9,9 olması hedeflenmiştir.

Ödemeler dengesinde olumlu gelişmelerin yaşanacağı beklentisi ağır basmaktadır. Türkiye ile ticari bağlantısı bulunan ülkelerin geçmiş dönemlere göre daha fazla büyüyeceği beklentisine ve ihracatı artırmaya yönelik politikaların etkinliğine güvenerek ihracatın yıllık ortalama %11,2 artması ve 2014 ihracat hacminin 185,1 milyar \$ seviyelerine çıkması beklenmektedir. Öte yandan ekonomide üretim yapısının dışa bağımlılığını kısıtlamak adına yapılacak dönüşümler ve ulusal tasarrufun artırılması ile cari açığın GYH'ye oranının 2014 sonunda %7 seviyelerine düşmesi beklenmektedir.

Enflasyon konusunda ise talep yönlü düşüş seyrinin devam edeceği, mal fiyatlarının da seviyesini koruyacağı beklentisine bağlı olarak, TÜFE'nin program döneminde belirlenen %5 hedefine yakın gerçekleşeceği beklenmektedir.

Makroekonomik politikalar içinde büyüme ve istihdam konusunda bazı eklemeler yapılmıştır. Bunların başında tasarrufların artırılması ifadesinin eklenmesi olmuştur. Bir diğeri israfın önlenmesi ifadesinin kamu ve özel kesimine yönelik politika olarak belirlenmesidir. Ayrıca büyümede istikrar için özel kesimin, uluslararası yatırımcının yatırımları ile ihracatı artırmaya yönelik politikalara önem vurgusu yapılmıştır.

Kamu gelir politikasına bölgesel gelişmişlik farklılıkları kavramının ilave edilmesi bir başka yeniliktir. Bu politikanın bileşenleri arasında ekonomide rekabet edebilirliği destekleyecek üretim yapısının oluşturulması gereğine işaret edilmiştir. Bu bileşenlerin bir tanesinde tasarruf, cari açık ve büyümede istikrar için vergi politikalarından bir araç olarak bahsedilmiştir. Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik önemli bir adım olarak yorumlanabilecek bir başka bileşen ise yerel yönetimlerin gelirlerinin artırılması amacıyla yeni düzenlemelerin ortaya konmasıdır. Bu sayede bölgesel kamu yatırım kararlarında yerel yönetimler aktif rol alabilecek, bölge sorunlarına çözüm olabilecek daha efektif icraatleri kendileri gerçekleştirebileceklerdir.

Ödemeler dengesi başlığı altında yine ithalata olan bağımlılığın önüne geçilebilmesi için ara malı ve yatırım mallarının yurt içi üretim olanaklarının güçlendirilmesine vurgu yapılmıştır. İhracatta pazarın genişletilmesi, ihracatçıya destek noktasında Eximbank imkanlarının artırılması ve kamu alımlarında yerli ürün tercihi de ödeme dengesine katkı sağlaması amacıyla üzerinde durulan konulardan olmuştur.

Program dönemi gelişme eksenlerine bakıldığında da yine önceki programlarla bir paralellik görülmekle beraber, günün getirdiği şartlara göre bazı eklemeler dikkati çekmektedir. Bunların başında finansal sistemin geliştirilmesi başlığı altında özel sektör ve hane halkının borçluluk oranlarından bahsedilmesi gelmektedir. Burada borçluluk oranlarının makul seviyelerde tutulmasının, uzun vadeli bir pozisyonun ve para birimi olarak Türk Lirası'nın özendirilmesinden bahsedilmektedir. Bir başka yenilik, geniş yer verilen AR-GE ve yeniliğin geliştirilmesi başlığına ilişkin belirlenen temel amaç beyanında olmuştur. Bu beyana yine programda birçok kereler değinilen dışa bağımlılığın azaltılması kavramı eklenmiştir. Bunu sağlamak için ise ulusal teknoloji düzeyinin artırılması ve artışa paralel olarak yeni ürünlerin çıkarılmasına katkı

sağlanacağı belirtilmiştir. Bilgi iletişim teknolojileri konusunda faaliyet gösteren firmaların yurt dışına açılması konusu da ilk kez 2012 – 2014 dönemi orta vadeli programında gündeme getirilmiştir.

Yüksek katma değer sağlayacak üretim yapısına geçiş stratejileri arasında Türkiye'nin orta ve ileri teknoloji gerektiren ürün üretiminde bir merkez haline getirilmesinden bahsedilmiştir. Dışa bağımlılığı yüksek sektörler için geri dönüşüm yatırımlarına önem verilmesi gündeme getirilmiştir. Önceki dönem programında madencilik sektöründe yapılması gerekenlere ilaveten bu dönemde madenlerin yüksek katma değerli mamüllere dönüştürülmesi tavsiye edilmiştir.

Beşeri gelişimin sağlanmasına katkı olarak ciddi reformlar gündeme gelmiştir. Buna göre okul türleri azaltılarak, öğrencilerin yeteneklerini artırmaya dönük spor, kültür ve sanat faaliyetlerinin yer aldığı, sınav odağından uzaklaşmış bir müfredat ortaya konulması gerekmektedir. Öğrenci kadar öğretmenlerin de niteliklerini belirleyen sistemlerin yenilenmesi gerekmektedir. Özel kesimin eğitim yatırımlarının ise kalite odağında teşvik edileceği ifade edilmiştir. YÖK'ün ve üniversite özerkliklerinin ilk kez ifade edildiği programa göre üniversitelerin özerkliklerinin artırılması yoluyla bir rekabet ortamının yaratılmasının sağlanabileceği belirtilmiştir.

Bölgesel gelişmeye katkı olarak artık politikalara 10. Kalkınma Planı ile eşgüdümlü bölgesel planların hazırlanması ve bu planların kalkınma ajanslarının koordinasyonunda hayata geçirilmesi düşünülmüştür. Yerel dinamiklere bağlı bölgesel büyüme noktasında politik analizlere, tasarımlara ve uygulamada etkinliğe önem verilmiştir. Öte yandan bölgesel ölçekte üretim faktörlerinin sektörlere uygun altyapısal hazırlıkları sağlanıp potansiyellerinin belirlenmesi çalışmalarına önem verilmiştir. Yerel kurumlarının kapasitelerinin artırılmasına kalkınma idarelerinden başlanılmıştır. Kalkınma ajanslarının AB'den gelen mali destek fonlarının kullanımına aracı olması rolünün pekiştirilmesi ve fonların kullanım etkinliğinin artırılması hedeflenmiştir. Kırsal bölgelerde uygulanan finansal destekleme programlarının birbirleri ile uyumlaştırılması beklenirken, politikalar ile kır-kent bütünleşmesinin desteklenmesi amaçlanmıştır.

4.4. 2013 – 2015 ORTA VADELİ PROGRAM

Ekim 2012’de yayımlanan programın giriş kısmında küresel krizin ardından geride bırakılan 5 yıllık sürece karşın, henüz global ölçekte istikrarı sağlama sorunlarının yaşandığı ve gelişmiş ülkelerin sebep olduğu bir belirsizliğin ve risk ortamının beklendiğinden bahsedilmiştir. Türkiye bu program döneminde pozitif yönlü performansını sürdürmüştür. Uygulanan ve üzerinde özenle durulan orta vadeli programların bu performansa katkısı büyük olmuştur.

2013 – 2015 yılları için hazırlanan programın temel amacına yeni eklemelerle katkı sağlanmıştır. Bunlardan potansiyel büyüme hızına ulaşılması, enflasyonun düşürülmesi ve kamu kesiminin dengelenmesidir. Enflasyon ve kamu kesimi dengesinin önemi yadsınamaz. Ama burada asıl vurgulanması gereken yenilik potansiyel büyüme hızı kavramıdır çünkü bu kavram ekonomi için ziyadesiyle önemlidir. Potansiyel büyüme hızının yakalanmasıyla ekonominin temel göstergelerinde iyileşme görülecektir. Ancak her ekonomi için potansiyel büyüme hızları farklı farklıdır. Türkiye için %5’lik bir büyüme hızı potansiyel büyüme hızıdır denilebilir. Ancak Çin ya da Hindistan %5 büyüme hızı işsizlik, cari açık gibi göstergelerde dengeyi yakalaması mümkün olmayabilecektir.

Program dönemi için dünya ekonomisindeki gelişmelere bakacak olursak, özellikle Avrupa ülkelerinde görülen problemlerin ticaret bağı olan ülkelere sirayet ettiğini görmekteyiz. Bu etkileşim nedeniyle dünya çapında ekonomide yeniden zayıflık baş göstermiştir. Ayrıca enerji, gıda ve emtia fiyatlarında görülen istikrarsız gidişat ta küresel ekonomide olumsuz etkiler yaratmıştır. Bunların yanı sıra 2011 yılı Mart ayında Japonya’da meydana gelen deprem ve ardından tsunami hayatı felç etmiş, uluslararası tedarik ağında büyük sorunlar yaşanmıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki siyasi problemlerde üzerine eklenince küresel büyüme %3,8’e kadar düşmüştür. Büyüme rakamlarına bakıldığında ise geçmiş tecrübelerde olduğu gibi büyüme gelişmiş ülkelerde daha sınırlı kaldığını, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek gerçekleştiğini görmekteyiz.

Küresel anlamda mal ve hizmet fiyatlarında büyük artışlar görülmüştür. 2010 yılında %5,6 artan fiyatlar, 2011 yılında %11,2 oranında artış göstermiştir. TÜFE

gelişmiş ekonomilerde %2,7 artış gösterirken, gelişmekte olan ekonomilerde %7,2 artmıştır. Petrol, metal ve gıda fiyatlarındaki artış ile ABR ve AB Merkez Bankalarının parasal genişleme politikalarını sürdürmesi bu artışların nedenleri arasındadır.

Parasal genişleme politikaları sonucu Dolar ve Euro'da görülen likidite rahatlığı ve faizlerdeki düşüş yatırımcıların gözünü gelişmekte olan ülkelere dikmiştir. Buna bağlı olarak kısa vadede gerçekleşen sermaye girişleri, gelişmekte olan ülkelerin paralarının değerlerini artırmış, kredi hacimlerini hızla artırmıştır. Bu sayede rahatlayan ekonomilerde ithalat-ihracat dengesinde bozulmalar meydana gelmiştir. Bu bozulmaları yaşayan ülke ekonomileri ise kırılganlık açısından aşırı hassas hale gelmiş ve risk altına girmiştir.

İşsizlik alanında da istenilen yapılamamış, Özellikle Avrupa ülkelerinde giderek yükselen bir görüntü çizilmiştir. Ekonomide yakalanılmak istenen dinamik görüntü için atılan adımlar birçok Avrupa ülkesinde mali problemler ve kamu kesimi mali yapısında bozukluklara sebep olmuştur. Yükselen risk görünümüne bağlı olarak düşen kredi puanları borçlanmada maliyet artışına yol açmıştır. ABD'deki düzelmeye belirtilerine karşın Avrupa ekonomisinin olumsuz etkileri ve yapısal bozukluklar, ABD'ye ilişkin beklentilere de olumsuz yansımaktadır. ABD'nin 2012 sonundaki büyümesinin düşük gerçekleşeceğine dair beklenti hakim olmakla beraber, 2013 yılına gelindiğinde mali politikalarını sıkılaştıracağı ve ortaya koyduğu orta vadeli bir planının olmadığı göz önüne alınırsa sonraki dönemler içinde büyüme anlamında iyi bir performans sergileyeceğini söylemek zor görünmektedir.

Yükselen ekonomilerin büyüme rakamları gelişmiş ekonomilerin büyümelerine bağlı bir şekilde yavaşlama eğilimine girmiştir. Örneğin rekor seviyelerde büyüme rakamlarını gören Çin ekonomisinin bile büyüme hızı yaklaşık 2 puan geriye düşmüştür. Bu durum ekonomide de bir durgunluğun göstergesi niteliğindedir.

Küresel anlamda ekonomide izlenen bu seyir, uluslararası kuruluşların büyümeye bakış açısını da olumsuz etkilemiş, beklentileri negatif güncellemişlerdir. Ancak 2013 sonrasına dair olumlu bir görüş hakimdir. Büyüme rakamlarının 2015'e kadar 4,4 seviyelerine çıkacağı beklenmektedir. Bu iyimser bekleme küresel ticaret hacminde de paralellik göstermektedir. 2012 yılı sonunda %3,2 olarak gerçekleşmesi

beklenen küresel ticaret büyüklüğünün 2015 sonunda %6,1'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. İşsizlik rakamlarına ilişkin beklentileri se bu kadar iyimser değildir. Enflasyon rakamlarında da dünya genelinde bir düşüş trendi görülmektedir. 2012 yılı sonunda bir önceki yıla %0,9 düşüş ile %4 ve 2013 yılı sonunda %3,7 olması öngörülmektedir. Ancak tarım sektöründeki sorunlar ve emtia fiyatlarındaki istikrarsızlıklar olumlu görüşe gölge düşürmektedir.

Anlatılan bu tabloda gelişmekte olan ekonomilerin göstergelerinin negatif yönlü etkilenmeleri olasıdır. Bu ortamda Türkiye'nin geldiği noktayı koruması uyguladığı temkinli politikaları devam ettirmesine bağlıdır. Dünya çapındaki belirsizlik ve cari açık artışlarına karşı atılan adımlar ile yılın son dört ayında ekonomik etkinlikte bir yavaşlama görülmektedir. Yurt içi talebin yavaşlaması büyümede önemli bir etki yapmamıştır. Mal ve hizmet ihracatının büyüme üzerindeki etkilerinin de büyüme üzerinde belirleyici büyüklükte etkisinin olmaması öngörülmektedir. 2012 yılı sonu büyüme oranının %3,2 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2012 yılının ilk yarısının sonunda %8,9'lara gerileyen işsizlik oranlarında uygulanan tedbirler etkili olmuştur. Geline bu oran kriz öncesi işsizlik rakamlarından da düşüktür. Öte yandan istihdama katılımında da artış görülmüştür. 2012 yılı ilk yarısı sonunda istihdama katılım oranı %45,3'e çıkmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre Türkiye son 3 yılda işsizlikle en iyi mücadele gösteren ülkelerden biri olmuştur.

2011 yılı sonunda ekonomideki durağanlık, etkilerini 2012 yılının ilk yarısı sonunda nominal ithalatın azalması ve cari açığın ciddi şekilde düşmesiyle göstermiştir. Bu eğilimin 2012'nin sonuna dek devam ederek yılsonu cari açık rakamlarının 59 milyar \$'a düşmesi öngörülmektedir. Cari açıktaki bu düşüş üzerinde uygulanan politikalarla yurt içi talebin kontrol altına alınması ve ihracatta yaşanan artışlara bağlanmaktadır. Cari açıktaki düşüşün daha uzun süre istikrarlı bir biçimde götürülebilmesi amacıyla dış ticaret açığının düşürücü, ulusal tasarruf düzeyini artırıcı ve finansal yapıyı iyileştirici tedbirler alınmıştır. Talebin seyrine bağlı olarak enflasyon %8,1'e çıkmıştır. 2011'de Türk Lirası'nın değerindeki düşüş, kur sebebiyle ithalat ve mal fiyatlarında artış enflasyona yukarı yönlü baskı yapmıştır. Gıda fiyatlarındaki artışlar, petrol fiyatlarına paralel yükselen enerji maliyetleri, altının hızlı değerlenmesi

gibi sebeplerle TÜFE %2 daha artmıştır. 2012 yılı sonunda TÜFE artışının önceki orta vadeli programın TÜFE hedefinden %2,2 daha üste çıkarak %7,4 olması öngörülmüyor.

Programın temel amacında büyüme konusunda giriş kısmında da değinilen potansiyel büyümeye işaret edilmiştir. Bunun dışında kamu dengelerinin iyileştirilmesi hedefleri temel amaç içerisine eklenmiştir. Program boyunca uygulanan politikalar ile dış kaynaklı şoklara dirençli yapının korunması ve güçlendirilmesi gözetilmiştir. Genel anlamda öncelikler önceki programla paralellik göstermektedir.

Makroekonomik hedef ve politikalar içerisinde büyümeye yine potansiyel büyüme odağında değinilmiştir. 2015 yılına kadar %5 potansiyel büyüme hedefine yakınsama esas alınmıştır. Öte yandan ulusal tasarruf miktarının özel sektör tasarrufundaki artış odaklı 2015'e kadar %16,7'ye ulaştırılması öngörülmüştür. İstihdam da işsizlik %8,7, istihdam oranı ise %45,5 olarak hedeflenmiştir.

Ödemeler dengesinde ihracat ile enerji kaynakları ithalatı hariç gerçekleştirilecek ithalatın benzer miktarlarda artacağı öngörülmüştür. Bu sayede dengede önemli bir farklılığın olmaması beklenmiştir. Tasarrufları artırıcı ve ithalatta daraltıcı politikalar sayesinde cari açıkta 2012 sonunda %7,3'lük bir oran hedeflenmiştir. Talep yapısının enflasyon üzerindeki düşürücü etkisinin program süresince devam edeceği ve emtia fiyatlarında istikrarlı bir seyir öngörüsü altında TÜFE'nin %5'e kadar inmesi tahmin edilmiştir.

Program metninde bu dönemde uygulanacak makroekonomik politikalar altında büyüme ve istihdam alanında cari açıkta düşüş yakalanmasına bağlı bir büyüme manevrasının ulusal tasarruf ve rekabet edebilirlik açısından önem taşıdığı belirtilmiştir. Bu amaçla ulusal ürünler ile ithal ürünlere gösterilen talebin dengelenmesine çalışılarak, büyüme artışının potansiyel büyüme hızı miktarınca sürdürülmesinde politikaların etkin birer araç olarak kullanılması planlanmıştır. Elde edilen gelirlerde yakalanan artışın ulusla tasarruf miktarına olumlu katkı yapabilmesi amacıyla istihdamda ve istihdama katılan bireylerin niteliğinde artış ve bölgesel gelişim farklılıklarının azaltılması politikalarının desteklenmesi gündeme getirilmiştir. İncelenen programlar arasında ikinci kez israf kavramı yer bulmuş, hem kamu kurumlarında hem de özel sektörde israftan kaçınmaya yönelik politikaların desteklenmesi planlanmıştır. Ulusal ve

uluslararası yatırımlar sayesinde ihracatta artış, ithalatta azalış yakalanarak, sürdürülebilir bir büyüme ve istihdam olanaklarının artırılması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra üretimde verimlilik, araştırma ve geliştirme odaklı inovatif bir yapıya dönüşüm planlanmıştır. Kırsal kesimin ve bölgelerin üretim imkanları dahilinde büyümeye yardımcı olacak hamleler ile istihdam olanaklarını artırmaya ve katma değere ilave sağlamaya yönelik adımlar planlanmıştır.

Kamu maliyesi alanında kullanılacak politikanın istikrarı özendirici, büyümeyi destekleyen, cari açık ve enflasyonla mücadeleye yardımcı olması düşünülmüştür. Bunu sağlamak için programda karşılaşılabilecek olası sapmalar halinde mali disiplinin korunmasına yönelik gerekli hamlelerin yapılacağı programda belirtilmiştir. Kamu harcamaları yönetiminde, bütçelerin etkin ve verimlilik esaslı harcanması belirlenmiştir. Bu çerçevede dönemselsel olarak belirlenen harcama planlarına uyulması beklenmiştir. Harcama planları ortaya konulurken de hazırlanan stratejik planlara uyulmasına özen gösterilmiştir. Yatırım politikaları açısından önceki programlara bir ekleme getirilmemiş, aynı amaç ve hedeflere göre süreç yönetilmiştir. Kamu kesiminin gelir elde etmesine dair belirlenen politika hedeflerine ilişkin iki ekleme yapılmıştır. Bunlardan birincisi küresel piyasada rekabet edebilirliğin sağlanması için katma değeri yüksek katma değerli ürün geliştirilmesi, ikincisi ise gelir gider faaliyetlerinin kamuoyu ile paylaşımı konusuna daha fazla eğilinmesi şeklinde olmuştur.

Kamu borçlanmalarında ortaya çıkan finansman ihtiyaçlarının tüm vadelerde kamu yararı en üst seviyede gösterilerek işlem yapılması eklemesi ile birlikte aynı doğrultuda politikalarla devam edilmiştir. Bu süreçte likidite riskinin düşürülmesi, alternatif yatırım araçlarının üretilmesi yoluyla yatırımcı portföyünün genişletilmesi sürecin ilgili politikasının hedefleri arasında yer almıştır. Geçmiş programlarda üzerinde durulan kamu mali yönetimi hukuki zeminine ilişkin çalışmalarla gelinen noktanın daha da ileri taşınması amacıyla kontrol ve denetleme mekanizmalarının uygulamalarının kararlılıkla sürdürülmesi vurgulanmıştır. Bu amaçla denetim noktasında kamu kurumlarında dışarıdan yapılan denetimler kadar iç denetim mekanizmalarının da oluşturulması, iyileştirilmesi ve etkinleştirilmesi hedeflenmiştir. Cari açığın sorun olmaktan çıkarılmasına yönelik başlıca enstrümanlar olarak ulusal tasarruf miktarının artırılması ve mali disiplin üzerinde durulmuştur. Öte yandan ithalata bağlı olarak artan

carî açığın kontrol altına alınması amacıyla, enerji ihtiyaçlarının ulusal kaynaklarla ve yenilenebilir enerji ile desteklenmesi üzerinde durulmuştur.

Programın genelinde bahsi geçen finansal yapının güçlendirilmesine yönelik eylem planlarına program dönemi gelişme eksenleri başlığında da yer verilmiştir. Geçmiş programlarda da konu edilen İstanbul'un bir finans merkezine dönüştürülmesi çalışmalarının artık somutlaştırılması bu programda finansal işlemlerin alternatiflerinin üretilmesi, içerik ve altyapısal olarak güçlendirilmesi hedefleri ile kendini göstermiştir. Bu çeşitlilik ile sistemin derinleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu somut adımların etkin piyasa izleme ve analizler ile birlikte uluslararası işbirlikleri ile de desteklenmesi planlanmıştır. AR-GE ve inovasyonun geliştirilmesine yönelik politikalar konusuna bir katkı yapılmazken, bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik istihdam sahasının genişletilmesi, işgücüne vasıf kazandırılması ve sektör özelinde girişimciliğin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda sektörde AR-GE ve yenilikçiliğin desteklenmesi ile sektörün güçlenmesi hedeflenirken, bu sayede rekabet edebilirlik ve dışarıya açılım sağlanması gibi alt hedeflerde belirlenmiştir. Üretimde katma değeri yükseltmeye dönük olarak sanayi kollarında organize sanayi bölgeleri ve teknoloji bölgeleri uygulamaları kanalıyla firmaların etkinliklerinin artırılması hedeflenmiştir.

İşgücü piyasasındaki keskinlikleri azaltacak reformların yapılması ve yürürlüğe yeni giren İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun layıkıyla uygulanması istihdam uygulamalarının başında yer almıştır. Mevcut işgücünün ihtiyaçlara karşılık verebilmesi amacıyla eğitimlerin, gelen işgücü taleplerini karşılayacak bir yapıya kavuşturulması planlanmıştır. Bu noktada mesleki eğitim konusunda kalitenin yükseltilmesi, müfredatın ulusal mesleki standartlara uyumlaştırılması çalışmaları başlatılmıştır. Aynı zamanda beşeri gelişime katkı sağlayacak politikalarda yapılan değişiklikler ile 12 sınıflık kademeli eğitim anlayışına geçilerek eğitim sisteminde kalitede bir artış beklentisi doğmuştur. Bu sayede eğitimin kalite, rekabet, verimlilik ve fırsat eşitliğinin yakalanması beklenmiştir.

Bölgesel gelişim farklılıklarının azaltılması politikaları önceki programlar doğrultusunda takip edilmeye devam edilmiştir. Yerel idarelerin kurumsal kimliklerinin kazandırılmasına yönelik büyükşehir belediyelerinin sayılarının artırılması

planlanmıştır. Buna bağlı olarak yeni büyükşehir statüsü kazanan illerde yerel yönetim yapısının yeniden tanımlanması gündeme gelmiştir.

4.5. 2014 – 2016 ORTA VADELİ PROGRAM

Temmuz 2013'te TBMM'de kabul edilen 2014 ile 2018 yılları arasını kapsayan 10. Kalkınma Planı dört başlık altında oluşturulmuştur. Bunlar “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum”, Yenilikçi Üretim, İstikrarlı Yüksek Büyüme”, Yaşanabilir Mekanlar, Sürdürülebilir Çevre” ve “Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği” başlıklarıdır. Bu başlıklara bakıldığında aslında temelde orta vadeli programlarda aranılan, orta gelir tuzağından kaçınmak amacıyla atılan adımlara paralel bir politik anlayışın hakim olduğu görülebilir. Dolayısıyla orta vadeli programlarla ilişkilendirilmesi ve zaman zaman atıf yapılması yerinde olacaktır.

Bu orta vadeli program şekil ve kapsam bakımından bir takım değişiklikler ile Ekim 2013'te yayınlanmıştır. Bu değişiklikler ile birlikte program belli bazı makro amaçlar ve hedefler ve politikardan teşkil bir yapıya kavuşmuştur. Bu bağlamda konular makroekonomik konulara direkt etki edecek politikalarla sınırlandırılmıştır.

Giriş kısmında yine dünyada yaşanan ekonomik gelişmelere yer verilmiştir. ABD'nin büyümesi 2012 yılında %2,8 olarak gerçekleşmiş ve ekonomik görünümdeki iyimser tabloya bağlı olarak olumlu seyrin devam edeceği beklentisi oluşmuştur. IMF'nin ABD büyüme rakamlarına ilişkin beklentileri düşüş temelli iken olumlu seyir sayesinde yön değiştirerek, 2013 yılı için 1,6 ve 2014 yılı için 2,6 olarak güncellenmiştir. ABD Merkez bankasının para politikalarında yaptığı gevşetici hamleler ile krizin etkilerinin daha derin olmasının önü alınmış, ekonomide bir hareketlenme imkanı doğurmuştur. 2013 yılı içerisinde merkez bankasından gelen tahvil alımlarının belli koşullar altında devam edebileceği yönündeki açıklamalar, ekonomi çevreleri tarafından bu gevşetici tutumdan uzaklaşılacağı şeklinde yorumlanmıştır. Buna bağlı olarak gelişmekte olan ekonomiler sermaye girişlerinde azalmayla karşı karşıya kalmışlar dolayısıyla tahvil faiz oranı artışları ve para birimlerinde değer kayıpları görülmüştür.

Avrupa ülkeleri arasında ise ekonomideki olumsuz görünüm giderilememiştir. Güven kaybına bağlı olarak istikrarın sağlanması da mümkün olamamıştır. Dolayısıyla

bankacılık sektöründe zayıflık, kamu borçlarında artış ve büyüme performansındaki düşüş giderilemeyen sorunlar olarak görülmüştür. Gerektiği zaman gereken müdahalelerin yapılamaması zafiyeti ve belirsizliğin hakim olması, bölgenin yatırım ve büyüme performansını bozmuştur. Bu yüzden bölgenin büyüme tahminleri ilk çeyrekteki küçük artışa rağmen, yılsonunda %0,4 düşüş şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak 2014 yılına dair tahminler toparlanma eğilimine bağlı olarak %1 artış yönünde olmuştur.

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde de olumsuz bir görünüm hakim olmuştur. Ekonomilerin ihracattan elde ettikleri gelirlerde yaşanan düşüşler, piyasalarda gerçekleşen iç talep miktarlarının azalması 2012 yılı itibarı ile gelişen bu olumsuz tablonun sebepleri olmuştur. Öyle ki 1999 yılı itibarı ile kaydettiği gelişim ve yakaladığı büyüme trendini kesintiye uğratan Çin’de, Euro ülkelerindeki zayıf ekonomik görünümün de etkisiyle büyüme %7,7 olarak gerçekleşmiştir. Tüm dünyanın dikkatinin üzerinde olduğu Çin’de yaşanan bu negatif yönlü gelişme ve yapısal sorunlar, global anlamda olumsuz bir algının oluşmasında etki etmiştir. Öyle ki Çin büyüme beklentileri 2013 yılı için %7,6 ve 2104 yılı için %7,3 olarak ifade edilmiştir. Bu gelişmelerin temelinde 2013 yılı haziran ayı itibarı ile dünya çapında ekonomik faaliyetlerin zayıflaması yer almıştır.

Dünya çapındaki bu durumun ABD ekonomisindeki ve Avrupa bölgesindeki toparlanma görünümüne bağlı olarak 2013 yılı sonu ve 2014 beklentileri olumlu olmuştur. Küresel ticaret hacminde 2013 yılı beklentisi %2,9 ve 2014 yılı beklentisi %4,9 artış yönünde açıklanmıştır.

İşsizlik oranlarına bakıldığında gelişmiş ülkelerde yüksek bir seyir dikkat çekmiştir. Güven ortamının sağlanamamış olması üretim miktarı ve talep miktarlarında düşüşe sebep olmuş, dolayısıyla istihdam oranları bu durumdan negatif etkilenmiştir. Avrupa genelinde 2012 yılında %11,4’e çıkan işsizlik oranı, ABD’deki olumlu görünüme bağlı olarak %8,1’e düşmüştür. 2013 yılı beklentileri de bu verilere paralel olarak ABD dışında dünya genelinde önemli ölçüde bir iyileşmenin olamayacağı yönünde olmuştur.

Küresel fiyat düzeylerinde ekonomik faaliyetler ve talepteki zayıf seviyeler nedeniyle 2012 yılı için bir düşüş yaşanmıştır. Gelişmiş ülkelerde tüketici enflasyonunda %2,7'den %2'ye bir gerileme görülürken, gelişmekte olan ülkelere %7,1'den %6,1'e düşüş gözlenmiştir. 2013 ve 2014 yılları için enflasyon beklentisi ise %0,1'lik bir düşüşle %3,8 olarak ifade edilmiştir.

Yapılan hamleler ve tedbirlere rağmen kamu borç stoğu gelişmiş ekonomilerde yüksek gerçekleşmiştir. Japonya'da brüt kamu borç miktarının GYH içindeki payının %238'lere geldiği ortamda, ekonomik anlamda bir canlanma amacıyla yeni teşviklerin ilan edilmesi, takip eden dönemlerde bu payın gittikçe artabileceğini göstermiştir.

Sermaye girişlerinde de istikrarsız bir seyir izlenmiştir. Temelde göstergelerin belirleyici olduğu sermaye hareketliliği konusunda kısa vadede gelişmiş ekonomilerin para politikalarının yarattığı belirsizlik ortamının etkili olduğu görülmüştür.

Özetle küresel piyasalarda krizin sürecinde gelişmiş ekonomilerde olumlu bir tablo izlenmiş, gelişmekte olan ekonomilerde finansal anlamda yaşanan olumlu gelişmelere, faiz oranlarındaki düşmeye, likiditenin artışına ve riske bağlı getiri beklentisi, sermaye girişlerinde bir artışı beraberinde getirmiştir. Ne var ki 2012 yılından sonra olumlu havanın zedelenmesi gelişmekte olan ekonomilerde kırılmanın artmasına neden olmuştur.

Dünya çapında yaşanan bu belirsizlik ortamından Türkiye'nin sıyrılabilmesi ve olumsuz etkilere maruz kalmaması için yürürlükte olan maliye politikalarında temkinli yaklaşımın sürdürülmesinin önemi görülmüştür. 2012 yılı büyüme rakamlarında iç talep ve dış talebin dengelenebilmesi için alınan ilave önlemlerle kısmi azalmalar görülmüştür. Bu azalmanın altında, ihracatın büyüme rakamları üzerinde göstermesi beklenen etkiden daha fazla olumlu katkı göstermesine rağmen, ekonomide özel kesimin gerçekleştirilmesi beklenen tüketim ve yatırım harcamalarının sınırlı kalması yatmaktadır.

İç talepte 2013 yılı Haziran ayına kadar yeni bir hareketlilik görülmüş, harcamalar yolu ve kamu kesiminin sermaye yatırımı temelinde büyüme yaşanmıştır. Yılsonu büyüme tahminleri iç talebin pozitif katkısı ve ihracatın negatif etkisinin devam edeceği görüşü altında %3,6 olarak belirlenmiştir. Toplam faktör verimliliğinin 2012

yılında büyüme etkisi olumsuz olmuştur. 2013 yılında da aynı yönlü bir etki beklenmekle beraber bu negatif etkinin 2012'ye göre daha az olması öngörülmüştür. Ancak 2014 itibarıyla toplam faktör verimliliğinin olumlu katkı sağlamaya başlayacağı öngörüsüne bağlı olarak büyüme hızının potansiyel büyüme hızına yaklaşması beklenmiştir.

İstihdam oranında artış olmakla birlikte işsizlikte de %0,8 puan artış görülmüştür. Ekonomik etkinliklerdeki sınırlılık nedeniyle ithalatta yaşanan azalma ve 2012 yılında gerçekleştirilen yüksek miktarda altın ihracı cari açığın 84,1 milyar \$'a gerilemesini sağlamıştır. 2013 yılı sonunda hem açıkta hem de açığın GYH'ya oranında artış öngörülmüştür. AB ülkelerindeki gibi küresel pazarda yaşanacak dalgalanmalardan dış ticaretin etkilenmemesi ya da etkinin sınırlı olması için dış ticaret pazarlarının çeşitlendirilmesinin önemi kavranmıştır. Öte yandan ABD ve AB arasında imzalanan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı anlaşmasından da fayda sağlayabilmek için çalışma planı oluşturulmuştur.

Cari açığın kalıcı bir istikrara kavuşabilmesi ihtiyacına yönelik olarak ithalata bağımlılıkla mücadele, ihraç mallarında katma değeri yüksek ürün tercihi sayesinde daha fazla gelir elde etme, finansman kalitesinde ve ulusal tasarruf miktarında artış tabanlı bir politika benimsenmiştir. Ulusal tasarrufun artırılması amacıyla bireysel emeklilik mevzuatında güncellemeler ve yeni Sermaye Piyasası Kanunu ile özendirici olmaya çalışılmıştır. Öte yandan israfın önlenmesine yönelik bilinçlendirme çalışmaları ile de destek verilmiştir. Bu düzenlemelerin orta vadede büyük olumlu etkiler göstereceği öngörülmüştür.

İç talepteki daralma ve emtia fiyatlarının düşüşü, mal fiyatlarındaki yükselme eğilimini 2012 yılı için azaltmıştır. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak TÜFE yılsonu itibarıyla %6,2'ye gerilemiş ve 44 yılın dip noktasına gelinmiştir. Enflasyon baskısı yaratacak faktörlerin etkisinin geçmiş dönemlere kıyasla düşmesi ve gelişmiş ekonomilerin merkez bankaları tarafından para politikalarında genişleme görünümü sayesinde sermaye girişi imkanlarının hız kazanması potansiyeline bağlı olarak, TCMB para politikasında adım adım gevşemeye gitmiştir. Tavan faiz hadleri peyderpey %11,5'ten %9'a indirilerek piyasaya nakit ihtiyacının karşılanması konusunda kolaylık sağlanmıştır. Rezerv Opsiyon Mekanizması hayata geçirilerek ulusal paranın

değerlenme seyrini kontrol altına alabilme, kur oynaklığını kontrol altına alabilme ve döviz rezervinde güçlü bir pozisyon alabilme konularında ekonomi yönetimi elini güçlendirmiştir. Bu hamlesi ile piyasada dolanan döviz miktarında artış sağlamaya yönelik hamlelerinin yanı sıra faiz indirimi ve sınırlı da olsa zorunlu karşılıklarda artış hamlelerini de hayata geçirmiştir.

Dış ticaret açığındaki iyileşmeler ile olumlu bir grafik çizen Türkiye’de, gelen not artırımının ardından yeniden olumlu bir revize olacağı beklentisi ekonomide işlerin birbirine bağlı olarak iyileşmesine ve Türkiye’nin küresel ölçekte olumlu bir ayrışma yaşamasına imkan tanımıştır. ABD Merkez Bankası tarafından yapılan açıklamalarda parasal genişlemenin kullanılarak likiditenin azaltılabileceğine ilişkin sinyaller verilmesi ve sermaye dolanımında yaşanan iniş çıkışlar, tüm gelişmekte olan ekonomilerin ülke paraları gibi Türk Lirası’nda da istikrarı bozmuş ve faizleri yükseltmiştir. Piyasadaki bu aksaklıkları düzeltmek için tavan faiz hadlerini artırarak ekonomik aktörlerin likit varlıklara ulaşımını maliyetlendirmiş, sıkı para politikası enstrümanları sık sık kullanılmaya başlanmıştır.

Programın temel amacı Onuncu Kalkınma Planı’nın uzun vadeli kalkınma amacı doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bunun için Türkiye’nin ülkeler nezdinde markalaşması, yoksulluk problemini tamamen gidermesi, adil gelir dağılımı noktasında başarılı politikalar ortaya koyması gerekmiştir. Bunların gerçekleştirilebilmesi için ulusal sermaye miktarının artırılması ve sanayileşme hızının artırılması süreçlerinin ivmelenmesi, toplam faktör verimliliğinin güçlendirilmesi ve üretimin yapısal dönüşümünün sağlanması gereklilikleri programda ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda programda temel amaç küresel belirsizlik ortamından Türkiye’nin en az olumsuz etkiyle çıkartılması ve cari açığın kademeli bir şekilde düşürülmesi olarak ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra ulusal tasarruf miktarı ve istihdam artırılırken, enflasyonu düşürücü müdahaleler bu programın öncelikleri arasında yer almıştır.

Program dönemi boyunca yakalanması gereken hedeflerin belirlenmesinde küresel belirsizlik ortamının kademeli bir biçimde derinleşeceği öngörüsü esas alınmıştır. Dünya genelinde büyümenin giderek artacağı ve Türkiye’nin ticari bağlarının

olduğu ekonomilerin bu artıştan görece daha az faydalanacağı, bu yüzden dış ticaret hacminde sağlanacak artışın sınırlı olması öngörülmüştür. Girişilen büyüme hamlelerinde dışardan giren sermayenin katkısının belirleyici olacağı ifade edilmiştir.

2014 için %4 oranında tahmin edilen GYH büyüme istatistiklerinin 2015 ile 2016 yılları için ulusal tasarrufla beslendiği, verimlilikte artış esaslı bir mantıkla %5 olarak belirlenen potansiyel büyüme hızının yakalanması hedeflenmiştir. Ulusal tasarruf miktarının ekonominin özel kesiminin tasarruf miktarına bağlı olarak artış göstermesi ve program dönem sonu itibarıyla %16 olacağı hesaplanmıştır. Cari açık probleminin ortadan kaldırıldığı büyüme trendinde, verimlilik konusunda 2012 ve 2013'te büyümeye negatif etki eden toplam faktör verimliliğinin, 2014 yılı itibarıyla büyüme etkisinin pozitifçe çevrilmesi ve %17 civarlarında gerçekleşmesi öngörülmüştür.

Kamu maliyesi alanında yapılan düzenlemelerle ekonominin kamu tarafı açığının GYH'ya oranının 2016 yılı sonunda %0,5'e gerileyeceği tahmin edilmiştir. 2013 yılında ihracatta yaklaşık 50 milyar \$'lık artışa karşılık, ithalatta da yaklaşık olarak aynı oranda artış öngörülmüştür. Dolayısıyla dış ticarete de bir artış beklenmiştir. Ancak beklenen büyüme performansına bağlı olarak açığın GYH'ya oranının 2013 için %7,1 ve program sonunda düşüşe geçerek %5,5'e inmesi hedeflenmiştir.

Talep düzeyinin enflasyon üzerindeki düşürücü etkisinin süreceği öngörülmüştür. 2014 yılında %5,3 olarak gerçekleşen TÜFE artışının 2016 sonunda %5 seviyelerine gerilemesi tahmin edilmiştir. İşgücüne katılımı ise bir artış beklenmiştir. Yeni politik düzenlemeler ve teşviklerle kadınların iş hayatına dahil edilmesinin büyük katkı sağlaması beklentisi altında 2013 sonu itibarıyla %51 olarak tahmin edilen işgücüne katılım oranının 2016 sonunda %51,9'a çıkacağı tahmin edilmiştir. İstihdam oranında ise 2013 beklentisi %46,2 iken program dönemi sonu itibarıyla %47,3 olarak hesaplanmıştır. İşsizlikte de bir düşüş beklentisi söz konusu olmuştur. 2013 yılında beklenen işsizlik oranı %9,5 ve 2016 yılsonunda beklenen işsizlik oranı %8,9 olarak belirtilmiştir.

2014 – 2016 programı dönemi süresince büyüme konusunda özellikle vurgulanan potansiyel büyüme oranının daha da yukarıya taşınabilmesini hedefleyen

yapısal düzenlemeler uygulanmaya devam ettirilmiş, bir taraftan da destekleyecek kısa vadeli politik düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreçte eldeki finansal kaynak tahsisi konusunda üretkenliğin yüksek olduğu sektörlerle yönelinmesi ve sanayileşmenin ivmelendirilmesi gereği belirtilmiştir. Büyümenin daha fazla faktör tarafından beslenmesine imkan tanınması ve uzun vadede devam ettirilebilmesi için insan kaynaklarının yönetimine ilişkin politikaların sağlamlaştırılması, bölgelerin kendi özelliklerine göre tetikleyiciler içeren politikalar ihtiyaç haline gelmiştir. Büyümenin bu kapsayıcı ve uzun vadede devam ettirilebilir yapısının ekonominin tüm taraflarına fayda sağlaması beklenmiştir.

Sanayi sektörünün üretim girdilerinin maliyetlerinde düşüş görülmesi amacıyla düzenleme ihtiyaçları görülmüştür. Enerji kullanımının en aza indirilmesi için enerjide verimlilik amaçlı araştırmalar devam ettirilmiştir. Üretilen ara ürünlerin kalite ve teknolojik düzeylerinin artırılmasına yönelik destekler verilmiştir. Üretim mantığının değişmesi için teknoloji düzeyi yüksek olan ve inovatif ürünler üreten işletmeler desteklenmiştir. Bu firmaların ürettikleri ürünlerin bilinirliği ve markalaşma süreci hızlandırılmıştır.

Yeni yatırımların yapılmasına uygun yeni alanların üretilmesi çalışmalarını hedeflenmiş, yatırımcılara kolaylıklar sağlanmasına yönelik yerleşik oldukları bölgelere göre özel teşviklerle desteklenmesi gündeme getirilmiştir. Büyümede ulusal kaynakların etkilerinin artışının sağlanmasına çalışılmıştır. Öte yandan hem özel hem kamu taraflarında daha önceki programlarda da değinilen israf konusuna dikkat çekilmiştir. KOBİ'lere yönelik dış pazarlara uyumluluğun artırılması ve yenilikçi üretim anlayışının benimsetilmesine yönelik düzenlemeler yapılması hedeflenmişken, kümelenme faaliyetleri ve anlayışı da teşvik edilmiştir. Gelirin bireyler arasında adil paylaşımına dair uygulamalara devam edildiği ifade edilen programda bölgeler ayrı ayrı ele alınarak kapasiteleri oranında rekabete dahil edilecek ve büyüme rakamlarına etkilerinin en üst seviyeye çıkarılmasına çalışıldığı belirtilmiştir.

Eğitim ile de ekonominin desteklenmesi ve yönlendirilmesine yönelik uygulamalar yürütülmüştür. Bu kapsamda eğitim sistemindeki bireylerin niteliklerini artıran, işgücü talebine uyumluluğu destekleyen, fırsat eşitliğini gözeten, eğitimin kalitesini artıran düzenlemeler yapılmıştır.

Program kapsamında yürütülen maliye politikaları, istikrarın sağlanmasına, ulusal tasarrufun artırılması vesilesiyle cari açığın kontrol altına alınması ve potansiyel büyümenin yukarı yönlü desteklenmesine yönelik belirlenmiştir. Kamu harcamalarında planlı bir yaklaşım benimsenmesine geçiş hedeflenmiştir. Orta vadeli programlarda dile getirilen üretimde ithalata bağımlılığı artıran alanlarda yerli üretimin gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış, kaynak tahsisi yapılırken eğitim harcamalarına öncelik tanınmıştır. Kamu yatırım, gelir ve borçlanma politikaları önceki programlarda belirlenen öncelik ve politikalarla paralel uygulamalarla yürütülmüştür. Maliye yönetimi noktasında geçmiş programlarda ortaya konan öncelikler ve hedeflere ulaşılabilmesi adına belirlenen reformların büyük kısmının uygulamaya konulduğu belirtilen raporda, yapılan planlamalarda orta vadede yapılacak harcama ve gelir gerçekleştirmelerini kapsayacak uygulamaların benimsenmesi, denetim mekanizmalarının etkinleştirilmesi, iç ve dış denetim noktasında koordinasyon sağlanması hedeflenmiştir.

Cari açık, üretim faaliyetlerinde ithal girdi ihtiyacının giderek artması yüzünden hedeflenen düzeye getirilememiştir. Programda mikro reformlar yoluyla sanayi verimliliği ve katma değer artışı sağlanmasının önemine vurgu yapılmıştır. Ödemeler dengesinde önemli katkı sağlayan dış ticaretin rahatlatılmasına ve belirlenen ihracat hedeflerinin yakalanmasına yönelik mevcut liman ölçeklerinin genişletilmesi ve bu limanların kara ve demiryolları irtibatlarının sağlanması hedeflenmiştir. Yine dış ticaret gelirlerinin artırılmasına yönelik bir hamle olarak yurt dışından elde edilen müteahhitlik gelirlerinin daha yüksek seviyelere çıkarılabilmesi için çalışmalar yapılması planlanmıştır.

Fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülebilmesi amacıyla yürütülen para politikaları enflasyon hedeflemesi odağında yürütülmüştür. Enflasyon hedeflemeleri üçer yıllık periyotlarda belirlenmiştir. Bu programda bir yenilik olarak karşılaşılan mali piyasalar başlığı altında ifade edilen öncelikli hedeflere göre büyümenin finansmanına kaynak sağlanmasına yönelik her tür aracın arz edilebileceği mali piyasalara sahip olmak önem arz etmektedir. Bununla beraber mali piyasalarda gerçekleştirilecek işlem maliyetlerinin düşük olması, teknolojik anlamda ve işgücü anlamında güçlü altyapı beklentisi de dikkat çekmektedir. Bir başka dikkat çeken unsur faizsiz finans araçlarının programlar kapsamında yer almasıdır. Bu araçların çeşitlendirilmesi ve kullanım

oranlarının giderek artırılması amacıyla çalışmalar yürütülmesi gereği ifade edilmiştir. Yurtiçi tasarruflardan oluşan kaynakların uzun vadeli finans araçları ile değerlendirilmesini kolaylaştırıcı mevzuat düzenlemelerinin yapılması planlanmıştır.

İstihdam piyasasında beklenen iyi ilerlemeler kaydedilmekle beraber, piyasanın daha etkin hale getirilmesi ve insan kaynaklarının niteliğinin artırılmasının ardından rekabet ortamının daha da güçlendiği bir yapı temel amaç olarak belirlenmiştir. İşsizlik probleminin çözümü noktasında her bölgenin kendine has özelliklerine göre özel çözüm reçetelerinin hazırlanması planlanmıştır.

4.6. 2015 – 2017 ORTA VADELİ PROGRAM

Giriş kısmında bu programın bütçeleme uygulamalarının başlatılması ve 2023 hedeflerine ulaşma yolunda ihtiyaç duyulan hamlelere zemin hazırlamak için dizayn edildiği ifade edilmiştir. Temel amaçlar olarak, cari açığın düşürülmesi, hedeflenen enflasyon oranına ulaşmak, hem makroekonomide hem de finans alanında istikrarın güçlendirilmesi sayılmıştır. Bu program döneminde Türkiye ekonomisinin gereksinimi olan dönüşümlerin gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Onuncu Kalkınma planı baz alınan uygulamalar ve bu uygulamaların etkin kontrol mekanizmasıyla gerçekleştirme oranının artırılması hedeflenmiştir. ABD, Avrupa ve diğer ülke guruplarında yaşanan son gelişmelere göre Türkiye'nin dış kaynaklı risk ve fırsatlara göre alacağı pozisyonlara odaklanılmıştır.

Dünya ekonomisi bir toparlanma trendine girmiş olmakla birlikte ülke guruplarına göre farklılık gösteren bir görünüm oluşmuştur. Gelişmiş ülke büyüme hızları adım adım iyileşirken, gelişmekte olan ülkelerin büyüme görünümünde bozulmalar belirmiştir. 2013 global büyüme oranı %3,3 olarak gerçekleşmiş ve 2014 için aynı seviyelerde büyüme tahminleri ortaya konmuştur. Bu düşük beklentinin sebebi, gelişmekte olan ülkelerin bozuk ekonomik büyüme görünümleri olarak ifade edilmiştir. Ancak 2015 yılı tahminlerine bakıldığında tablo daha iyimser bir hal almış ve %3,8'lik bir büyüme beklentisi oluşmuştur. Gelişmiş ülkelerin büyüme süreçlerinde kendi içlerinde de ayrışarak farklılık göstermiştir. 2014 yılına yumuşak geçişlerle başlanmışken, ilk çeyreğin sonundan itibaren ABD daha hızlı toplanmış ancak diğerleri bu ivmelenmeyi yakalayamamıştır. Öyle ki; Avrupa'nın istikrarsız görünümü ve

Japonya'nın vergilendirme politikalarındaki sorunlar ve bunlara benzer sebeplerle büyüme tahminleri düşüş gösterir şekilde güncellenmiştir. Nisan ayı için %2,2 olarak belirtilen büyüme tahminleri, Ekim ayına gelindiğinde %1,8 olarak güncellenmiştir. Gelişmiş ekonomilerin 2015 yılı beklentileri, ABD'nin yakaladığı ivmeye bağlı olarak %2,3 olarak hesaplanmıştır. Bu yıl için ABD'nin büyüme tahminleri %3,1 olarak hesaplanmıştır. Ancak Avrupa ülkelerinde yaşanan görece sınırlı olumlu gelişmelerin, bireyler düzeyine indirgenmesi de sınırlı olduğu için yeteri kadar bir büyüme performansı yakalanamamıştır. Özellikle Almanya, Fransa ve İtalya gibi önde gelen ülkelerin düşük performansları beklentilerin iyimser olamamasında etkili olmuştur. Bu çerçevede 2015 yılı büyüme beklentisi Euro bölgesi için %1,3 olarak ifade edilmiştir.

Avrupa ülkelerinde devam eden yapısal problemler, zayıf seyreden büyüme performansı ile birleşince deflasyona imkan yaratmıştır. Avrupa Merkez Bankası bu ortamın risklerini bertaraf etmek için 2014 yılında faizde indirim uygulamış ve devamında para politikasında alışılmışın dışında uygulamalarla devam edegelmiştir. Ekonomik canlanmanın sağlanabilmesi için uzun Dönem Yeniden Finansman İşlemleri adını verdikleri 400 milyar €'luk bir destekleme başlatılmıştır. Bu destekleme ile bankacılık sektörüne finansman sağlanması amaçlanmış, hedeflenen ekonomik aktivite düzeyine erişilinceye dek bu politik duruşun değiştirilmeyeceği belirtilmiştir.

ABD genişleyici politikayı terk edeceğinin sinyallerini vermesiyle birlikte piyasalarda büyük ölçekli çalkantılar görülmüş, gelişmekte olan ekonomiler yaşadıkları büyük meblağlı sermaye kaçışlarını durdurmak için faiz artışı yapmak zorunda kalmışlardır. Yaşanan bu gelişmelerin ardından büyümede görülen yavaşlama eğilimi Ekim ayında yapılan tahminlerin Nisan ayı tahminlerinin altına inmesine sebep olmuş, tahminler 2014 için %4,4 ve 2015 için %5 olarak ifade edilmiştir. Küresel anlamda ticari hacimde 2013 artışı %3 olarak gerçekleşmiş olup takip eden süreçte de artışın konjoktüre bağlı olarak kısıtlı olacağı öngörüsü ile beklentiler negatif güncellenerek 2014 için %3,8 ve 2015 için %5 olarak belirtilmiştir.

Gelişmiş ülkelerin istihdam düzeyleri de yeteri seviyelere ulaşamamıştır. Yalnızca ABD'de işsizlik rakamlarında düşüş yaşanmışken, AB ülkelerinde yaşanan ve süreklilik arz eden problemlerin gölgesinde işsizlik 2013 yılında ABD'den %5'e yakın fazla gerçekleşmiştir. 2014 yılının ilk yarısında ise %11,5 olmuştur. Ticari

hareketlenmedeki zayıf görünüme bağlı olarak enflasyon düşük seviyelerde kalmaya devam etmiştir. Mal ve hizmet fiyatlarında 2013'te çok sınırlı bir azalmış, aynı yıl tüketici fiyatları %3,9 artmıştır. Tüketici enflasyonunda da düşüş görülen ortamda dünya enflasyonu 2014 %3,8 ve 2015 için %3,9 olarak tahmin edilmiştir. Büyümenin ivmelenmesi ve ekonomik hareketliliğin artırılması amacıyla yürürlüğe konan destekleme kampanyalarının devam edeceği beklentisi altında, kamunun borç miktarlarında büyük oranlı bir düşüş beklentisi oluşmamıştır.

Orta vadede potansiyel büyümede düşüş gelişmiş ülkelerde bir risk iken gelişmekte olan ülkelerde ekonominin bir gerçeği haline gelmiştir. Orta Doğu ve Rusya-Ukrayna gerilimlerinin yanı sıra Rusya ve Batı Avrupa'nın birbirlerine uyguladıkları ambargolar gerek ülkelerde gerekse çevre ülkelerde ekonomik olumsuzluklara yol açmıştır. Bu gerilimlerin ekonomik kırılğanlıkları ve tedirginlikleri artırması, kendini yabancı sermaye ile finanse etmek isteyen gelişmekte ekonomiler için engel teşkil emektedir.

Global olarak likidite daralması yaşanan ortamda, Türkiye için yapısal dönüşümlerin hızla hayata geçirilmesi önemli bir hal almıştır. Ulusal ve yabancı talebin dengelenmesine yönelik hayata geçirilen uygulamalar büyümenin önünü kesmiş, 2013 yılına gelindiğinde ulusal talepte görülen olumlu gelişmelerle yeniden hızlanan büyüme %4,1' ulaşmıştır. Büyüme rakamları hava koşullarındaki olumsuzluklara bağlı olarak tarım sektöründe tahminlerin altında kalırken, sanayi ve hizmet sektörlerinde tahminlerin üzerinde gerçekleşmiştir.

Kamu yatırımları 2013 yılına gelindiğinde de hız kesmeden devam etmişken, özel sektörün yatırımlarında daralma görülmüştür. Gelirde gerçekleşen artışın üstüne gerçekleşen tüketim düzeyi, ulusal tasarruf düzeyinde düşüşe neden olmuştur. Makroekonomik tedbirler alınarak özel kesimin tüketim eğilimlerini sınırlandırma çabaları ulusal talebi daraltmıştır. Bu daralmanın tasarruf miktarını artıracığı yönünde beklenti oluşmuştur. Hız kesmeyen kamu yatırım harcamaları nedeniyle de kamu tasarruf miktarında bir azalma beklentisi görülmüştür. Bu gelişme ve beklentilere göre toplam ulusal tasarruf oranında artış görülerek 2014 yılında %14,9 ulaşılması öngörülmüştür. Ancak bu kaynakların oluşan gayrimenkul rantına aktarılması, kaynakların etkin kullanımını engellemiştir. 2014 yılı büyüme tahminleri %3,3 olarak

hesaplanmıştır. Toplam faktör verimliliğinin büyüme etkisi küçük ve düşürücü olmuştur. 2014 yılında da bir katkısının olmayacağı beklenmiş, ancak 2015 için daha iyimser tahminlerde bulunulmuştur.

2013 yılında ekonomik faaliyetlerde görülen hızlanma ve altın ticareti temelli artışa bağlı olarak ithalatta yükselme eğilimi görülmüştür. İhracat ise önceki döneme yakın gerçekleştiği için dış ticaret açığı belirgin düzeyde artmıştır. Altın ticaretinin normalleşmesine bağlı olarak ithalat rakamlarının 2014 yılında düşeceği ve ihracatın benzer düzeylerde seyredeceği öngörülmüştür.

Mal fiyatlarında görülen düşüş eğilimi Türk Lirasının değerindeki düşüşe bağlı olarak hızlanmıştır. 2013 yılı çekirdek enflasyonu %7,1, TÜFE %7,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2014 yılının son çeyreğine girerken %8,9 olan TÜFE'nin yılsonunda %9,4'e yükseleceği öngörülmüştür. Konjonktürel gelişmelere bağlı olarak Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarında iniş çıkışlar belirginleşmiştir. Global ekonomik riskler ve siyasi gelişmelere bağlı olarak bu iniş çıkışlarda artış görülmüştür. Bu iniş çıkışlar orta vadede enflasyon hedeflerinden uzaklaşmayı doğurmuştur. Büyümedeki düşük gidişat, enflasyon eğilimi ve diğer gelişmeler politikaların uyumlaştırılması ve yapısal dönüşümlerin önemini bir kez daha göstermiştir.

Orta Vadeli Programda enflasyonun kontrol edilmesi çabası, cari açıkta kademeli düşüş yardımıyla büyümede ivmelenme yakalanması temel amaçlar olarak ifade edilmiştir. Bu süreçte sıkı politikaların uygulanmasına devam edileceği ve yapısal dönüşümlerin hızlandırılacağı belirtilmiştir. 2017 sonuna kadar ulusal tasarruf düzeyinin artırılması, üretimde kapasite ve teknoloji düzeyinin artırılması öncelikler arasında yer almıştır. Bu amaç ve önceliklere ulaşabilmek amacıyla yatırım ortamında iyileştirme, mali piyasalarda derinleşme ve yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi önem kazanmıştır.

2015'te %4 olması beklenen GYH artışının 2016 ve 2017 için ulusal kaynaklarla finansmanı sağlanmış, büyüme stratejisi verimlilikte artışa dayandırılmış bir ortamda potansiyel büyüme oranı olan %5 olarak hesaplanmıştır. Verimlilikte artış stratejileri sayesinde toplam faktör verimliliğinin etkisinin de artırılması, dönem sonuna kadar bu artışın hızlandırılması hedeflenmiştir. Büyümenin finansmanını sağlaması

beklenen ulusal tasarrufun %17,1 seviyelerine çıkması hedeflenmiştir. Özel kesimin yaptığı tasarrufun ulusal tasarruf artışında büyük yer tutması amaçlanmıştır. 2015 - 2017 yıllarında yıllık ortalama ihracat miktarında %8,4, ithalat miktarında ise %7,6 artış tahmin edilmiştir. Dış ticaret açığının 2017 yılı sonunda 94,1 milyar \$'a yükseleceği, cari açığın GYH'a oranının %5,2'ye düşmesi öngörülmüştür. Büyümedeki yükselme ve fiyatlardaki olası artışlara bağlı olarak enerji ithalatında da artış öngörülmüştür.

Talep koşulları enflasyon üzerindeki düşürücü etkisinin program süresince devam edeceği tahmin edilmiştir. 2015 sonunda TÜFE'nin %6,3'e, 2017 sonuna kadar da %5 seviyelerine düşeceği öngörülmüştür. 2014'te %50,1 olarak gerçekleşen işgücüne katılımın 2017 sonunda %50,5'e çıkması, %45,3 olarak gerçekleşen istihdam oranının %45,9'a çıkması, %9,6 olarak gerçekleşen işsizliğin %9,1'e düşmesi beklentisi ifade edilmiştir.

Büyümede artış ve istikrarın yakalanması için özel sektörün ön planda olduğu, dışa açık, rekabet edebilir ve inovatif üretim sürecinin geliştirilmesi gereği ifade edilmiştir. Politikalarda uyumlaştırma ile istikrarın güçlendirilmesinin sağlanması ve sürdürülebilmesi amaçlanmıştır. Sürdürülebilirliğin diğer şartları olarak, ulusal kaynak miktarında artışın sağlanması, imalat sektörü yatırımlarında özel kesimin payının artırılması, GYH içinde imalat sektörünün daha fazla pay alması ve insan kaynaklarında verimlilik artışı gibi unsurlar sayılmıştır. Hem özel sektör kanadında hem de kamu kanadında kurum ve işletmelerin kurumsal kapasite ve kalitelerinin artırılması, kurum ve firmaların büyümeye ve istikrara katkılarını artıracaktır.

Ulusal üretim faaliyetlerinde üretim maliyetlerinde düşüş sağlanmasına yönelik tedbirler alınması hedeflenmiştir. Öncelikle hizmet sektöründe olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının artışı ile üretimde katma değer artışı ve ihracatın artırılması sağlanmak istenmiştir. Bu amaçla Yeni Bilgi Toplumu Stratejisi'nin uygulamaya konması gündeme getirilmiştir. AR-Ge faaliyetlerinin ağırlık kazandığı, özellikle enerji verimliliği sağlayan çevre dostu ve katma değeri artıracak üretim mantığı desteklenmiş, marka olabilme ve ticari değer kazanma çabalarının kolaylaştırılması için gereken düzenlemelere öncelik verilmiştir. Yeni yatırımlar sağlanması için arsa tahsis edilmesi ve yeni yatırım alanlarının üretilmesi için geçilen süreçlerin hızlandırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Ulusal tasarruf miktarını

artırmaya yönelik tüketimin sınırlandırılmasına yönelik vergilendirme uygulamaları çalışmaları yürütülmüştür. KOBİ'lerin inovasyon ve ihracat kapasitelerinin geliştirilmesine çalışılmış, kümelenme faaliyetleri desteklenmeye devam edilmiştir.

Eğitim sisteminde önceki programlarla paralellik gösteren uygulamalara yer verilmiş, adil gelir dağılımı, bölgesel gelişim farkının azaltılması ve bölgelerin rekabet güçlerinin artırılmasına çalışılmıştır. Türkiye'nin bölgesinde tercih edilen bir lojistik merkezi haline gelebilmesi amacıyla Lojistik Master Planı hazırlanmasına karar verilmiştir.

Maliye politikası, kamu harcama, yatırım, gelir ve borçlanma politikaları genel anlamda paralellik göstermekte, konjoktüre bağlı olarak küçük nüans farklılıkları görülmektedir. Bunlara örnek olarak Kamu yatırım politikasında belirlenen lojistik merkez olma hedefine bağlı olarak alt yapı yatırımlarına öncelik verilmesi gündeme getirilmiştir. Borçlanma politikalarında bu farklılık kendini likidite, faiz ve kur açısından ortaya çıkan risklere karşı hızlı ve etkin tepkiler verebilecek uygulamaların geliştirilmesi ihtiyacı olarak göstermiştir.

Ödemeler dengesinde dış ticaret açığında düşüş sağlanması amacıyla üretimde kullanılan ara mallarının ithalatından kaynaklı artışlardan ziyade enerji ithalatına eğilinmiş, ulusal enerji yatırımları ile enerji ithalatının azaltılması hedeflenmiştir. Öte yandan tasarım kabiliyetinin artırılması, yetenekli tasarımcıların kazandırılması, elektrikli otomobil, hava araçlarının motorları, yazılımları gibi ileri teknoloji ürünleri ile ilaç ve tıbbi cihaz üretimlerinin mümkün hale getirilmesi için gereken ortamların oluşturulması amaçlanmıştır. Öte yandan turizmde artık sağlık turizmine ağırlık verilmesi, altyapısının sağlanması gündeme getirilmiştir. Para politikası ve mali piyasalar başlıkları da geçmiş programlarla aynı doğrultuda uygulamalar içermektedir. İstihdam politikalarına ilişkin en önemli yenilik mesleki eğitime ve güvenliğe yapılan vurgudur.

4.7. 2016 – 2018 ORTA VADELİ PROGRAM

Ekim 2015'te yayınlanan program dünya genelinde ekonomide gelişmiş ülkelerin başı çektiği bir canlanmadan bahsetmiştir. Çin'de finans sektöründe yaşanan problemlerin, ekonomideki durgunluğun, ticari kanallarla ve finansal bağlantılar yoluyla

kendi bölgesine ve gelişmekte olan diğer ekonomilere dolaylı yoldan olumsuz etki ettiği ifade edilmiştir. AB bölgesinde halen yaşanan yapısal bozukluklar ve beklenen büyüme oranlarına ulaşamaması ise önemini yitirmemiştir. Türkiye’de geride bırakılan genel seçimin ardından siyasi anlamda istikrarsızlık oluşmaması piyasalara güven aşlamıştır. Bu ortamda yayınlanan 2016 – 2018 orta vadeli programı istikrarı, ekonominin tüm dinamiklerini içine alan bir büyüme trendini, düşük enflasyonu ve disiplin edilmiş bir mali yapı sayesinde cari açığın azaltılmasını temel amaçları arasında ifade etmiştir. Bu dönemde de bir önceki döneme benzer olarak gelişmiş ülkelerin yavaş hareketlenmesi, gelişmekte olan ülkelerin güçsüz görüntüleri sürmüştür. 2008 krizi patlak vereli yedi yıl gibi bir süre geçmiş olmasına rağmen halen ekonominin tam olarak toparlanarak anlamlı bir büyüme trendine giremediği görülmektedir.

2015 yılının önceki yıla göre biraz daha durağan geçmesi öngörülmüştür. Dünya büyüme beklentisi 2015 yılı için %3,1’e inmişken, 2016 yılı sonunda %3,6 seviyelerinde hesaplanmıştır. Gelişmiş ülke ekonomilerinin düşürülen finansal maliyetleri, iyileşen istihdam verileri ve ABD piyasa güveni verilerindeki olumlu değişimler, büyüme serüvenlerinde destek olmuştur. Öte yandan AB bölgesi ekonomilerinde henüz istikrar sağlanamamış olması ve büyüme verilerinin istenilen seviyelerde gerçekleşmiyor oluşu gelişmiş ülke ekonomilerinin toplam büyüme verilerinde de olumsuz etki yapmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak, büyüme tahminleri 2015 yılında %0,4 düşürülerek %2, 2015 için %0,2 düşürülerek %2,2 olarak görülmektedir. Bu sadece toplam büyüme verilerinde olan bir negatif güncelleme değildir. Aynı dönemler için ABD büyüme verileri de aşağı yönlü revize edilmiştir. Bu revizyonda doların aşırı değerlenmesine bağlı olarak ihracatta yaşanan azalma, tüketicilerin harcamalarında kısıntıya gitmesi gibi nedenler etkili olmuştur. 2015 için %2,6’ya indirilen beklenti, 2016 için %2,8 olarak ifade edilmiştir. ABD ekonomisinde iki yıllık süreçte görülen olumlu gelişmeler merkez bankasının muhtemel bir faiz artırımını beklentisini beraberinde getirmiş, FED Aralık 2015’te 9 yıl sonra faiz artışına gitmiştir.

AB ülkeleri ekonomilerindeki yapısal bozukluklardan kurtulamamıştır. Bu ülkelerde inişli çıkışlı bir büyüme seyrinin gölgesi altında toparlanmaya dair hareketlilikler de kendisini göstermektedir. Önceki programda yaşadıkları sorunlarla

gündeme gelen Almanya ve diğer bazı birlik ülkeleri artık olumlu görünümüleri ile büyüme beklentilerine yaptıkları katkı ile gündeme gelmişlerdir. Buna göre 2015 için %1,5 ve 2016 için %1,6 büyüme tahminleri yapılmıştır. Avrupa Merkez Bankası ise bu süreçte faiz indirimi yoluna gitmiştir. Büyüme ve enflasyonun desteklenmesi amacıyla 10 baz puan indirim yapmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin finansman maliyetlerinin çok yüksek olması birçok geliştirmekte olan ekonomiye darbe indirmiştir. Çin'deki olumsuz ekonomik görünüm de için içine dahil edildiğinde geliştirmekte olan ekonomilerin büyümelerine ilişkin beklentiler aşağı yönlü revize edilerek 2015 için %4 ve 2016 için %4,5'e çekilmişlerdir. 2015 yılı büyüme beklentisi Çin ve Hindistan'ın dışındaki geliştirmekte olan ülkeler için %1,8 olarak belirlenmişken, Türkiye bunun çok çok üstünde bir büyüme gerçekleştireceği diğer ülkelerden pozitif olarak ayrışacağı öngörülmüştür.

Küresel ticaret büyüklüğüne bakıldığında gelişmiş ekonomilerin çizdiği olumlu tabloya rağmen geliştirmekte olan ülkelerin durağanlığı nedeniyle çok küçük bir miktar düşüş oluşması tahmin edilmiştir. Bu görüşe göre 2015 yılında %3,2 olarak gerçekleşecek olan küresel ticaret artışının 2016 yılında %4,1 olarak gerçekleşmesi beklenmiştir. Küresel anlamda beklentilerin çok iyimser olamamasının diğer sebepleri olarak ABD'de yaklaşan başkanlık seçimleri ve İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çıkış sürecinde önemli bir dönemeç olan referandumun yarattığı siyasi belirsizlik ortamı sayılmıştır.

Türkiye ekonomisi ise görece iyi bir izlenim vermiştir. 2014 yılı büyüme verileri beklentilerin üzerinde gerçekleşmiştir. 2015 yılı Eylül ayına gelindiğinde GYH'daki artış %3,4 olarak gerçekleşmiştir. Ancak ihracatta görülen daralma ithalatın azalmasından yüksek oranda olduğu için net ihracat kaleminin büyüme üzerindeki etkisi negatif gerçekleşmiştir. İç talebin destekleri ile 2015 yılı sonunda GYH'da %4'lük bir artış öngörülmüştür. Toplam faktör verimliliği bekleneni verememiş, aksine ciddi olumsuz etki etmiştir. Ancak 2015 yılı için az da olsa pozitif etki beklentisi sürmüştür. Son birkaç yıldır süregelen işsizlik oranlarındaki yükselme baskısı 2014 yılında ivmelenerek kendini göstermiştir. 2015 yılının ilk dört ayında bu baskısı kaybolmuş, 2015 yılında işsizlik oranı seviyesini korumuştur.

İhracat verileri incelendiğinde Türkiye ile ticari bağı olan ülkelerde ve bölgede yaşanan olumsuzluklara rağmen artış görülmüştür. Cari açığın GYH'a oranı ise 2013 yılında %7,9 iken 2014 yılına gelindiğinde %5,8'e kadar gerilemiştir. Bu gerilemenin sürmesi beklentisi altında 2015 yılı sonunda %4,4 seviyelerine kadar çekilmesi öngörülmüştür. TÜFE yıllık artışına bakıldığı zaman 2015 yılında önceki seneye göre %0,6 puan artışla %8,8'e çıkmıştır. İşlenmemiş gıda ürünlerinin enflasyona artış yönlü etkisi 2015'te de devam etmiştir. Ancak burada para politikasının önemi ve rolüne vurgu yapılması gerekmektedir. Çünkü uygulanan politikaya bakıldığında enflasyon hareketlenmelerine karşı sıkı, likidite dengeleyici ve istikrarın destekçisi konumundadır.

Programın temel amacının önceki programla örtüştüğü görülmektedir. Burada farklı olarak büyümenin kapsayıcılığına vurgu yapılmıştır. Büyüme stratejisi istikrar, etkin ve güçlendirilmiş işgücü yapısı, inovasyon ve teknolojik kapasitenin artırılması, güçlü fiziki altyapı ve iyileştirilmiş kurumsal kapasite gibi temel eksenler üzerine kurulmuştur. Bu programda da ulusal tasarruf düzeyinin artırılması öncelikler arasında anılmıştır. 2016 yılında siyasal risklerin azaldığı, uygulanan gelir politikasının iç talepte yapacağı canlandırıcı etki ile büyümenin desteklendiği bir ortam beklentisi görülmektedir. Büyüme stratejisinin dayandırıldığı eksenlere ek olarak enerjide verimlilik, yerel ve bölgesel gelişimde girilen reformlar önem gösterilmesi gereken konular arasında sıralanmıştır.

2016 yılı büyüme beklentisi %4,5 olarak ifade edilmiş, 2017 ve 2018 yılları için potansiyel büyüme oranı olan %5 hedef konulmuştur. Bu hedefe giderken verimlilik esaslı yöntemlerle toplam faktör verimliliğinin büyüme üzerinde kayda değer pozitif etki göstermesinin sağlanması ve ihracat odaklı bir büyüme yönteminin desteklenmesi görüşü benimsenmiştir. Kamu maliyesinde 2016 yılında açığın GYH'ya oranının %0,3 olması beklentisine yer verilmiş ve 2018 sonuna dek seviyenin korunacağı öngörülmüştür. Dış ticarete ihracatın yılda ortalama %12,7, ithalatın yılda ortalama %11,8 artış göstereceği beklenmiştir. Bu beklentiler ışığında cari açıkta milli gelire %3,9'luk bir oranın gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Dış ticaret dengelerinin daha sağlam hale getirilmesi ile bu oranın 2018 yılı sonu itibarıyla %3,5'a kadar düşürülmesi hedeflenmiştir. TÜFE'de ise 2016 yılı sonunda %7,5 ve 2018 sonuna kadar %5 seviyelerine gerileyeceği öngörülmüştür.

İşgücü verilerine bakıldığında işgücüne katılımı program sonuna kadar %52,4'lük bir orana ulaşılması hedeflenmiştir. 2015 yılında %46,1 olarak tahmin edilen istihdam oranının %47,4'e çıkarılması hedeflenmiştir. İşsizlikte ise 2015 yılı sonuna ilişkin ortaya konulan %10,2'lik oranın 2018 sonunda %9,6'ya kadar düşürülmesi hedeflenmiştir.

Yürütülecek makroekonomik politikalara ilişkin genel çerçeve aynı olmakla birlikte dönemlik katkı sağlanan bazı başlıklar söz konusudur. Bunlardan ilki büyüme başlığı altında kalkınmanın sürdürülebilirliğine katkı sağlanabilmesi amacıyla mülkiyet hakkına yapılan vurgu olarak görülür. Ayrıca rekabet gücünde artış sağlanabilmesi için sektör içi ve diğer sektörlerle bir ortak stratejinin ortaya konması gereği ifade edilmiştir. Özel yatırımların teşvik edileceği modelde, işgücüne yönelik, ilave katma değer üretmeye yönelik, ihracatta artış sağlamaya yönelik yatırım tekliflerine öncelik sağlanacağı belirtilmiştir. Yatırımlarda uzun vadenin teşvik edilmesi, altına endekslenen yatırımların finansal sisteme dahil edilebilmesi, bireysel emeklilik sisteminde otomatik katılım modelinin hayata geçirilmesi ve yargı uyuşmazlıklarında öncü bir çözüm mekanizması ile hem zaman hem maliyet tasarrufunun sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılması vurgulanan diğer konulardır. Yüksek katma değerli ürünler konusunda ilk kez nanoteknolojik ve biyoteknolojik çalışmalar işaret edilmiş, tarım, sanayi ve üniversitelerin entegrasyonuna değinilmiştir. Bu programda KOBİ'lere yönelik sağlanacak kolaylıklara geniş yer verilmekle birlikte, fikri mülkiyet ve patent haklarının korunmasına yönelik bir yasa çalışmasından bahsedilmiştir.

Maliye politikası, kamu harcama politikası, kamu yatırım politikası, kamu gelir politikası, kamu borçlanma politikası ve kamu mali yönetimi politikası çerçevesi ve uygulamaları önceki programlarla aynı doğrultuda devam ettirilmiştir. Ödemeler dengesinin korunmasına yönelik ithalata bağımlılığın azaltılması doğrultusunda yeni tedbirlere yer verilmiştir. Örneğin yurt içinde faaliyet gösteren makine imalatçılarının rekabet edebilirliklerinin sağlanması amacıyla finansmana erişim olanaklarının kolaylaştırılması gündeme getirilmiştir. İhracat desteklemelerinde de gelişime açık sektörlerle pozitif ayrımcılık yapılmasından bahsedilmiştir. Programda geriye kalan üç başlık olan para politikası, mali piyasalar ve istihdam politikaları başlıklarında da belirgin katkılar görülmemektedir. Mali piyasalar başlığı altında kalkınma

bankacılığının teknolojik yatırımlara uzun vadede finansman noktasında çözüm üretebilecek kapasiteye getirilmesi dile getirilmiş, istihdam politikası alanında da gençlerin istihdam ve girişimcilik konusunda desteklenmesinin önünün açılması gündeme getirilmiştir.

4.8. 2017 – 2019 ORTA VADELİ PROGRAM

Önceki ile aynı temel amaçlar üzerine kurulan program yatırım ve üretimin desteklenmesi odağında kurgulanmıştır. Önceliklere bakıldığında önceliklerde önceki programlarla benzerlik göstermektedir. Bu orta vadeli programın kapsadığı süre zarfında Onuncu Kalkınma planında yer verilen Öncelikli dönüşüm Programları ve Hükümet Programındaki yapısal reformlar ile güdümlü bir uygulama çerçevesi belirlenmiştir.

Dünya ekonomisinde büyüme verilerinde belirgin bir düşüş gözlenmekte, büyüme verileri uzun dönemli ortalamalardan da düşük seviyelerde gezinmektedir. Ekonomik hareketlilik açısından da olumlu bir tablo çizilememektedir. Dünya genelinde halen çözülemeyen ve kronik bir hal alan yapısal, finansal ve mali problemlerin ekonomiye olumsuz etkileri program hazırlık sürecinde de devam etmiştir. Birleşik Krallık'ta yapılan referandum sonucunda birlikten çıkış kararı alınması, kırılğan finans piyasaları, adaletsiz gelir dağılımı ve diğer olumsuz etkenler de dünya ekonomisinin sorunlarını derinleştirmiştir. Yine de küresel ekonomik büyümeye ilişkin beklentiler büyüme yönlü gelmiş, 2016 için %3,1 ve 2017 için %3,4 olarak ifade edilmiştir. Genişleme yönlü politikaların işe yaramaması, ABD ekonomisindeki durağanlığın giderilememesi, Birleşik Krallık'ın birlikten ayrılma kararı gibi etkenlerin yarattığı riskli ortam, gelişmiş ülkelerin büyüme potansiyellerinin altında kalmasına neden olmuştur. Gelişmiş ekonomilere ilişkin büyüme beklentileri 2016 için %1,6 ve 2017 için %1,8 olarak belirtilmiştir.

ABD gerek iç değişkenler gerekse dış değişkenlerin etkisi ile beklenenden düşük bir büyüme göstermiştir. 2016 yılı ilk yarısında %1 büyüyen ABD, Kasım'da gerçekleştirilecek başkanlık seçiminin de etkisiyle olumsuz etkilenmeye devam etmiştir. Yine de yükselen harcanabilir gelir sayesinde özel kesimin tüketimi desteklenmiş, bu da büyümenin temel dinamiklerinden olması nedeniyle ABD'nin diğer ülkelerden farklı bir

konumunda değerlendirilmesine imkan tanımıştır. Bu veriler ışığında 2016 yılsonu için %2,2'den %1,6'ya düşen büyüme beklentisi, 2017 yılsonu için yeniden %2,2'ye çıkmıştır.

Avrupa'da ise devam ettirilen varlık alım programı ve genişletici para politikasının desteğiyle büyüme sağlanmıştır. Ancak halen süregelen kronik problemlerin üzerine etkisini hissedilir derecede gösteren BREXIT kararı ve mülteci tartışmaları bölgedeki ortamı gölgelemiştir. Bu yüzden 2016 için %1,7 olarak ifade edilen büyüme oranı, 2017 için %1,5 olarak ifade edilmiştir.

Gelişmekte olan ekonomiler için büyümeyi destekleyecek göstergelerdeki zayıf görünüm söz konusu ekonomilerin büyümelerinin potansiyelin altında kalmasına sebep olmuştur. Bunun yanında sermaye hareketlerindeki iniş çıkışlar, emtia fiyatlarındaki düşüş, cari dengede bozulmalar ve para politikası baskısı gibi faktörler büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Gelişmekte olan ekonomilere ilişkin beklentiler 2016 için %4,2 ve 2017 için %4,6 olarak ifade edilmiştir.

Küresel ticaret hadlerine bakıldığında 2015 ve 2016 yıllarında belirgin ve sert bir düşüş görülmektedir. Kırılganlık ve hareketlilikteki düşüş geniş bir olumsuz etkinin yayılmasına sebep olmuştur. Buna göre küresel ticaret büyüklüğünde 2016 yılında %2,3 ve 2017 yılında %3,8 artış beklentisi ifade edilmiştir.

Türkiye ise 2015'te orta vadeli programa uyumlu olarak %4'lük bir büyüme yakalamıştır. Konjonktürün çizdiği olumsuz tabloya rağmen 2016'ya gelindiğinde, ilk altı ayın sonunda GYH'daki büyüme %3,9 olmuştur. Bu dönemde büyümeyi iç talep desteklemiştir. Net ihracatın büyümeye etkisi negatif olmuştur. Tüm sektörlerde görülen olumsuzlukların üzerine 15 Temmuz darbe girişiminin büyüme üzerinde büyük ve olumsuz etkisi olmuştur. Bu yüzden 2016'nın ikinci yarısı için beklentiler %3,2 ile daha düşük bir büyüme gerçekleşeceği şeklinde olmuştur. Toplam faktör verimliliğinin 2015 büyümesine düşük de olsa olumlu katkısı görülmüş olup 2016 için daha yüksek bir etkisinin olması beklenmiştir.

İşsizlik oranı 2015'te %10,3 olarak gerçekleşmiş, 2016 yılsonu için %10,5 tahmin edilmiştir. Bir önceki dönemde yaşanan sorunların etkisi devam etmiş, bölgesel problemler ve Türkiye'nin ticari bağı olduğu ülkelerin zayıf büyüme performansları

nedeniyle ihracatta %8,7 oranında düşüş yaşanmıştır. Ekonomideki zayıf seyir, ithalat bağımlılığına karşı alınan tedbirler ve enerji fiyatlarının düşüşü gibi etkilerle ithalatta da %14,4'lük bir gerilemeye sebep olmuştur. İthalattaki bu yüksek düşüş sayesinde, ihracattaki düşüşe rağmen açık önceki yıla göre düşüş göstererek %4,5 olarak gerçekleşmiştir. Bölgesel riskler, küresel ekonomideki zayıf görünüm, hizmet ticaretinin yavaşlaması, güvenlik problemi ve emtia fiyatı düşüşleri ihracatı sınırlandırmaya devam etmiştir. Bu etkiler nedeniyle 2015'te 143,8 milyar \$ olan ihracat hacminin 2016 yılında 143,1 milyar \$ olarak gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Genel ekonomik problemlerin yanı sıra talebin yurt içinden geliyor olması ithalat hacminde de düşüşe neden olması beklentisi altında, 2015 yılında 207,2 milyar \$ olan ithalat hacminin 2016'da 198 milyar \$'a gerilemesi tahmin edilmiştir. Dış ticaretteki bu gelişmelere bağlı olarak açığın sınırlanması, milli gelirdeki artışın bu açıktan daha yüksek olması ile 2016 yılında oranlamada iyileşme görülmesi beklenmiştir.

TÜFE verileri 2015'te %8,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Gıda fiyatlarındaki iyileşmeler ile Türk Lirası'nın değerindeki düşüşün enflasyona etkisinin zayıflaması sayesinde çekirdek enflasyonda düşüş görülmüştür. 2016 yılı üçüncü çeyreği sonunda %7,28 olarak hesaplanan TÜFE'nin yıl sonunda %7,5 seviyelerine kadar gerilemesi hedeflenmiştir.

Programın temel amacı, öncelikleri ve büyüme stratejisini dayandırdığı temel eksenler önceki programla örtüşmektedir. Sürecin yönetiminde önem verilmesi gereken konular arasında yer verilen katma değeri yüksek mal ve hizmet ihracı, ithalat bağımlılığından kurtulmaya yönelik tedbirler, insan kaynaklarının nitelik kazanması, yerel ve bölgesel yönetim alanlarında yapılması planlanan reformlar, önceki programlarda da yer verilen öncelikli konulardandır.

2017 yılı büyümesi %4,4 olarak belirlenmiş olup, verimlilik temelli büyüme stratejisine bağlı olarak 2018 ve 2019 yılı için yine %5 oranında bir hedef belirlenmiştir. Bu süreçte enflasyon ve cari açıda düşüş beklenirken, üretim verimliliği gözetilerek toplam faktör verimliliğinin büyümeye katacağı olumlu etkinin artırılması beklentisi oluşmuştur. Kamu genel dengesi açığının 2017 yılında GYH'ya oranı %1,5 olarak gerçekleşmiş, bu oranın 2019 sonuna kadar %0,9'a kadar düşeceği hesaplanmıştır. 2017 yılında hem ihracatta hem ithalatta artış beklenmiş, cari açık rakamlarının milli gelire

oranına ilişkin beklenti ise %4,2 olmuştur. 2019 sonuna kadar yıllık ortalama olarak ihracatta %6,7, ithalatta %4,5 artış beklentisi oluşmuştur. Yapısal dönüşümlerin etkisi ve belirsizlik ortamının iyileşmesi beklentisi, bu oranın program dönemi sonunda %3,5 düzeyine çekilmesi yönünde tahminlere zemin hazırlamıştır.

2017 yılı sonunda %6,5'e ineceği beklenen TÜFE yıllık artışının, 2019 sonuna kadar %5 seviyelerine çekilmesi öngörülmektedir. Uygulanacak ek tedbirlerle istihdamda artış olması beklentisi hakim olmuştur. İşgücü katılım oranı beklentileri 2017 için %51,8 ve program sonu için %53,5 olarak hedeflenmiştir. İstihdam oranında beklenti 2017 yılı için %46,3 ve program sonu için %48,3 olarak hedeflenmiştir. 2017 yılı işsizlik tahminleri %10,5 ve 2019 sonunda %9,8 olarak belirlenmiştir.

Makroekonomik politikalar arasında ilk sırayı alan büyüme hususunda bu program döneminde yer verilen önemli bir yenilik, makroekonomik görünümde güçlenme sağlanmasının yanı sıra, mikro ölçekte sektör bazlı reformlar odağında potansiyel büyümeye yakınsama sağlanması hedeflenmesi olmuştur. Ekonominin kamu ve özel temsilcilerinin kurumsallık kazanması önem atfedilen bir başka unsur olmuştur. Uzay araştırmaları ve havacılık alanında teknoloji yaratımı noktasında faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla Uzay Ajansı kuruluşu gündeme getirilmiştir. KOBİ'lere yönelik tedbirlerin yanı sıra ulaştırma ve lojistik altyapısına da bu programda da önem atfedilmiştir. Fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik Sınai Mülkiyet Kanunu çalışmalarına başlanması hedeflenmiştir. Çevreci yöntemlerin geliştirilmesi, enerji verimliliği, üretimde enerji maliyetlerinin kısılması ve dışa bağımlılığın azaltılmasına yönelik yenilenebilir enerji üretimi ve tüketiminin özendirilmesi gündeme getirilmiştir. Öte yandan nükleer teknoloji alanında yapılan yatırımların artırılarak sürdürülmesi programda yer almıştır. Çevrecilik anlamında bir diğer tedbir ise atıkların geri dönüşümü ve ekonomiye geri kazanımı olarak görülmektedir.

Maliye politikası, kamu harcama politikası, kamu yatırım politikası, kamu gelir politikası, kamu borçlanma politikası ve kamu mali yönetimi konularında önceki programlarla aynı doğrultuda tedbir ve uygulamalara yer verilmiştir. Kamu harcamalarında kurumların hazırladığı stratejik planların üst politikalarla uyumlu olması gözetilmiştir. Yapılacak yatırımlar konusunda da büyümeye katkı sağlayan alan ve sektörlerle pozitif ayrımcılık uygulanması benimsenmiştir. Teknoloji kullanımının daha

yüksek olduğu mamüllerin ihracatta daha çok yer alması ve bu mamüllerin imalatının özendirildiği teşvik sistemlerinin oluşturulması ödemeler dengesinde iyileşme sağlanması amacıyla benimsenmiştir. Turizm sektöründe hedeflenen sağlık turizmine yönelim eğilimine ek olarak, turizm gelirlerinin dört mevsim sürdürülebilmesi amacıyla termal turizm, kış turizmi, golf turizmi, kongre-fuar turizmi gibi turizm türlerine de ağırlık verilerek, turizm gelirlerinde artış sağlanması amaçlanmıştır. Hizmet ihracatı ve bu kalemden elde edilen gelirlerin artırılmasına yönelik tedbirler ön plana çıkarılmış, tedbirlerin uygulanması ve kontrol edilebilirliği amacıyla 2023 Türkiye Hizmet İhracatı Stratejisi hazırlanması kararlaştırılmıştır.

Para politikası ve mali piyasalara ilişkin düzenlemeler de önceki programlarla aynı doğrultuda ortaya konulmuştur. İstanbul'un bir finans merkezi haline getirilmesi noktasında İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Kanunu çıkarılması kararlaştırılmıştır. Finansal piyasanın çeşitlendirilmesi ve derinleştirilmesine yönelik faktöring, finansal kiralama ve finansman şirketlerinin nicelik ve nitelik olarak desteklenmesi amaçlanmıştır. İstihdam politikalarına ilişkin önceki programlarda da yer almış olmakla birlikte önemi nedeniyle bir kez daha zikredilmesi gereken husus, insan kaynağının, işgücüne gelen talep doğrultusunda nitelik kazanmasına yönelik eğitilmesi hususudur.

4.9. 2018 – 2020 ORTA VADELİ PROGRAM

Geçmiş üç programda içerik olarak belirgin bir şekilde sadeleştirmeye gidilen orta vadeli programların, tasarım ve içerik noktasında değişikliğe gittiği görülmektedir. İçeriklerde detaylandırmaya gidilmekle birlikte, veriler grafik ve şekillerle desteklenmiştir. Giriş kısmında orta vadeli program ile ilgili tanımlama yapılmıştır. Bu tanıma göre; orta vadeli programlar, bütçeleme süreçlerini başlatacak ve kaynakların tahsisinde yönlendirici rol üstlenen araçlardır. Ayrıca bu programda, programların kanuni zemininin de tanımlandığı görülmektedir. Buna göre orta vadeli programlar 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu gereğince Kalkınma Bakanlığı'nca yıllık olarak, üç yılı kapsayacak çerçevede hazırlanmakta, Bakanlar Kurulu Kararı ile resmileşmektedir. İçeriğe ilişkin de detaylara yer verilen giriş kısmında, programda amaç, öncelikler, makroekonomik hedefler, öncelikli politikalar ve tedbirler ile yol haritası niteliği taşıdığı belirtilmiştir.

Küresel ekonomik görünümüne yer verilen bölümde ilk olarak gelişmiş ekonomilerde toparlanan büyüme göstergelerine bağlı olarak, dünya ticaretinde olumlu beklendişlerin hakim olduğuna ve orta vadede beklentilerin pozitif revize edildiğine değinilmiştir. Bu beklentilere bağlı olarak küresel ticaret hadlerinde de olumlu tahminler göze çarpmaktadır. 2016'da %2,3 artışla dip seviyeyi gören küresel ticaret hadlerinin 2017'de %4 ve 2018'de %3,9 artış göstermesi öngörülmüştür. Olumlu görünüm ve beklentiye rağmen bazı riskler varlıklarını hissettirmeye devam etmiştir. Euro birliği ülkelerinde finans kesimindeki kırılganlıklar, gelişmekte olan ekonomilerin aşırı artmış özel kesim borç yapısı, uygulanan dönüşüm faaliyetlerinin durağanlaşması ve artış gösteren bölgesel sorunlar bu risklerden bazılarıdır. Tüm bu veriler altında 2017 yılı için beklenen küresel büyüme oranı %3,5 ve 2018 için %3,6 olmuştur.

Küresel büyüme gibi gelişmiş ekonomilerin büyüme oranları da artan bir görünüme sahipken, gerçekleşmesi beklenen oranlar 2008 Küresel Krizi öncesi oranların altında kalmaktadır. 2017 yılı büyüme beklentisi gelişmiş ekonomiler için %2 olarak belirlenmiştir. Bunda ABD'nin para politikasını normalleştirme sinyalleri vermesi ve Euro birliği ülkelerinde yaşanan siyasal belirsizlik ortamının dağılması etkili olmuştur. Bu süreçte ABD için tahmin edilen büyüme %2,1 olarak belirlenmiştir. Yatırım ve işgücü piyasası verilerindeki iyileşmeler ile enflasyonun beklentinin altında gerçekleşmesi büyümede olumlu etkiler yaratmıştır. Öte yandan seçim öncesi vaadedilen icraatların büyük bir kısmının gerçekleştirilmemiş olması siyasal belirsizlik algısı yaratmıştır. Bunun yanında yaşanan doğal afetlerin de kalıcı olmasa da büyüme üzerinde etkileri olması öngörülmüştür. Euro bölgesinde de benzer bir tablo hakimdir. Büyüme beklentisi 2017 için %1,9 olmuştur. Küresel krizin ardından önemli sorunlarla mücadele ederek geçirilen uzun bir sürecin ardından piyasa güveninin artışı toparlanmaya yardımcı olmuştur. Genişleyici para politikası da büyümeyi desteklemiş, piyasanın stresini almıştır. Enflasyon verileri de ABD gibi %2'lik hedefin altında gerçekleşmektedir. Ancak yüksek seyreden işsizlik, finans piyasalarındaki kırılgan ortam, BREXIT kararının etkileri ve yatırım eğilimindeki düşüş büyüme üzerinde negatif etki yaratmaya devam etmiştir.

Gelişmekte olan ekonomilerin 2017 yılı büyüme beklentisi %4,6 olarak belirlenmiştir. Gelişmiş ekonomilerde görülen para politikasında normalleşme ve

küresel ekonomide görülen iyileşme sayesinde, 2018 yılı için gelişmekte olan ekonomilere yabancı sermaye hareketlerinin olumlu tesir etmesi öngörülmüştür.

Küresel ekonomik gelişmelerden Türkiye ticari ve finansal bağı olan ülkeler vasıtasıyla etkilenmeye devam etmiştir. Genel olarak görülen toparlanma eğilimi, petrol fiyatlarında beklenen düşüş eğilimi, para politikalarının normalleşme süreci ve yabancı sermaye akışı, Türkiye büyümesine olumlu katkılar sağlamaktadır. Ancak para politikalarında olası değişimler, petrol fiyatlarının beklentilerin aksine hareket ederek artış göstermesi ve bölgesel risklerin ekonomide düşürücü etkiler yaratabileceği öngörülmüştür.

Türkiye 2008 krizi sonrası büyüme performansları sıralamasında iyi bir yerde olmuştur. 2016 yılı büyüme oranı %3,2 olan Türkiye, yılın ilk altı ayında potansiyel büyüme hedefi olan %5'ten %0,1 daha az büyüme gerçekleştirmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi yüzünden 6 yıl sonra ilk kez daralma görülmüş ve ekonomi %0,8 negatif yönlü değişmiştir. Yılın son dört ayında uygulamaya konulan tedbirler etkisini göstermiş, %4,2'lik bir büyüme performansı görülmüştür. Bölgesel riskler, darbe girişimi, Rusya ile yaşanan kriz ve tarım sektöründeki kötü gidişata rağmen 2016, Türkiye ekonomisinin ne kadar sağlam temellere oturtulduğunu ve ne kadar dayanıklı olduğunu gösterdiği bir süreç olmuştur. Uygulanan tedbirler sayesinde hızlı iyileşme gösterilmiş, 2017 yılı ilk altı ayı verilerine bakıldığında ekonomideki olumlu havanın sürdüğü görülmüştür. Bu altı ayda ekonomi %5,1 büyüme kaydetmiştir. İhracatın büyümeye olan pozitif katkısının yanı sıra, özel tüketim harcaması ve sermaye yatırımı destekli bir büyüme süreci gözlenmiştir. Bunların dışında iç talepteki canlanma ve özel kesimin finansman kaynaklarına daha rahat ulaşabilmesinin önünün açılması, büyüme performansını olumlu etkilemiştir. Piyasa güveninin yeniden toparlanması Eylül ayına kadar güçlü bir büyüme performansına işaret etmektedir. Dünya genelinde finansal kırılganlıkların önemli oranda giderilmesi ve yatırımcıların risk pozisyonuna açık hale gelmesinin büyümenin ivmelenmesinde etkili olacağı öngörüsü ile 2017 yılı sonu büyüme tahminleri %5,5 olarak belirlenmiştir. Toplam faktör verimliliğinin 2016'da büyüme üzerinde beklenen etkiyi vermediği görülmekle birlikte 2017 yılı için beklentiler olumlu yönde olmuştur.

Ulusal ve uluslararası alanda yaşanan olumsuzluklar ve işgücüne katılımın birden artış göstermesi işsizlik oranında artışa neden olmuş, 2016 yılında bu oran %10,9 olarak gerçekleşmiştir. İstihdamın iyileştirilmesine yönelik alınacak tedbirler ve uygulama konması planlanan yeni destekler ile 2017 yılı sonunda %10,8'e düşürülmesi planlanmıştır. 2017 yılında işgücüne katılımın %52,7 olması beklenmiştir. Bu süreçte istihdam oranı ise %47 olarak tahmin edilmiştir.

Enflasyonda beklenmeyen gelişmeler karşısında bir artış görülmüştür. İşlenmemiş gıda piyasasındaki istikrarsız fiyatlama hareketleri TÜFE'de artırıcı etkiler yaparken, döviz kurundaki durulma ve iç talepteki durgunluğa bağlı olarak çekirdek enflasyonda Aralık ayına dek düşüş trendi izlenmiştir. Ancak petrol fiyatlarının artması, Türk Lirası'nın değer kaybetmesi gibi etkiler altında Aralık ayından sonra yeni bir yükseliş trendi görülmüştür. 2017 yılının üçüncü çeyreğinde TÜFE %10,7'ye yükselmiş, bu artışta döviz kurundaki oynaklık, ücret ve vergi ayarlamaları belirleyici rol almıştır. 2017 yılı sonu için beklentiler iyi gelmiş, yılsonu TÜFE %9,5 olarak tahmin edilmiştir.

Enflasyona dair beklentiler ve fiyatlama yaklaşımları üzerinde konjonktürel gelişmelerin etkilerini minimize etmek için, Merkez Bankası para politikasında sıkı bir görünüm sergilemiştir. Fiyatlama yaklaşımlarına dair riskler süregeldiği için bu sıkı görünümünden çıkılamamıştır. 2016 yılı cari açığın GYH'ya oranı %3,8 olmuştur. İhracatın iyi gidişatına yaşanan darbe girişimi, bölgesel çalkantılar ve Rusya krizi negatif yönlü etki etmiş, bu negatif etki sınırlı kalmıştır. İthalatta ise iç talepte daralma ve enerji fiyatlarının düşmesinden kaynaklı bir gerileme görülmüştür. 2017 yılı için cari açığın GYH'ya oranının %4,6 olması tahmin edilmiştir. İhracattaki iyi gidişata rağmen iç talebin canlanmasına bağlı olarak ithalatın artacağı yönündeki beklenti cari açık tahminlerindeki artışta etkili olmuştur.

Yine de ihracatta %9,8 oranında bir artış öngörülmüştür. Türkiye ile ticari ilişki içinde olan ülkelerde iç talebin canlanması ve ihracat pazarında ve ihraç mallarındaki çeşitlemenin de etkisi ile 2017'nin ilk yarısında yakalana ivmelenmenin yılsonuna kadar sürmesi öngörülmüştür. İthalat noktasında altın ithalatındaki aşırı artışın, petrol ve ithalat fiyatlarının yükselmesi ile birleşerek ithalat rakamlarını yukarı çekmesi öngörülmüştür.

İç tasarrufta yükselme söz konusudur. 2009 ile 2015 arasında ulusal tasarruf oranı yıllık ortalama %23 olmuştur. 2008 krizi sonrası süreçte bireysel tasarruflar artmış, 2009 yılında tasarrufun kullanılabilir gelire oranı %10,1 iken 2015'e gelindiğinde %13,5'e yükselmiştir.

Kamu kesimi genel dengesinin verdiği açığın GYH'ya oranı 2016 yılında %1,3 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomi üzerindeki risklerin ve durağanlığın ortadan kaldırılması için uygulanacak tedbirlerin yaratacağı etki ile 2017 yılı sonunda bu oranın %2,4'lere kadar çıkması öngörülmüştür. Genel devlet kesimi harcamalarında ve gelirlerinde azalma beklenmiştir.

2018 – 2020 orta vadeli programında ortaya konan temel amaçlar, önceki programlarla paralellik göstermiştir. Ancak bu programda kamu kesiminin kurumsal kapasite artışı vurgulanması gereken önemli bir konu olarak görülmektedir. Büyüme, enflasyon, ödemeler dengesi, istihdam ve kamu maliyesi konularında somut hedefler üzerinden hareket etme amacı taşıyan programda, dönem sonuna kadar yıllık ortalama %5,5 oranında bir büyüme hedefi konulmuştur. 2018 yılı hedefinin gerçekleştirilebilmesi için, üretim yoluyla büyüme hesaplamasında en büyük katkıyı hizmetler sektörünün yapması beklenmiştir. Toplam talep destekli büyüme hesabına göre ise toplam tüketimin katkısının belirleyici olması beklenmektedir. 2019 ve 2020 yıllarında da üretim yoluyla hesaplamada en büyük katkıyı hizmetler sektörü ve toplam talep yoluyla hesaplamada belirleyici katkıyı toplam tüketimin yapması planlanmıştır. Ancak burada net ihracatın katkısının 2018 yılına göre daha yüksek olması beklenmiştir.

İstihdam alanında işsizliğin program sonuna dek kademeli olarak düşürülerek, program sonunda %9,6 düzeyine çekilmesi hedeflenmiştir. Bu yolda işgücü piyasasının talebi ile işgücü kaynaklarının niteliklerinin örtüşmesinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu sayede ekonomiye katılan ek her istihdamın dönüştürücü rol oynayarak üretim alanında ilave katma değer sağlaması beklenmiştir. 2020 yılı sonunda işgücüne katılım oranı %54,7, istihdam oranı %49,5 olarak öngörülmüştür.

Program dönemi boyunca alınacak tedbirlere bağlı olarak enflasyon oranının %5 düzeylerinde seyretmesi hedeflenmiştir. Bu noktada fiyat ve vergi ayarlamalarının

enflasyon hedefi ile aynı doğrultuda olması, ihtiyatlı para politikasının sürdürülmesi varsayılmıştır. TÜFE 2018 yılı artış hızı %7 olarak tahmin edilmiştir. Program sonuna kadar enerji fiyatları artışlarının sınırlı kalması ile birlikte ithalat fiyatlarında yaşanacak düşüşlerin enflasyonda da düşüş yönlü etki yapması öngörülmüştür. Ödemeler dengesinde büyük bir sapma olmaması adına geçmiş programlarda ifade edilen beklentilere ek, turizm sektöründe öngörülen potansiyel seviyede gelir elde edilmesi beklentisi belirgindir. 2018 yılı sonunda cari açığın GYH'ya oranının %4,3 olması, bu oranın 2020 sonunda %3,9'a kadar düşmesi hedeflenmiştir. 2018 yılında hem ihracatta hem de ithalatta bir artış beklentisi görülmüştür. İhracatta beklenen artış yıllık ortalama %5,8, ithalatta beklenen artış yıllık ortalama %4,7 olarak öngörülmüştür.

Kamu maliyesine yönelik hedefler arasında kamu tüketim ve gelir miktarlarının milli gelir içindeki payına sınırlandırma getirilmesi ve bu payın etkinliğinin sağlanması gibi hususlar göze çarpmaktadır. 2018 yılı devlet açığının GYH'ya oranla %1,9 olarak gerçekleşmesi, bu oranın 2020 sonunda %1,3'e düşürülmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda devlet harcama ve gelirlerinin GYH'ya oranlarının 2020 yılında 2018 yılı seviyelerinin altına inmesi beklenmiştir.

Programın tasarımı ve sunumuna ilişkin bir başka yenilik politika ve hedefler kısmında gelmiştir. Önceki programlarda makroekonomik politikalar başlığı altında ele alınan politikalar, bu programda büyüme ve istihdamın istenilen düzeyde gerçekleştirilmesinin sağlanmasına yardımcı olacak şekilde belirlenen öncelikli politika alanlarının altında, daha da detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Orta vadeli programın odak noktasında bulunan büyüme ve istihdamı desteklemesi için belirlenen bu beş öncelikli politika alanı; makroekonomik istikrar, beşeri sermaye, yüksek katma değerli üretim, iş ve yatırım ortamı ve kamuda kurumsal kalite olarak belirlenmiştir.

Makroekonomik istikrarın sürdürülmesi başlığı altında ilk olarak fiyat istikrarı ele alınmış, fiyat istikrarını sağlamak için enflasyona dair beklentilerin iyi yönetilebilmesinin öncelikli olduğu ifade edilmiştir. Başlığın altında değinilen diğer konular önceki programda para politikası başlığı altındaki amaç ve beklentilerle örtüşmektedir. Makroekonomik istikrar altında incelenen diğer başlıklar kamuda mali sürdürülebilirlik, finansal piyasalarda istikrarın korunması ve yurtiçi tasarrufların artırılması ve cari dengede sürdürülebilirliktir.

İkinci ana başlık beşeri sermaye ve işgücünün kalitesinin artırılmasıdır. Bu başlık altında eğitim kalitesinin artırılması ve işgücü piyasasının etkinleştirilmesi konuları ele alınmıştır. Eğitim kalitesine yönelik yapılan dikkat çekici katkılar ise fırsat eşitliğinin artırılması, öğretmen niteliklerinin artırılması ve üniversitelerin ihtisaslaşması konularında olmuştur. Üçüncü ana başlık yüksek katma değerli üretimdir. Bu başlık AR-GE ve inovasyon kapasitesinin artırılması, bilgi ve iletişim teknolojileri, imalat sanayi ve madencilik ve tarım başlıkları ile birlikte ele alınmıştır. İmalat sanayi ve madencilik konusunda öne çıkan yenilik ve katkılar ise sanayinin dijital dönüşümü yol haritasının tamamlanması konusunda olmuştur. Dördüncü ana başlık iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesidir. Bu ana başlığın altında 4 başlık daha vardır. Bunlar iş ve yatırım süreçlerinin iyileştirilmesi, yatırım yeri tahsisinin kolaylaştırılması, iş ve ticaret uyumsuzluklarında hukuki öngörülebilirlik ve KOBİ'lerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması olarak sıralanabilir. Bu başlıklar önceki programlardan bilinen ve içerik olarak da önceki program hedef ve amaçlarıyla örtüşmektedir. Beşinci ve son ana başlık kamuda kurumsal kalite ve hizmet sunumunun güçlendirilmesidir. Bu başlığın altındaki üç başlık ise kamu kurumlarının yeniden yapılandırılması ve kurumlar arasında koordinasyonun güçlendirilmesi, kamuda insan kaynağı kalitesinin artırılması ve adalet ve güvenlik hizmetlerinde etkinliğin artırılması şeklinde sıralanabilir.

4.10. 2019 – 2021 ORTA VADELİ PROGRAM

İncelenecek son orta vadeli program olan 2019 – 2021 programında içerik ve sunumda köklü değişikliklere gidilmiştir. Program “Yeni Ekonomi Programı” olarak sunulmakta ve dengeleme, disiplin, değişim kavramları üzerine kurgulanmaktadır. Eylül 2018’de yayınlanan program Cumhurbaşkanı Kararı ve onayı ile resmîyet kazanmıştır. Önceki programlardan farklı olarak küresel ekonomi görünümüne ayrı bir bölümde yer verilmemiş olup, ilgili bilgiler gerektiği yerde kısa kısa verilmiştir. Yedi bölümden oluşan programın ilk bölümü kurgu temelinde yer alan Dengelenme, Disiplin ve Değişim başlığı altında incelenmiştir. Burada programın temel amacı ifade edilirken geçmiş programlardaki temel amaçlardan farklı olarak belirtilen temel amaçlar; ekonomide dengelenmenin ve bütçe disiplininin sağlanması ve adaletli paylaşımaya yönelik ekonomik değişimdir.

Programda incelenen başlıkların altında yer verilen uygulanacak politikaların özelliklerine de yer verilen bölüme göre, politikaların özellikleri; piyasa ekonomisinin temel prensipleri çerçevesinde kalan, sade performans göstergeleri yardımıyla tarafsız izlenmeyi mümkün kılan, gerçekçi, şeffaf ve tutarlı olmalarıdır. Bu bölümde cari siyasal ve ekonomik halden de bahsedilmiştir. Türkiye’de Gezi olayları, 17-25 Aralık süreci, 15 Temmuz Darbe Girişimi gibi siyasi istikrarın bozulmasına yönelik girişimlerle karşı karşıya iken, dört seçim ve bir referandum yapılarak siyasi istikrara güç katıldığı ifade edilmektedir. Ancak yaşanan olayların ekonomiye olumsuz etkileri kaçınılmaz olmuştur. Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle gelişen bölgesel riskler nedeniyle güvenliğe yönelik politikalara öncelik verilmiş, ekonomik reform çalışmalarına alan bulunamamıştır. 2018 yılı ilk yarısı itibarıyla sermaye akışının yavaşlamasıyla karşı karşıya kalınmıştır. Bu zaman zarfında ülke risk görünümü artmış, Türk Lirası’nda değer kayıpları yaşanmıştır.

Diğer yandan kurlarda yaşanan manipülatif yükselişler sebebiyle fiyatlamaadaki bozukluklar, enflasyon ve faiz hadleri üzerinde artış yönlü baskı yapmış, tüketim, yatırım ve büyümenin durağanlaşmasına yol açmış, finansmana erişimde zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. Dış talepte görülen artış eğilimi ve ivmelenen turizm gelirleri cari açığı önemli ölçüde toparlamış, ekonomik aktivitenin ılımlı dengelenme trendine destek sağlamıştır. Yeni Ekonomi Programının; dayanıklı ve güçlü Türkiye ekonomisi, düşük borç yapısı, disiplin edilmiş maliye politikası, dinamik özel sektör, ihracatçı yapı, hızlanan siyasi mekanizma ve güçlü işgücü üzerine kurulduğu ifade edilmektedir.

Bu bölümde ortaya konan politikaların gerçekleştirilmesine yardımcı olmak adına TÜFE’nin 2020 yılı sonunda tek haneli rakamlara, 2021 yılı sonunda da %6 düzeyine düşürülmesi hedeflenmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde Kamu Maliyesi Dönüşüm Ofisi kurulacaktır. Alınan ilave tedbirlerle kamu maliyesinde kalıcı iyileştirmeler sağlanması hedeflenmiştir. Genel devlet bütçesinin verdiği açığın milli gelire oranının programın kapsadığı 3 yıl boyunca %2’nin altında kalmasına çalışılacaktır. Oluşan bu mali alan ihtiyaç halinde imalat tabanlı ekonomik reformların finansmanında kullanılabilir. Ulusal tasarruf oranı artırılacak, cari açık %3’ün altına düşürülecektir. Ekonomiye yöneten kurumlar yeniden yapılandırılacak, piyasanın

ve özel sektör kanadının ihtiyaçlarına ulaşmasına yardımcı olacak bir anlayışla, yeni bir finansal yapı tesis edilecektir.

İkinci bölümde enflasyon ele alınmaktadır. 2018 yılı sonunda TÜFE'nin %20,8'e çıkması öngörülmüştür. Yeni ekonomik program tedbirleri ile 2020 TÜFE oranları tek haneli rakamlara indirilecek, 2021 yılı sonunda %6 seviyesine kadar indirilecektir. Bu amaçlara ulaşmak, finansal istikrarın sürdürülebilmesi için Finansal İstikrar ve Kalkınma Komitesi kurulması kararlaştırılmıştır. Enflasyonda en büyük etken olan gıda ürünleri fiyatlarını takip ve kontrol edebilmek için Ürün Gözetim Mekanizması'nın hayata geçirilmesi gündeme getirilmiştir. Ayrıca ekonominin tüm kesimlerini içine alacak bir Enflasyonla Topyekün Mücadele Programı hayata geçirilecektir.

Üçüncü bölüm kamu maliyesini ele almaktadır. Yeni ekonomi programının en temel destekleyicisi olacağı ifade edilen mali disiplin konusunda, 2021 yılı sonuna kadar bütçe açığının %2'nin altında tutulması hedeflenmiştir. 2018 yılı sonu itibarıyla %2,4 olması beklenen devlet açığının program sonunda %1,6'ya gerilemesi beklenmektedir. Bu konuda uygulanacak politika ve alınacak tedbirler arasında giderlerin düşürülmesi ve gelirlerin yükseltilmesi ilk sırada yer almaktadır. Uygulanacak teşviklerin makroekonomik hedefler ve hazırlanan bütçeye uyumuna önem verilecektir. Kamu kesiminde etkinliği olmayan araç ve bina kullanımı ve bunlara yönelik harcamalar kesilecek. Kamu alacaklarının yapılandırması söz konusu olmayacak, İnteraktif Vergi dairesi uygulaması hayata geçirilerek, tüm hizmetlerin internet üzerinden sunulması sağlanacaktır.

Dördüncü bölüm cari acıka ilgili bölümdür. Programa göre mali disiplin kadar önem verilen bir diğer konu cari açığın sürdürülebilir düzeye indirilmesidir. 2018 yılı ilk altı ayına göre daha canlı olan iç talep ve ithalatın ihracattan fazla büyümesine bağlı olarak gelişen dış ticaret dengesinde bozulma cari açığı artırmıştır. İkinci altı aylık dönemde kurdaki ani artış sayesinde ihracattan elde edilen gelirler ve turizm gelirlerinde artış gözlenmiş, bu sayede cari açıkta düşüş meydana gelmiştir. Cari açık oranının 2019 yılında %3,3, 2020 yılında %2,7 ve 2021 yılında %2,6 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu beklentilerin sağlanması adına ithalata bağımlılığın azaltılması ve ihracatın artırılması hedeflenmektedir. Cari açıkta düşüş sağlamak için ilaç, kimya,

petrokimya, enerji ve yazılım gibi sektörler yatırım öncelikli sektörler olarak belirlenmiştir. Biyoteknoloji çalışmaları ve yetkinliğin artırılması hedeflenmiştir. Güvenlik hizmetlerinin ifasında kullanılan her türlü teçhizat ve aracın yerli üretim oranı artırılacaktır. İhracat Ana Planı oluşturulacak, Elektronik İhracat Platformu kurulacak, gümrük bilgi sistemleri güçlendirilecektir. Sağlık turizminin gelişimi için projelendirmeler yapılacaktır. Ulusal Enerji Verimliliği eylem Planı ile üretimde enerji maliyetleri düşürülecektir. Petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri hızlandırılacaktır. Madenler işlenerek yüksek katma değerli ürünler haline getirilerek uluslararası pazarlara arzı sağlanacaktır.

Beşinci bölümde hep programların başında rastlanan büyüme ve istihdam kavramlarına yer verilmiştir. Türkiye ekonomisinin 2017 yılı büyüme verileri %7,4, 2018 yılı ilk altı ayında ise %6,2 olarak kaydedilmiştir. 2018 yılı Temmuz ayı itibarıyla ekonomik aktivitede yavaşlama dikkat çekmektedir. 2019 ve 2020 yıllarına ilişkin büyümenin potansiyel seviyenin altında gerçekleşeceği, 2021 itibarıyla daha güçlü bir iyileşme yaşanacağı varsayılmaktadır. Büyüme beklentileri 2018 yılı için 53,8, 2019 yılı için %2,3, 2020 yılı için %3,5 ve 2021 yılı için %5 şeklinde tahmin edilmektedir. Dengelenme döneminde işsizliğin 2019'da %12,1'e kadar çıkacağı ve dengelenme süreci sonrası 2021 yılı sonunda da %10,8'e gerileyeceği beklenmektedir. Bu süreçte dijital dönüşüm teşvik edilecek. Çalışanların özel hayatları ve iş hayatlarının dengeli bir biçimde dağılmasına özen gösterilerek, aile, sosyal hayat ve kişisel gelişimine yeterince zaman ayırabilmesinin sağlanması hedeflenmektedir. Gençlerin algoritma ve endüstriyel tasarım ve benzeri alanlarda temel yetkinlik kazanması sağlanacaktır.

Bankacılık ve reel sektör kredi yapılarının ele alındığı altıncı bölümde, içerik olarak önceki programlara göre önemli bir değişiklik ya da katkı sağlanmamıştır. Yedinci bölüm olan programlar ve projeler başlığı altında toplumun temeli olan bireyden, en tepe noktaya kadar tüm katmanları içselleştiren bir dönüşüm sayesinde makroekonomik hedefler yolunda kalıcı altyapı sağlanabilir. Bu amaçla hayata geçirilmesi planlanan finansal sistem, işgücü piyasası, adalet, çevre ve şehircilik, eğitim, sağlık, gençlik ve toplum, kamu düzeni ve güvenliği alanlarındaki proje ve programlara bu bölümde yer verilmiştir.

4.11. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümün amacı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nca yayınlanan orta vadeli programların, Türkiye ekonomisinde görülen ve orta gelir tuzağına sebep olması olası bozuklukların giderilmesine ve ekonominin tuzaktan kaçınmasına etki edip etmeyeceğinin değerlendirilmesidir. Belirlenen ekonomi politikalarının, ekonominin taraflarına beyan edilmesi yoluyla, orta vadeli programların atılacak adımlara ışık tutması ve alınan kararların daha sağlıklı ve gerçekçi olması beklenmektedir (Demiral, 2018, s. 34). Bölümde ele alınan programların genel yapısına bakıldığında, ekonominin hem özel kesimi hem de kamu kesiminde karşılaşılan bozukluklarını, uygulanacak politikalar ve alınacak tedbirler ile iyileştirme yönünde bir eğilim görülmektedir. Özellikle ikinci bölümde değinilen orta gelir tuzağına yakalanma sebepleri ve üçüncü bölümde değinilen Türkiye'de olası orta gelir tuzağı sebepleri çerçevesinden bakıldığında, programların odak noktalarının bu sebeplerle örtüştüğü görülmektedir.

2008 Küresel Finans Krizi'ni takip eden dönemde uluslararası konjonktürün ne kadar hasar aldığı, programların giriş kısımlarında yer verilen bilgilerle açıkça görülmektedir. Her ne kadar Türkiye, üzerinde durulan 2010 – 2021 yılları arası gerçekleşen veriler ve beklentiler noktasında genel olarak pozitif yönlü ayrılmış olsa bile, konjonktürdeki bozukluklar dolayısıyla zor dönemeçlerden geçtiği açıktır. Bu dönemeçlerden geçerken üzerinde durduğu büyüme, istihdam, cari açık, kamu maliyesi, dış ticaret dengesi, üretim yapısı ve sanayi dönüşümü, faktör verimliliği, enflasyon, beşeri sermaye gibi konularda öngörüsü ve karar alma süreçlerindeki başarılarının ne kadar önemli olduğu kanıtlanmıştır. Gerçekleşen verilerde görülen istenmeyen tabloların, küresel ekonomideki kırılganlık ve istikrarsızlığın, bölgesel risklerin bir yansıması olduğu da aşıkardır. Öte yandan iç ve dış müdahalelerle sosyal ve siyasi istikrara kast eden gezi olayları, 17-25 Aralık operasyonları, 15 Temmuz darbe girişimi gibi menfur hamleler ve makroekonomik göstergeler ile ekonomik istikrarda olumsuz etkilere yol açan manipülatif işlemler ile de istenmeyen tabloların görülmesine yol açılmıştır. Bu ağır tabloların yoğunlaşarak geldiği 2016 yılı ve sonrasında bile onarılamayacak ağır yaralar almadan yoluna umutla ve emin adımlarla devam etmesi,

daha önce de ifade edildiği gibi Türkiye ekonomisinin ne kadar sağlam temellere oturtulduğunu ve ne kadar dayanıklı olduğunu göstermektedir.

2010 – 2012 programında 90'lı yıllarda uygulanan yanlış politikaların sonuçlarının birikimli bir şekilde 2001 krizine dek süregeldiği ve ne kadar ağır tablolar yaşanabileceğini gösterdiğini ifade etmiştik. Krizin ardından atılmaya başlayan reform adımları ile özellikle 2003 ve 2007 yılları arasında ekonominin verdiği olumlu tepkileri, gerçekleşen rakamların da teyit ettiğini gördük. Yıllık ortalama %6,9'luk bir büyüme ve enflasyonda %39'dan %8,4'e kadar yaşanan gerileme, bu reform hareketinin önemini göstermiş, ileriye dönük aynı doğrultuda hareket edilmesi mesajını vermiştir. Bu minvalde ortaya konan ve üst politika metinleriyle uyumu her seferinde dile getiren orta vadeli programlar da hep yapısal dönüşüm odağında politika ve tedbirler içermiştir. Neredeyse tüm programlarda gelişimin oturtulduğu temel eksenlerin örtüştüğü, uygulanmaya çalışılan politikalar ve alınacak tedbirler noktasında istikrarlı davranılmaya çalışıldığı görülmüştür. Ekonomik istikrar vurgusunun sürekli yapıldığı programların içeriğine bakıldığında, bunun sadece söylemlerden ibaret olmadığı, akılcı ve rasyonel politika ve tedbirlerle altının doldurulduğu açıktır. Programlarda yer verilen politikalarda büyüme ve istihdama hep öncelik verilmiş, gelişme eksenleri içerisinde büyümeyi destekleyecek tüm faktörler rekabet gücünün artırılması, istihdamın artırılması, beşeri sermaye ve sosyal yapının güçlendirilmesi, bölgesel gelişmişlik farkının azaltılması ve kamuda verimliliğin artırılması başlıkları altında detaylıca ele alınmıştır.

Finansal sistemin geliştirilmesinden derinleştirilmesine, bilgi iletişim, enerji, ulaşım ve kentsel altyapının güçlendirilmesinden, AR-GE ve yenilikçiliğin desteklenmesine, sanayi dönüşümünden, yüksek katma değerli ürünlere yönelik üretim yapısının değiştirilmesine, ihracat ürünlerinde teknoloji seviyesinin yükseltilmesinden, işgücü niteliklerinin gelen talebe göre şekillendirileceği eğitim sistemine kadar tüm detaylara bu programlarda yer verilmiştir. Bu politika ve tedbirlerin sonucunda bir programda ifade edilen öngörü, beklenti ve tahminlerin, bir sonraki programda nasıl gerçekleştiğinin yer bulması da programların sağladığı ayrı bir avantajdır. Böylelikle bu öngörü, beklenti ve tahminlerin hayal mahsülü olmadığı, kontrol edilebilir, ayakları yere sağlam basan, ciddi çalışmaların ürünü olduğu kanıtlanabilmektedir.

Bu özellikleri ile orta vadeli programların, çalışmanın farklılığını belirleyen sorularına yanıtları olumlu olmaktadır. Çünkü orta vadeli programlar, içerikleri, yer verilen konuları, odaklandığı noktaları ve işaret ettiği reform hareketleri ile çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ifade edilen orta gelir tuzağına yol açabilecek sorunların giderilmesine yönelik reçeteler gibi görev yapmıştır. Her ne kadar cari süreçte, mevcut verilere bakıldığında ve orta gelir tuzağı belirlenmesine yönelik yaklaşımlar çerçevesinden ele alındığında cari verilerle Türkiye orta gelir tuzağı potasından çıkamamış olsa da, orta vadeli planların başarılı uygulamaları geleceğe daha yüksek bir güvenle bakılması sağlamaktadır. Özellikle ele alınan son programdaki keskin dönüşüm görünümü ve programın artık yeni ekonomi programı halini alması, bu programların ne kadar ciddiye alınması gerektiğinin göstergesi niteliğindedir. Çünkü 2019 – 2021 programıyla artık ele alınan konular daha somut hedeflerle, piyasa ekonomisinin temel prensipleri çerçevesinde kalan, sade performans göstergeleri yardımıyla tarafsız izlemeyi mümkün kılan, gerçekçi, şeffaf ve tutarlı politikalar ışığında ele alınmaktadır.

SONUÇ

Orta gelir tuzağı 2007 yılında yayınlanan Dünya Bankası Raporu'nda Gill ve Kharas'ın katkısı ile literatüre girmiştir. Doğu Asya'nın ekonomik gelişimi için bir öneri niteliğindeki bu rapor, ekonominin hangi koşullar altında bu tuzağa düşebileceğini, büyüme ve kalkınma perspektifinden ele almıştır. Kavramın literatüre girmesi ile orta gelir tuzağı iktisatçıların çalışmalarında kendine geniş bir yer bulmuştur. Hangi ülkeler tuzağa yakalanmış olabilir? Büyüme ve kalkınma ile ilişkisi nelerdir? Makroekonomik ve sosyal göstergeler ile nasıl bir ilişkileri vardır? Kaçınmak için izlenecek yollar nelerdir? Ülke ekonomilerinin tecrübeleri nelerdir? Tüm bu çalışmalarda bu sorulara yanıtlar aranmıştır.

Orta Gelir Tuzağı kavramı özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinin sürdürülebilir bir büyüme trendi yakalayabilmeleri için büyük önem taşımaktadır. Çünkü orta gelir düzeyinde yaşanacak kısır döngünün çıkış yolları üzerine yapılan çalışmaların işaret ettiği hususlar, sürdürülebilir büyüme trendinin yanı sıra uzun vadede kalkınmanın da yol haritası niteliği taşımaktadır.

2007 yılında literatüre giren orta gelir tuzağı kavramı tüm dünya ülkelerinin dikkatini çekmeyi başardığı gibi araştırmacıların da dikkatini yeterince çekmiştir. Bu nedenle konu hakkında oldukça fazla araştırma yapılmış, konunun teorik çerçevesi ve ülke deneyimleri konusunda ciddi bir kaynak birikimi sağlanmıştır. Bu temel üzerine Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağı riskiyle karşı karşıya olup olmadığı ve bu konuda ekonomi yönetiminin gerekli aksiyon planına sahip olup olmadığının ortaya konulması istenmiştir.

Orta vadeli programlar bu noktada oldukça iyi seçimler olmuştur. Daha dinamik, politika çıktılarının daha sık ve daha detaylı incelenebildiği, olası olumsuzluklara karşı daha rahat manevra yapabilmeyi sağladığı yapısı ve özellikleri ile oldukça işlevsel bir görünüm çizmektedir. Bu noktada çalışmanın amacına da hizmet etmiş olmaktadır.

Çalışmanın üzerinde durduğu orta vadeli programların orta gelir tuzağı ile ilişkisi araştırılırken, programlardaki politika ve tedbir yönleri açısından ele alınmış olup, program metinlerinin okunması, analizinin yapılması şeklinde bir yöntem

uygulanmıştır. Analizlerde çalışmanın ilk üç bölümünde orta gelir tuzağına ilişkin ortaya konan bilgiler esas alınmıştır.

Birinci bölümde gelir tuzaklarının temelinde yer alması nedeniyle gelir guruplarının ve konunun mantığının kavranabilmesi amacıyla gelir tuzaklarının tanımlanması üzerinde durulmuştur. Temel olarak kişi başına düşen gelir düzeyinin ulaştığı bir düzeyden yukarıya çıkamadığı bir durumu ifade orta gelir tuzağı tanımına Eğilmez (2012) çalışmasında net olmadığı yönünde eleştiri getirmiştir. Hangi düzeyde orta gelir tuzağından bahsedilebilir? Başlarda ABD’de kişi başına düşen gelirin %20’si sınır olarak kabul ediliyordu. Felipe v.d. (2012), Woo (2012), Robertson ve Ye (2013) ve Eichengreen v.d. (2013) çalışmalarında farklı ayırımlar yapmışlardır. Ancak 2012 yılında Dünya Bankası’nın Atlas Metodu’na göre yapılan ayırım en yaygın kabul gören ve kullanılan ayırım olmuştur. Bunun altında Dünya Bankası’nın 2017’de yayınladığı rapora göre, ayırımın gayri safi milli hasılaya göre yapılması, bu yolla kurdaki dalgalanmaların etkisinin azaltılması yatmaktadır. Buna göre ülkeler GYH rakamları 1.005 \$’ın altında ise Düşük Gelirli Ekonomiler, 1.006 \$ ile 12.275 \$ arasında ise Orta Gelirli Ekonomiler, 12.276 \$’ın üzerinde ise Yüksek Gelirli Ekonomiler olarak kategorize edilmektedir. Orta Gelirli Ekonomiler ise kendi içinde GYH rakamları 1.006\$ ile 3.975 \$ arasında ise Alt Orta Gelirli Ekonomiler, 3.976 \$ ile 12.275 \$ arasında ise Üst Orta Gelirli ekonomiler olarak alt ayırma tabi tutulmaktadır. Orta gelir tuzağı tanımına sorulması gereken bir başka soru ise ne kadar bir süre geçirildiğinde orta gelir tuzağına düşülmüş olduğudur. Bu soruyu Felipe v.d. (2012) çalışmalarında sormuşlardır. Çalışma sonucuna göre; alt orta gelirden üst orta gelire geçiş yıllık minimum %4,7 büyüme ile 28 yıl içinde, üst orta gelirden yüksek gelire geçiş yıllık minimum %3,5 büyüme ile 14 yıl içinde olmalıdır. Aksi takdirde kısır döngüden söz edilebilmektedir.

Bunun yanında orta gelir tuzağının belirlenmesinde yararlanılan yaklaşımlardan da bahsedilmiştir. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı, Üretim Anlayışına Dayalı Yaklaşımı, Karşılaştırmalı Üstünlük Takibi Yaklaşımı, Karşılaştırmalı Üstünlük Karşıtı Yaklaşım, Kalkınmaya Dayalı Yaklaşımı, Sanayileşmeyi Yakalama Yaklaşımı ve Orta Gelir tuzağına Yapışık Kalma Yaklaşımı değinilen başlıklar olmuştur. Ardından orta gelir tuzağının değerlendirilmesinde en çok yararlanılan gösterge olması nedeniyle

büyüme ile ilişkisi ifade edilmiş, sonuçlarının kalkınma yolunda nelere yol açabileceğini ortaya koymak amacıyla kalkınma ile ilişkisi konu edilmiştir.

Dünya ülkeleri açısından orta gelir tuzağının neyi ifade ettiği, neden orta gelir tuzağına düşüldüğü, tuzaktan kaçınmak ya da yakalanıldıysa kurtulmak için neler yapılması gerektiğinin belirtilmesi açısından, orta gelir tuzağına yakalanma sebepleri ve orta gelir tuzağında çıkış yolları başlıkları işlenmiştir. İlerleyen bölümlerde yapılacak analizlerde kullanılması ve örnek teşkil etmesi açısından, çeşitli özellikleri gereği, benzerliklerinin ortaya konması ya da karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla seçilen bazı ülkelerin tecrübelerine yer verilmiştir.

Bu bilgilerin ardından Türkiye ekonomisinin geçmişten bugüne geçirdiği aşamaları ve gerçekleştirdiği dönüşümleri ortaya koymak adına dönemsel bir projeksiyon ortaya konmuştur. Buna göre Türkiye ekonomisi 2. Dünya Savaşı dönemi, Planlı ve İthal İkameci Dönem ve Dışa Açık Ekonomi ve Yapılanma Dönemi olmak üzere üç temel bölüme ayrılmıştır. Dışa açık dönem ise kendi içinde Özal Dönemi, Finansal Serbestlik ve Kamu Açıklarının Denetim Noksanları Dönemi, IMF ile işbirliği dönemi ve AK Parti İktidarı dönemi olmak üzere dörde ayrılmıştır. Bu projeksiyonun ardından, dönemsel olarak Türkiye ekonomisini orta gelir tuzağına doğru itekleyen faktörler ve süreçlerin ifade edildiği Türkiye’de olası orta gelir tuzağı sebepleri ortaya konmuş, hangi sebebin ne yönde ve kuvvette etkisi olduğuna yer verilmiştir. Krizler, Cari Açık, Faktör Verimliliği, Bölgesel Farklılıklar, Beşeri Sermaye, Üretim Yapısı ve Dış Ticaret, Refah Seviyesi ve AR-GE Yatırımları bu sebepler arasında sıralanmıştır.

Türkiye ile ilgili farklı tuzak belirlenmesi yaklaşımlarına göre, farklı iktisatçılardan farklı yorumlar yapılmıştır. Orta gelir tuzağında olup olmaması konusu net olmasa da, eğer reformlar ve yapısal dönüşümler gerçekleştirilmezse yakın bir gelecekte tuzağa düşecektir. Türkiye orta gelir tuzağı konusuna yabancı bir ülke değildir. Bu konuda gerek yerli gerekse yabancı ekonomistlerin yaptığı çalışmalar bu ifademizi destekler niteliktedir. Ancak lüteratür taramasının ardından kesin olarak Türkiye’nin orta gelir tuzağında olup olmadığı konusunda bir yargıda bulunmak zordur. Zira Felipe (2012)’nin çalışmasında yıllık minimum %3,5 büyüme oranı sağlanmadığı ve 14 yıl içinde yüksek gelir gurubuna geçilmediği takdirde orta gelir tuzağına düşüldüğü ifade edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında 2005’ten bu yana ifade edilen

%3,5 oranının altında yıllık büyüme oranları kaydedilmiş hatta 2009'da Küresel Finans Krizi'nin etkileri nedeniyle negatif yönlü %6'lık bir büyüme oranı ile bile karşılaşmıştır. Ancak 2005-2018 yılları arasındaki büyüme oranlarının ortalaması %5 civarındadır.

Öte yandan Robertson ve Ye (2013)'nin 1950-2010 yılları arasındaki 46 orta gelirli ekonominin verilerinin kullanıldığı tek bir çalışmada dahi Türkiye'ye ilişkin iki farklı sonuca ulaşılmıştır. Bu çalışmaya göre Dickey-Fuller (DF) birim kök testi referans alındığında Türkiye orta gelir tuzağındayken, Zivot-Andrews (ZA) ve Lumsdaine-Papell (LP) birim kök testleri referans alındığında orta gelir tuzağından söz edilememektedir.

Bu durumda yapılması gereken, literatürde karşılaşılan çalışmaların tespitlerine dayanılarak, orta gelir tuzağına sebep olacak faktörlerin ülke ekonomisi özelinde teşhisi ve çıkış yollarına paralel makro ve mikro politikaların belirlenmesidir. Bu amaca hizmet ettiği dördüncü bölümde yapılan analizler ve bölüm değerlendirmesinde de açıkça görüldüğü üzere T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nca hazırlanan Orta Vadeli Programlar, Türkiye'nin orta gelir tuzağı perspektifinden geçmişinin anlaşılması, mevcut durumun ortaya konması ve geleceği planlaması açısından önem taşımaktadır.

Orta vadeli programlar içerik açısından, uygulanması öngörülen politikalar açısından ve gerçekleşen verilerin yorumlanması açısından incelenmiştir. Bu incelemede üçüncü bölümde ortaya konan sebeplerin giderilmesine yönelik politika uygulanmış mıdır, alınması gereken tedbirler gündeme getirilmiş midir sorularına yanıtlar aranmıştır. Yapılan inceleme ve analizler gösteriyor ki, ele alınan on programın tamamında beklenen yanıtlar verilmiş, uygulamaya konan politikaları ve alınan tedbirlerin ne kadar yerinde olduğu görülmüştür. Özellikle son orta vadeli programdaki net ve somut hedefler ve önceki programlardaki tecrübe birikimi sentezlenerek, ekonominin geleceği noktasında çok iyi işler çıkarılabileceği görülmektedir. Türkiye orta gelir tuzağı potansiyelinden çıkamamış olsa da, orta vadeli planların başarılı uygulamaları geleceğe daha yüksek bir güvenle bakılması sağlamaktadır. 2019 - 2021 orta vadeli programında görülen net ve kararlı dönüşüm, program yapımcıların konuya

ciddiyetle eğildiğini göstermektedir. Programın daha izlenebilir, sağlam temellere dayanan, tutarlı yapısı bu güvene dayanak olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Agenor, P. R., Canuto, O., & Jelenic, M. (2012). Avoiding Middle-Income Growth Traps. *Economic Premise* (98).
- Aiyar, M.S., Duval, M. R. A., Puy, M. D., Wu, M. Y. & Zhang, M. L. (2013), Growth Slowdowns and the Middle-Income Trap. *International Monetary Fund*, (13/71).
- Alçın, S. (2010), *Teknolojik Determinist Kalkınma Aracı Olarak Teknoekonomi Politikaları*. İstanbul: Tarem Yayınları.
- Alçın, S. ve Güner, B. (2015), Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1, 27-45.
- Aoki, M. (2011), The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan. *ADB Working Paper Series*, 340
- Atiyas, İ ve Bakış, O. (2014), Aggregate and Sectoral TFP Growth in Turkey: A Growth Accounting Exercise. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 28(341): 9- 36.
- Aydın, M. K. (2017). Türkiye Ekonomisi: Bardağın Dolu Tarafına Bakmak. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, 1-26
- Aydın, M. K. ve Yalın, T. (2018), Orta Gelir Tuzağı: Bir Literatür Taraması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (65), 663-678.
- Begg, D. Fischer, S. & Dornbush, R. (2010). *İktisat*. Çeviren: Serin, Vildan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berk, M., Görün, F., ve İlkin, S., (1966). *İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Bozkurt, E. (2014). *Orta gelir tuzağı: Türkiye ve seçilmiş gelişmekte olan ülkeler üzerine bir araştırma*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Cai, F. (2012), Is There A Middle-Income Trap? Theories, Experiences and Relevance to China. *China & World Economy*, 20(1), 49-61.

- Calderon, C., & Serven, L. (2004). The Effects of Infrastructure Development On Growth and Income Distribution. *Central Bank of Chile Working Papers* (270).
- Çaşkurlu, E. ve Arslan, C. (2014). Orta Gelir Tuzağından Çıkışa Odaklanma: Ürün Tuzağı (Boşluğu) ve Demiryolu Taşımacılık Sektörü. *Maliye Dergisi*, Sayı 167.
- Ceviz, O. S. (2016). *Gelişmekte olan bazı ülkelerde orta gelir tuzağı ve Türkiye için ampirik bir uygulama* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas
- Chen, C. & Dai, L. (2014), *The Middle Income Trap, Branching Deregulation and Political Influence*, Princeton University, New Jersey.
- Çavuş, Z. (2014). *Orta gelir tuzağı: Türkiye örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Demiral, E. (2018). *Küresel kriz sürecinde Türkiye’de iktisat politikası arayışları: Orta vadeli programın eleştirel bir analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Dewitte, R. (2014). *Middle Income Trap And Export Sophistication: Assessment and Economic Policy Implications*. Unpublished Master Thesis, Ghent University Faculty of Economic and Business Administration, Genth.
- Dirice, M. M. (2018). *Orta gelir tuzağı kısır döngüsünü etkileyen faktörler: Türkiye analizi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Dündar, O. (2013). *Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Ekonomisi İçin Riskler ve Sakınma Stratejileri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Eğilmez, M. (2012). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye. *Kendime Yazılar*, <https://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html>.
- Eğilmez, M. (2015). Orta gelir Tuzağında Türkiye. *Kendime Yazılar*, <https://www.mahfiegilmez.com/2015/07/orta-gelir-tuzagnda-turkiye.html>.

- Eğilmez, M. (2018). Orta Gelir Tuzağında 40 Yıl. *Kendime Yazılar*, <https://www.mahfiegilmez.com/2018/05/orta-gelir-tuzagnda-40-yl.html#more>
- Eichengreen, B., Park, D. & Shin, K. (2011). When Fast Growing Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China”, NBER Working Paper Series, 16919, *National Bureau of Economic Research*, March.
- Eichengreen, B., Park, D. & Shin, K. (2013), Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle-Income Trap. NBER WorkingPaper Series, 18673, *National Bureau of Economic Research*, January.
- Erdem, H. F. (2011). *Türkiye ve Brezilya ekonomileri: 1987-2009 döneminin analitik karşılaştırılması* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Erkoç, Ç. (2015), Orta Gelir Tuzağında Türkiye: 2023. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 23(26), 187-194.
- Felipe, J. Arnelyn, A. & Utsav K. (2012). Tracking The Middle-Income Trap: What Is It, Who Is In It and Why. *Levy Economics Institute* 715, 1-59.
- Flaen, A.,Ghani, E. ve Mishra, S. (2013) How To Avoid Middle Income Traps? Evidence From Malaysia. *The World Bank Economic Premise*, Number 120.
- Garrett, G. (2004). “Globalizations Missing Middle”, *Foreign Affairs*, 83(6), s. 84-96.
- Gill, I. & Kharas, H. (2007). *An East Asian Renaissance – Ideas for Economic Growth*. Washington, DC: Worlbank.
- Göker, A. (1998). Niçin Bilim ve Teknoloji Politikası, Tarihsel Gelişim, Dünya Örnekleri ve Türkiye. *Tübitak Bilim Kurulu Toplantısı*.
- Güllü, B. D. (2018). *Toplam faktör verimliliği ve sürdürülebilir ihracat artışları: Türkiye için hesaplanabilir genel denge analizi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Gülseven, N. N. (2008). *Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasaları: Türkiye-Arjantin karşılaştırması* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Gürsel, S. ve Soybilgen, B., (2013), Türkiye Orta Gelir Tuzağının Eşiğinde. *Araştırma Notu*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi.
- Harvey, L. (1963). *Economic Backwardness and Economic Growth*. Wiley Science Editions, Aktaran: İlkin, Akın. (1976), *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*. İstanbul: Elo Matbaacılık.
- <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/the-world-by-income-and-region.html> (GELİR SINIFINA GÖRE DÜNYA 2017)
- <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/stories/the-classification-of-countries-by-income.html> (GELİR SINIFINA GÖRE DAĞILIM_1994-2018)
- <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/stories/the-classification-of-countries-by-income.html> (GELİR SINIFINA GÖRE DÜNYANÜFUSU_1994-2018)
- http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/11/PISA2015_UlusalRapor.pdf (TÜRKİYE;’NİN PISA SIRALAMASINDAKİ YERİ)
- <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378832-what-is-the-world-bank-atlas-method> (ATLAS METODU AÇIKLAMASI)
- <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2018/10/YILLIK-EKONOM% C4% B0K-RAPOR-2018 e.pdf> (SEKTÖRLERİN GYH VE İSTİHDAM İÇİNDEKİ PAYI - 2018)
- <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx>, (TÜRKİYE’NİN DÜNYA EKONOMİSİNDEN ALDIĞI PAY)
- Hult, T. (2009). “The BRIC Countries. *Global Edge Business Review*, V:3, No:4.
- Islam, N. (1995), Growth Empirics: A Panel Data Approach. *Quarterly Journal of Economics*, 70.

- Jensen, T. H. & Larsen, A. K. (2004), *The BRIC Countries*. International Relations.
- Jones, C. I. (2001). *The Record Of Global Economic Development*. Edward Elgar Publishing.
- Karagöz, F. (2010), Yoksuluk Tuzağı ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (4).
- Karanfil, M. (2016). Ar-ge harcamalarının Orta Gelir Tuzağı Üzerine Etkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye için Panel Veri Analizi. *Journal of Life Economics*, 219-234.
- Kaya, Z. Tokucu, E. Aykırı, M ve Durmuş, C. (2015). Türkiye Ekonomisinde Orta Gelir Tuzağı ve Ödemeler Bilançosu Kısıtı. *International Conference On Euroasian Economies*, 830-840.
- Kazgan, G. (2010). *İktisadi Düşünce*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kharas, H. & Kohli, H. (2011), What Is The Middle Income Trap, Why Do Countries Fall Into It, And How Can It Be Avoided?. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 3(3), s. 281-289.
- Kibritçioğlu, A. (1998), İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 207-230.
- Koçak, E. ve Bulut, Ü. (2014), Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Maliye Dergisi* (167).
- Korkmaz, S. (2016), *Orta gelir tuzağı ve Türkiye ekonomisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Leibenstein, H. (1963), *Economic Backwardness and economic Growth*. Wiley Science Editions.
- Manga, M. (2018). *Ekonomik büyüme, sanayileşme ve orta gelir tuzağı ilişkisi: İnovasyon temelli çıkış stratejileri üzerine ampirik analizler* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Mencütekin, A. (2018). *Orta gelir tuzağı geliştirmekte olan ülkeler üzerine bir inceleme: Türkiye örneği* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Mert, M. (2014). Türkiye’de ve Dünya’da Orta Gelir Tuzağının Talep Yönlü Boyutuna İlişkin Bir Tartışma. *Maliye Dergisi*, 167, 93-115.
- MÜSİAD, (2012). *Kalkınma Yolunda Yeni Eşik Orta Gelir Tuzağı*. İstanbul, Mavi Ofset Basım.
- Ohno, K. (2010). Avoiding The Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam. *ASEAN Economic Bulletin*, 26(1), 25-43.
- Öncütekin, A. (2018). *Orta gelir tuzağı geliştirmekte olan ülkeler üzerine bir inceleme: Türkiye örneği* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Özçelik, H. (2004), *Yakın dönem Türkiye-Arjantin krizleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Paus, E. (2012). Confronting The Middle Income Trap: Insights From Small Latecomers. *Springer Science*, 115-139
- Robertson, P. E. ve Ye, L. (2013). *On the Existence of a Middle Income Trap*. University of Western Australia Economics Discussion Paper.
- Sancak, E., ve Demirci, N. (2012). Ulusal Tasarruflar ve Türkiye’de sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8(2), 158-198
- Solow, R.M. (1956), A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.
- Stefansson, O. I. N. (2010). *The BRICS And International Relations: An Assessment Of The Potential Leaders In A Global Future*. Haskoli Island.
- Şahin, İ., Başer, K. ve Karanfil, M. (2015). Orta Gelir Tuzağı Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneği (1980-2013). *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2): 225-235.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2009). *2010 – 2012 Orta Vadeli Programı*. Ekim, 2009, Ankara
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2010). *2011 – 2013 Orta Vadeli Programı*. Ekim, 2010, Ankara
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2011). *2012 – 2014 Orta Vadeli Programı*. Ekim, 2011, Ankara
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2012). *2013 – 2015 Orta Vadeli Programı*. Ekim, 2012, Ankara
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2013). *2014 – 2016 Orta Vadeli Programı*. Ekim, 2013, Ankara
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2014). *2015 – 2017 Orta Vadeli Programı*. Ekim, 2014, Ankara
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2015). *2016 – 2018 Orta Vadeli Programı*. Ekim, 2015, Ankara
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2016). *2017 – 2019 Orta Vadeli Programı*. Ekim, 2016, Ankara
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2017). *2018 – 2020 Orta Vadeli Programı*. Ekim, 2017, Ankara
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2018). *2019 – 2021 Orta Vadeli Programı*. Eylül, 2018, Ankara
- Tho, T. V. (2013), The Middle-Income Trap: Issues For Members of the Association of South East Asian Nations. *Asian Development Bank Institute*, No.421 (May 2013), 1-29.
- Tho, T.V. (2013). The Middle Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations. *Asian Development Bank Institute Working Paper*, 421.
- TÜİK, (2018). Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması. *Haber Bülteni*, Sayı: 27821

- Turanlı, R. (2000). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Uyanık, C. C. (2015). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyoekonomi Dergisi*, 23 (26), 175-186.
- Ülger, Ö. (2018). *Orta Gelir Tuzağı ve BRICS Ülkeleri*. İKSAD Publishing House.
- Woo, WingThye. (2012). China Meets The Middle Income Trap: The Large Potholes InThe Road To Catching-Up. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*.
- World Economic Forum (2014). *The Global Competitiveness Report: 2014-2015 Full Data Edition*. Geneva.
- World Economic Forum, (2012). *The Global Competitiveness Report: 2013-2014*. Geneva.
- World Economic Forum, (2013). *The Global Competitiveness Report: 2013-2014 Full Data Edition*. Geneva.
- World Economic Forum, (2016). *The Global Competitiveness Report: 2016-2017*. Geneva.
- World Economic Forum, (2017). *The Global Competitiveness Report: 2017-2018*. Geneva.
- World Economic Forum, (2018). *The Global Competitiveness Report: 2018*. Geneva.
- Yalın, T. (2018). *Orta gelir tuzağı ve Türkiye* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yeldan, E., (2008). Türkiye Orta Gelir Tuzağına Yaklaşırken. *İktisat ve Toplum*, 2(21-22), 26-30.
- Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvoda, E., ve Özsan, M. E. (2012). Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye?. *TÜRKONFED*, İstanbul.
- Yereli, A. B. (1997). Tasarruf Politikalarının Oluşumunda Vergi Sisteminin Rolü. *Maliye Yazıları*, Nisan-Haziran (55), s. 64-89
- Yıldız, A. (2015). The Middle-Income Trap And Exit Strategies From the Middle-Income Trap. *Firat University Journal of Social Science*, 25(2), 155-170.

DİZİN

-A-

AR-GE, viii, ix, xii, xiii, 32, 41, 45, 46,
47, 61, 63, 67, 68, 91, 92, 94, 97, 101,
106, 113, 142, 147, 151
Atlas Metodu, xi, 5, 7, 8, 9, 10, 150

-B-

Beşeri Sermaye, viii, ix, xiii, 28, 33, 42,
46, 85, 151, 158
Bölgesel Farklılık, ix, 82, 151
Büyüme, v, viii, xi, xii, 16, 21, 29, 30,
32, 38, 39, 41, 44, 45, 54, 69, 70, 75,
82, 85, 100, 103, 108, 109, 114, 124,
129, 130, 137, 140, 145, 149, 158,
159

-C-

Cari Açık, ix, 77, 151

-D-

Dış Ticaret, ix, 87, 151

-E-

Eichengreen, 4, 21, 39, 46, 150, 156

-F-

Faktör Verimliliği, viii, ix, xii, 39, 79,
80, 81, 151
Felipe, xi, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14,
19, 22, 35, 150, 151, 156

-G-

Gill, 1, 4, 20, 50, 149, 156

-H-

Hükümet, xiii, 28, 132

-İ-

İnovasyon, viii, 26, 41, 158
İşgücü, viii, 42, 61, 100, 113, 131, 135

-K-

Kalkınma, v, xiii, xiv, 70, 79, 107, 114,
118, 122, 132, 136, 144, 154, 157,
159
Kharas, 1, 4, 20, 22, 23, 40, 50, 149,
156, 158
Küresel Rekabetçilik Endeksi, ix, xii,
48, 49, 90

-O-

Ohno, 17, 18, 26, 27, 159
Orta Gelir, 4, v, viii, xii, xiii, xiv, 1, 4,
5, 10, 15, 17, 19, 22, 23, 28, 29, 149,
150, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
161

-P-

Politika, 96
Program, v, 97, 105, 106, 108, 111, 118,
121, 140, 142

-R-

Refah, ix, 89, 90, 151

-T-

Tasarruf, 31, 161
Tho, 19, 24, 25, 160
Tuzak, 14, 15, 16
Türkiye, v, xi, xii, xiv, 1, 2, 10, 34, 38,
46, 47, 49, 54, 65, 66, 67, 68, 71, 72,
74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95,
96, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105,
107, 108, 110, 116, 118, 122, 124,
125, 127, 128, 129, 130, 133, 136,
138, 139, 143, 145, 146, 148, 149,
151, 152, 154, 155, 156, 157, 158,
159, 161

-Y-

Yatırım, 112, 117, 137

